KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
ÇOCUK GELİŞİMİ ANABİLİM DALI
ÇOCUK GELİŞİMİ PROGRAMI

4-6 YAŞ ÇOCUĞU OLAN ASKER BABALARA VE EŞLERİNE VERİLEN "ÇOCUKLARI DİKKATE ALMAK" PROGRAMININ ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

Dilan PAMUKCU

Yüksek Lisans

KONYA
Şubat 2022

4-6 YAŞ ÇOCUĞU OLAN ASKER BABALARA VE EŞLERİNE VERİLEN "ÇOCUKLARI DİKKATE ALMAK" PROGRAMININ ETKİLİLİĞİNİN İNCELENMESİ

Dilan PAMUKCU

KTO Karatay Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Çocuk Gelişimi Anabilim Dalı
Çocuk Gelişimi Programı

Yüksek Lisans

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Sema BÜYÜKTAŞKAPU SOYDAN

Konya
Şubat 2022

BİLDİRİM

Enstitü tarafından onaylanan Yüksek Lisans/Doktora tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını basılı veya dijital biçimde arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullar dahilinde erişime açma iznini KTO Karatay Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle, Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak ve gelecekteki çalışmalar (makale, kitap, lisans, patent vb.) için tezimin tamamının veya bir bölümünün kullanım hakları yalnızca bana ait olacaktır.

Tezimin bütünüyle kendi çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izinle kullanılması zorunlu olan kaynakları, yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde izinlerin suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan "Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge" kapsamında, tezim, aşağıda belirtilen koşullar haricince, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve KTO Karatay Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

☐ Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.[1]

☐ Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren … ay *en fazla 6 ay* ertelenmiştir.[2]

☐ Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.[3][4]

07 Şubat 2022

_____

Dilan PAMUKCU

[1] MADDE 6(1) Lisansüstü tezle ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

[2] MADDE 6(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

[3] MADDE 7(1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

[4] MADDE 7(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak Doç. Dr. Sema BÜYÜKTAŞKAPU SOYDAN danışmanlığında tarafımdan üretilen bu tez/proje çalışmasında; sunduğum tüm veri, enformasyon, bilgi ve belgeleri bilimsel etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi, tüm değerlendirme, analiz, bulgu ve sonuçları bilimsel usullere uygun olarak sunduğumu, tez/proje çalışmasında yararlandığım kaynakların tümüne bilimsel normlara uygun biçimde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, tezimin/projemin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

07 Şubat 2022

_____

Dilan PAMUKCU

TEŞEKKÜR

Lisansüstü eğitimimle başlamış bulunduğum akademik yolda bana öğrenmem gerekenleri harfi harfine anlatıp, yeni deneyimler kazanmam için fırsat oluşturan ve bu yolda desteğini sonsuz hissettiğim tez danışmanım Doç. Dr. Sema BÜYÜKTAŞKAPU SOYDAN'a teşekkür ediyorum. Çocukları Dikkate Almak programını uygularken her ihtiyaç duyduğumda bana destek olan Dr. Ayça ÜLKER ERDEM'e teşekkür ederim.

Lisansüstü eğitimimin tüm süreçlerinde, elinden gelenin fazlasını yapmaya çalışan sevgili eşim Ömer PAMUKCU'ya teşekkür ederim.

Son olarak lisansüstü eğitimimi alırken annesinin fiziken yanında olamayışlarına yaşının üstü sabır gösteren canım Murat'a teşekkür ederim.

7 Şubat, 2022 Dilan PAMUKCU

ÖZET

Dilan PAMUKCU

4-6 Yaş Çocuğu Olan Asker Babalara ve Eşlerine Verilen "Çocukları Dikkate Almak" Programının Etkililiğinin İncelenmesi

Yüksek Lisans Tezi

Konya, 2022

Değişen toplum yapısıyla birlikte babalar kendilerini çocuğunun yaşamına dâhil edebilmek için farklı arayışlara girmişlerdir. Bu arayış ebeveynler için hazırlanan ebeveyn müdahale programlarıyla cevap bulmuştur. Yapılan çalışmalarda babaların çocuklarıyla ilişkilerini etkileyen birçok faktör arasında meslek gruplarının da etkili olduğu görülmüştür. Yoğun stres, baskı ve kaygı uyandıran meslek grubu olarak ise askeri personel olarak çalışan babaların meslekleri olduğu fark edilmiştir**.** Bu nedenle bu araştırma 4-6 yaş Çocuğu Olan Asker Babalara ve Eşlerine Verilen "Çocukları Dikkate Almak" Programının Etkililiğinin İncelenmesi olarak amaçlanmıştır. Çocukları Dikkate Almak Programı'nın Türkçe' ye uyarlanmış hali 2 farklı anne ve baba grubu dâhilinde, annelere ve babalara ebeveyn müdahale programı olarak sunulmuştur. Program haftada 1 saat 2 oturum olmak üzere toplam 12 oturum 6 hafta sürecinde uygulanmıştır. Örneklem, 4-6 yaş aralığında çocuğu bulunan 12 asker baba, eşleri(anneler) ve onların çocuklarıyla yapılmıştır. Araştırmada ön test son test kontrol grupsuz deneysel desen kullanılmıştır. Çocuklar için "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Sosyal Problem Çözme Becerileri Ölçeği", anne ve babalar içinde "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" ve "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği" kullanılmıştır. Verilerin analizinde nicel veriler için SPSS.24 paket programı kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken örneklem grubu küçük oluğu için non-parametrik testlerin kullanılmıştır. Eğitim programı öncesi ve sonrasında ölçek ve alt boyut puanları arası farklılıkların belirlenmesi için non-parametrik testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar testi kullanılmıştır. Çalışmanın bulguları, "Çocukları Dikkate Almak" Programı'nın ebeveynlerin olumlu duygu sosyalleştirme davranışlarını artırdığı görülmüştür. Ebeveyn davranışlarına bağlı olarak çocukların duygu düzenleme becerilerinde ve sosyal problem çözme becerilerinde artış olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler

Asker babalar, duygu sosyalleştirme, çocuklarda duygu anlama, sosyal problem çözme becerisi

ABSTRACT

Dilan PAMUKCU

Investigation of the Effectiveness of the "Taking Children into Consideration" Program Given to Military Fathers and Their Spouses with 4-6 Years-Old Children

Master's Thesis

Konya, 2022

With the changing social structure, fathers have sought different ways to include themselves in the life of their children. This search has been answered by parent intervention programs prepared for parents. Studies have shown that occupational groups are also effective among many factors that affect fathers' relationships with their children. It has been noticed that fathers working as military personnel are the occupations that cause intense stress, pressure and anxiety. For this reason, this research was aimed to examine the effectiveness of the "Tuning in to Kids" Program Given to Military Fathers with Children aged 4-6. The Turkish version of the Tuning in to Kids Program was presented to mothers and fathers as a parent intervention program within 2 different mother and father groups. The program was implemented for a total of 12 sessions for 6 weeks, 2 sessions for 1 hour per week. The sample was made with 12 military fathers, mothers and their children who have children between the ages of 4-6. Experimental design without pre-test post-test control group was used in the study. "Denham's Affect Knowledge Test" and "Social Problem Solving Skills Scale" for children, "Responses to Children's Emotions Questionnaire" and "Coping with Children's Negative Emotions Scale " were used for parents. SPSS.24 package program was used for quantitative data in the analysis of the data. While analyzing the data, non- parametric tests were used for the small sample size. Wilcoxon Signed Ranks test, one of the non-parametric tests, was used to determine the differences between scale and sub-dimension scores before and after the training program. The findings of the study showed that the "Tuning in to Kids" Program increased the positive emotion socialization behaviors of parents. It has been observed that there is an increase in children's emotion regulation skills and social problem solving skills depending on parental behaviors.

Keywords

Military fathers, emotion socialization, emotion understanding in children, social problem solving skills

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY i
BİLDİRİM ii
ETİK BEYAN iii
TEŞEKKÜR iv
ÖZET ii
ABSTRACT iii
İÇİNDEKİLER iv
TABLOLAR DİZİNİ vii
ŞEKİLLER DİZİNİ ix
KISALTMALAR DİZİNİ x
1. GİRİŞ 1
1.1. Problem Durumu 1
1.2. Araştırmanın Amacı 2
1.3. Araştırmanın Önemi 3
1.4. Araştırmanın Varsayımları 4
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları 4
2. EBEVEYNLERDE DUYGU SOSYALLEŞTİRME 5
2.1. Duygu Sosyalleştirme Tepkileri 6
2.1.1. Ödül Tepkisi 7
2.1.2. Duygu İfadesini Teşvik Etme Tepkileri 7
2.1.3. Duygu Odaklı Tepkiler 8
2.1.4. Problem Odaklı Tepkiler 9
2.1.5. Ceza Tepkisi 9
2.1.6. İhmal Tepkisi 11
2.1.7. Avutma Tepkisi 12
2.1.8. Büyütme Tepkisi 12
2.1.9. Endişe Sıkıntı Tepkileri 13
2.1.10. Küçümseyici Tepkiler 13
2.2. Ebeveynlerin Duygu Sosyalleştirme Tepkilerinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri 14
2.2.1. Davranış Problemleri 16
2.2.2. Sosyal Problem Çözme 17
2.2.3. Duygu Düzenleme 18

2.3. Çocukları Dikkate Almak Programı 19
2.4. Diğer Ebeveyn Müdahale Programları 21
2.5. İlgili Yayın ve Araştırmalar 23
2.5.1. Duygu Sosyalleştirmeyle İlgili Çalışmalar 23
2.5.2. Çocukları Dikkate Almak Programı ile İlgili Çalışmalar 28
3. YÖNTEM 31
3.1. Araştırmanın Modeli 31
3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu 32
3.3. Veri Toplama Araçları 34
3.3.1. Denham Duygu Anlama Testi 34
3.3.2. Sosyal Problem Çözme Ölçeği 35
3.3.3. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği 36
3.3.4. Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği 37
3.4. Deneysel Uygulama 37
3.5. Verilerin Toplanması 41
4. BULGULAR 42
5. TARTIŞMA 68
5.1. Çocukları Dikkate Almak Programının Ebeveynler Üzerindeki Etkileri 68
5.1.1. ÇDA Programının Ebeveynlerin Ödül Stratejilerini Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme 68
5.1.2. ÇDA Programının Ebeveynlerin Ceza, İhmal ve Avutma Stratejilerini Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme 70
5.1.3. ÇDA Programının Ebeveynlerin Büyütme Stratejilerini Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme 73
5.1.4. ÇDA Programının Ebeveynlerin Duygu İfadesini Teşvik Etme Stratejilerini Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme 75
5.1.5. ÇDA Programının Ebeveynlerin Cezalandırıcı ve Küçümseyici Stratejileri Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme 76
5.1.6. ÇDA Programının Ebeveynlerin Endişe Sıkıntı Stratejileri Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme 78
5.1.7. ÇDA Programının Ebeveynlerin Duygu Odaklı Stratejileri Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme 79
5.1.8. ÇDA Programının Ebeveynlerin Problem Odaklı Stratejileri Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme 80
5.2. Çocukları Dikkate Almak Programının Çocuklar Üzerindeki Etkileri 81
6. SONUÇ 83

KAYNAKLAR 88
ÖZGEÇMİŞ 104
EK 1. ÇOCUKLARIN DUYGULARINA VERİLEN TEPKİLER (EBEVEYN FORMU) 105
EK 2. ÇOCUKLARIN OLUMSUZ DUYGULARIYLA BAŞETME ÖLÇEĞİ 106
EK 3. DENHAM DUYGU ANLAMA TESTİ 107
EK 4. SOSYAL PROBLEM ÇÖZME TESTİ 108

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Bilgilere Göre Dağılımı.....33
Tablo 2. Çocukları Dikkate Almak Programı Oturum Planı (Erdem, 2019) 39
Tablo 3. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Ödül Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....42
Tablo 4. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Ceza Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 43
Tablo 5. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Büyütme Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....44
Tablo 6. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği İhmal Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....45
Tablo 7. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Avutma Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....45
Tablo 8. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Sıkıntı-Endişe Tepkileri Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....47
Tablo 9. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Cezalandırıcı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 48
Tablo 10. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Küçümseyici Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 48
Tablo 11. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu İfadesini Teşvik Etme Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....49
Tablo 12. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu Odaklı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 50
Tablo 13. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Problem Odaklı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 51
Tablo 14. Sosyal Problem Çözme Testi'ne İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 53
Tablo 15. Denham Duygu Anlama Testi Duyguları Tanıma ve Duyguları İsimlendirme Alt Boyutuna İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....53
Tablo 16. Denham Duygu Anlama Testi Hikayeler/Duygusal Bakış Açısı Alt Boyutuna İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....54
Tablo 17. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Ödül Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....55
Tablo 18. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Ceza Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....56
Tablo 19. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Büyütme Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları.....56

Tablo 20. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği İhmal Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 57

Tablo 21. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Avutma Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 58

Tablo 22. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Sıkıntı-Endişe Tepkileri Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 59

Tablo 23. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Cezalandırıcı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 60

Tablo 24. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Küçümseyici Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçlar 61

Tablo 25. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu İfadesini Teşvik Etme Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 62

Tablo 26. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu Odaklı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 63

Tablo 27. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Problem Odaklı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 64

Tablo 28. Sosyal Problem Çözme Testi'ne İlişkin Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 65

Tablo 29. Denham Duygu Anlama Testi Duyguları Tanıma ve Duyguları İsimlendirme Alt Boyutuna İlişkin Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları 66

Tablo 30. Denham Duygu Anlama Testi Hikayeler/Duygusal Bakış Açısı Alt Boyutuna İlişkin Kalıcılık Wilcoxon Testi Sonuçları 66

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. Çocukları Dikkate Almak Programı'na ilişkin teorik model (Erdem, 2019).....20

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
ÇDA	Çocukları Dikkate Almak

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Çocuklar dünyaya geldiklerinden itibaren belirli özelliklere sahip mizaçlarıyla sosyal ilişkilerini kurarlar. Çocuklar kurdukları ilişkilerde bu mizaç özelliklerine göre kendilerini ve duygularını ifade ederler. Ancak bu süreçte çocuğun duygularını ifade edebilme becerisinde birçok faktör etkilidir. Bunlardan en önemlisi ebeveynlerin çocuklarla olan iletişimleridir (Havighurst vd., 2010). Çocuklar ebeveynleri ile olan ilişkilerinde duyguyu ve duyguyu nasıl anlamlandırıp, ifade etmesi gerektiğini öğrenir (Havighurst, Wilson, Harley ve Prior, 2009). Ebeveynlerin çocuklarıyla olan iletişimindeki tepkileri, duygu sosyalleştirme kavramını ifade eder. Duygu sosyalleştirme çocukların duygularını yaşarken ebeveynlerinin bu duygulara karşı verdikleri olumlu veya olumsuz tepkiler bütünüdür. Ebeveynlerin verdikleri bu duygu sosyalleştirme tepkilerinin çocuğu destekleyici olması, çocukların duygularını anlama ve düzenleyebilme konusunda becerilerini arttırır ve ebeveyn çocuk arasındaki iletişimi güçlendirir. Ebeveynlerin çocuklarıyla olan iletişimi bu denli önemliyken, ebeveynin bu iletişimi kurarken etkilendikleri birçok etmen vardır. Bunlardan biride ebeveynin risk grubu meslek kategorisinde olmasıdır.

Ülkemizde askerlik mesleği genellikle erkeklerin başvurduğu az sayıda da kadınların başvurduğu bir meslek grubudur. Bu nedenle sahada genellikle erkekler yani araştırmanın baz aldığı asker babalar bulunmaktadır. Babaların ebeveynlik rollerinde çocuklarının üzerindeki etkileri çok yüksektir. Babaların çocukları üzerindeki etkileri incelendiğinde çocuğun duygusal, sosyal, cinsel ve zihinsel gelişiminde etkisinin büyük olduğu görülmektedir (Zeybekoğlu, 2013). Bu bağlamda tüm gelişim alanları kritik döneme denk gelen yaşamın ilk yıllarındaki baba çocuk ilişkisi çocuk açısından destekleyici olmalıdır. Özellikle risk grubunda olan asker babaların, meslekleriyle ilgili olan riskli durumları çocuklarıyla olan iletişiminde olumsuz tepkiler vererek çocuklarına etki ettikleri ve çocukların duygusal sorunlar yaşadıkları gözlemlenmektedir. Baba aile için genellikle güven kaynağıdır. Çocuklar babayı güçlü ve saygı duyulması gereken kişi olarak görmekte ve babanın çocuğuna davranışlarının niteliği çocuğun gelişim alanlarını etkilemektedir (Özdal ve Aral, 2005).

Askerlik mesleği birçok olumsuzluğu barındırması açısından risk grubu meslekler içerisinde en başta yer alır. Risk grubu mesleklerden biri olan askerlik mesleğinin kendisine özgü risk faktörlerinin anne babaların ebeveynliklerinde olumsuz etkileri olduğu görülmüştür (Wadsworth vd., 2016). Askerlik mesleği ebeveynin mesleğini icra ederken sürekli stres altında olduğu, ölüm ve savaş gerçeğinin her zaman akıllarında ve hayatlarında olduğu bir meslektir. Askerler verilen görevlendirmelerden dolayı ailelerin sık ayrılıklar yaşadığı, mesai kavramının olmamasıyla birlikte 7/24 emirlere hazır olmak ve uymak zorunda oldukları, hiçbir meslekte olmayan, ülkeleri için canlarını feda etmeleri gereken bir meslek grubundadırlar. Bu noktada zaman zaman fiziki, çoğu zamanda psikolojik anlamda risk grubunda olan askerlerin ebeveynliklerinde de bu durumu dengede tutamayıp çocuklarına ve eşlerine yansıtabilme ihtimalleri çok yüksektir. Çünkü ebeveynlik risk faktörlerinin verdiği stresli durumların sonucunda olumsuz tepkilerin yaşandığı bir ortama dönüşmektedir (Forgatch vd., 2016). Babaların eşlerine destek olamamaları annenin de çocukla ilişkisini olumsuz yönde etkilemektedir. Babanın anneye destek olmadığı durumlarda anne bu boşluğu doldurmak için ilgisinin bütününü çocuğa yöneltebilmektedir. Bu durumda annenin aşırı koruyucu olmasına ve çocuklarına karşı tepkilerini büyütmelerine neden olabilmektedir (Özdal ve Aral, 2005).

Literatüre bakıldığında yapılan çalışmaların özellikle risk grubuna yönelik ebeveyn eğitim programlarının uygulanmadığı görülmektedir. Çalışmaların özellikle dezavantajlı grupta ele alınabilecek, risk grubunda yoğun strese maruz kalan çocukların ebeveynlerinin bu eğitimlere tabi tutulması gerekli görülmektedir.

1.2. Araştırmanın Amacı

Problem durumu risk grubundaki asker babalar ve eşleri olan ebeveynlerin stresli durumlarını kontrol etmekte zorlanmaları ve bu durumu çocuklarına yansıtabilme ihtimallerine bağlı olarak, bu ebeveynlere verilecek olan erken müdahale eğitimlerinin bu durumun kontrol altına alınacağı düşünülmektedir. Bu amaç doğrultusunda araştırma 4-6 yaş aralığında çocuğu olan asker babalara ve eşlerine verilen Çocukları Dikkate Almak Programının etkisi incelenmektedir. Bu amaca bağlı olarak sınanan hipotezler şu şekildedir:

- Çocukların duygularını anlama becerileri müdahale programı sonrası anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.
- Çocukların sosyal problem çözme becerileri puanları müdahale programı sonrası anlamlı bir şekilde farklılık göstermektedir.
- Babaların çocukların duygularına verdikleri tepkilerin puanları müdahale programı sonrası anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- Babaların çocukların olumsuz duyguları ile baş edebilme becerileri puanları müdahale programı sonrası anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- Annelerin çocukların duygularına verdikleri tepkilerin puanları müdahale programı sonrası anlamlı bir farklılık göstermektedir.
- Annelerin çocukların olumsuz duyguları ile baş edebilme becerileri puanları müdahale programı sonrası anlamlı bir farklılık göstermektedir.

1.3. Araştırmanın Önemi

Uzun süreli ayrılıklar ve stresler nedeni ile babaların yeniden bir araya gelindiğinde bağlanma ve ilişki sorunları nedeniyle yeterli ebeveynlik becerileri gösteremedikleri (DeGarmo, 2016) ve çocuklarıyla duygusal iletişimlerinin koptuğu gözlemlenmiştir. Bu anlamda risk grubunda bulunan asker babaların ebeveyn eğitim programlarına tabi tutulması çocukları ile olan iletişimleri açısından önemlidir. Ancak verilen eğitimlerin içeriği programın ebeveynler üzerindeki etkililiğini de etkileyecektir. Özellikle risk grubunda bulunan ebeveynlere sunulan eğitimlerin içeriği önem arz etmektedir. ÇDA programı içeriğinde ebeveynlerin kendi duygularını düzenleyebilme, anlamlandırabilme ve rahatlama egzersizlerini içermektedir. Bu bağlamda ÇDA programının içeriği sebebi ile risk grubunda bulunan ebeveynlere duygularını kontrol edebilme ve streslerinden uzaklaşabilme avantajları sağlayacağı düşünülmektedir. ÇDA programının dünya çapında farklı kültürlerde de etkililiği Avusturya, İran, Kafkasya ve son olarak Türkiye örneklemlerinde ortaya konulmuştur.

Literatüre bakıldığında ülkemizde askerlerle ilgili herhangi bir ebeveyn müdahale programının yapılmadığı görülmektedir. Uluslararası literatürde ise asker ailelerin duygu

sosyalleştirme becerilerini artırmak için uygulanan ADAPT programı (Zhang vd. 2018) gibi programların asker ebeveynlere uygulandığı görülmektedir. Ancak hem dünyada hem ülkemizde ÇDA programının risk grubunda bulunan askerler üzerinde etkisini ortaya koyan bir çalışma mevcut değildir. Yapılan bu araştırmanın sonuçları ÇDA programının risk grubunda olan asker ebeveynler ve çocukları üzerindeki etkililiğini ortaya koyacaktır. Aynı zamanda bu araştırma askeriyede tüm rütbelerde bulunan 585 640 personele yaygınlaştırılmasına temel teşkil edebilir. Bu nedenlerden dolayı risk gruplarındaki mesleklere sahip asker ailelerin ebeveynlerine bu olumsuz etkileri önleyici eğitimler vermek önemlidir.

1.4. Araştırmanın Varsayımları

Bu araştırmada ebeveynler için kullanılan "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" ve "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği"nin ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerini ölçmede yeterli olduğu varsayılmıştır. Çocuklar için kullanılan "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Sosyal Problem Çözme Ölçeği"nin çocukların duygu anlama düzeylerini ölçmede yeterli olduğu varsayılmıştır. Aynı zamanda araştırmada bulunan ebeveynlerin ölçekleri cevaplarken reel yanıtlar verdikleri varsayılmıştır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma, 2021 yılında Kıbrıs/Lefkoşa'da bulunan Kırklar bölgesindeki askeri birliklerde olan 4-6 yaş arası çocuğa sahip asker baba, eşleri ve çocuklarından oluşmaktadır.

2. EBEVEYNLERDE DUYGU SOSYALLEŞTİRME

Ebeveynlerde duygu sosyalleştirme çocukların duygularını yaşarken ebeveynlerinin çocuklarının duygularına karşı verdikleri tepkiler bütünüdür (Gottman vd., 1996; Eisenberg vd., 1999).

Ebeveynlerde duygu sosyalleştirme alanyazında da görüldüğü üzere 3'e ayrılarak incelenmiştir. Bunlar: Model olma, duygu konuşmaları ve duygu koçluğudur (Denham, 1998; Eisenberg vd., 1998; Gottman vd., 1997). Model olma, ebeveynin kendi duygularını yönetme, düzenleme ve ifade etme becerileriyle çocuğa örnek olmasıdır. Duygu konuşmaları, ebeveynin çocuğun duygularını ifade etmesine karşı verdiği olumlu ve olumsuz tepkilerdir. Duygu koçluğu, ebeveynin çocuğu ile davranış odağından çıkıp duygu odaklı bir iletişim kurarak çocuğun olumlu veya olumsuz duygularının bir bağ kurma aracı olarak kullanılmasıdır (Havighurst ve Harley, 2007). Ebeveynler bir sosyalleşme kaynağı olan duyguları ifade etmek, duygu konuşmaları yapmak ve bu duyguların yoğunluğuyla başa çıkabilme davranışlarıyla çocuklarına model olarak, aynı zamanda da çocuklarının duygularına verdikleri cevaplarla duygu koçluğu yapabilme fırsatı bulurlar.

Mirable vd. (2009)'de duygu sosyalleştirmeyi 3'e ayırarak incelemiştir. Bunlar: Fiziksel müdahale, duygu yoğunlaştırma ve dikkat dağıtmadır. Fiziksel müdahale, ebeveynin çocuğun yüksek düzeyde yaşadığı duygulara karşı verdiği olumlu tepkilerdir. Duygu yoğunlaştırma, ebeveynin çocuğun duygularına karşı olumsuz tepkilerinin bütünüdür. Dikkat dağıtma, ebeveynin çocuğun duygularına karşı olumlu tepkilerinin bütünüdür.

Eisenberg, Cumberland ve Spinrad (1998)'e göre de duygu sosyalleştirme 3'e ayrılarak incelenmiştir. Bunlar: ebeveynlerin kendi duygularını ifade etme şekilleri, çocuklarıyla duygu konuşmaları yapmaları ve ebeveynlerin çocuklarının olumsuz duygularına karşı verdikleri tepkilerdir.

Çocuklar duyguları nasıl anlamlandırıp düzenleyebileceklerini dünyaya geldikleri aile veya ortamdaki ebeveynlerinden ya da bakıcılarından öğrenirler. Erken çocukluk çağındaki çocuklar bu beceriyi kazabilmeleri açısından yaşları itibari ile kritik dönemdedirler. Bu yüzden ebeveynlerin çocuklarına karşı duygularını nasıl düzenleyip, anlamlandırmaları gerektiğini öğretecekleri tepkiler vermeleri çocukların bu beceriyi

kazanabilmelerinde önemli bir yer teşkil etmektedir (Denham, Bassett ve Wyatt, 2010; Kılıç, 2014). Bu bağlamda ebeveynlerin çocukların duygularını etkili bir şekilde sosyalleştirmesi, çocukların gelişimi açısından koruyucu bir yapıya sahiptir (Eisenberg vd., 2001). Ebeveynlerin çocuklarına karşı olan duygu sosyalleştirme tepkileri aşağıdaki başlıkta ele alınmıştır.

2.1. Duygu Sosyalleştirme Tepkileri

Ebeveynler çocuklarının duygularına verdikleri tepkilerle doğrudan çocuklarının duygu sosyalleşmesini etkilerler (Ersay, 2014). Ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarını sergilerken de bu davranışları etkileyen birçok etmenin olduğu görülmüştür. Eisenberg, Cumberland ve Spinrad (1998)'e göre ebeveynlerin duygu sosyalleştirme tepkilerini etkileyen etmenler; çocuğun duygularını davranışa dökme şekli, ebeveynlerin kendi duygularının yoğunluğu ile dengeli tutumları, çocuğun duygu düzenleme becerileri, mizacı, cinsiyeti, yaşı ve gelişim düzeyidir.

Ebeveynlerin çocuklarına karşı olan davranışlarını Güven ve Erden (2013) olumlu ve olumsuz tepkiler olarak belirlemiştir. Aynı zamanda Fabes ve arkadaşları (2002) da ebeveynlerin çocuklarına karşı olan davranışlarını destekleyici ve destekleyici olmayan olarak belirlemiştir. Bu bağlamda alanyazında duygu sosyalleştirme tepkilerinin 6 başlığa ayrılarak incelendiği görülmektedir. Bunlar: duygu odaklı, duygu ifadesini teşvik etme, problem odaklı, küçümseme, cezalandırıcı, endişe sıkıntı tepkileridir (Gottman vd., 1996; Yap vd., 2010; Yağmurlu ve Altan, 2011; Yağmurlu vd., 2012).

Ebeveynlerin olumlu duygu sosyalleştirme tepkileri; çocuklarının duygularının farkında olup, o duyguyu kabul etmelerini ve bu duyguyla baş edebilmelerinde çocuklarına model olma davranışlarını ele alır (Eisenberg vd.,1998). Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı verdikleri olumlu tepkiler ödül, duygu ifadesini teşvik etme, duygu odaklı ve problem odaklı davranışlarını içerir.

Ebeveynlerin olumsuz duygu sosyalleştirme tepkileri; çocukların duygularını görmezden gelip, o duyguyu bastırmaya çalışmaları, küçümsemeleri veya cezalandırma davranışlarını ele alır (Yağmurlu ve Altan, 2010; Yap vd., 2010). Kılıç (2020)'a göre ebeveynlerin kendi duygularını olumsuz ifade etmeleri çocukların duyguları

anlamalarında zorluk çekmelerine sebep olmaktadır. Bu bağlamda ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı verdikleri olumsuz tepkiler ceza, ihmal, avutma, büyütme, endişe sıkıntı tepkileri, cezalandırıcı, küçümseyici davranışları içerir.

2.1.1. Ödül Tepkisi

Ödül tepkisi çocuğun duygularını yaşarken ebeveyninin çocuğun duygularına destek olması, çocukla empati kurabilmesi, çocuğun duygularıyla baş edebilmesinde yardımcı olabilmesi ve duygu odaklı olmasıyla çocuktaki olumsuz duyguların azalmasını sağlamasıdır. Örneğin çocuk üzgün olduğunda, ebeveynin çocuğu üzen durum ile baş etmesinde yardımcı olması ödül tepkisine örnektir (Ersay, 2014). Ödül tepkisini kullanan ebeveynlerin ebeveynlik stillerinde de güven verici, destekleyici ve dengeli olduğu görülmektedir. Gottman vd. (1997) çocuklarının duygularına karşı destekleyici tepkiler sunan ebeveynlerin çocuklarının duygu ve davranışlarını daha az eleştirdiğini ve çocuklarının duygu durumlarını çözme çabalarını ödüllendiren tepkilerini kullanma olasılıklarının daha yüksek olduğunu söylemiştir. Davranışçı kuramlara göre ebeveynler ödül tepkilerini çocukların davranışları karşısında pekiştireç olarak kullanmaktadırlar. Ödül tepkilerini pekiştireç olarak kullanan ebeveynler çocukların istendik davranışlarını artırırken ödülün geri çekilmesiyle davranışın tekrarlanması engellenmeye çalışılır (Berk, 2015). Ödül tepkilerini kullanan ebeveyn davranışlarına bakıldığında ebeveynler çocukları ile iletişim halindeyken onların duygularını son derece önemser ve ciddiyetle dinler, çocuğun yaşadığı durumla ilgili doğru duyguyu bulabilmesinde yardımcı olur ve çocuğa karşı daha hoşgörülüdür (Lieberman,1993; Gottman vd., 1997). Tepkilerin birbirleriyle olan ilişkilerine bakıldığında, ödül tepkisi sergileyen ebeveynlerin çocuklarında duygu ifadesini teşvik etme tepkilerinin sonuçları görülmektedir (Klimes-Dougan, Brand ve Garside, 2001).

2.1.2. Duygu İfadesini Teşvik Etme Tepkileri

Duygu ifadesini teşvik etme tepkisi ebeveynin çocuğun kendi duygularını açıklamasında yardımcı olma, çocuğu duygularını ifade edebilmesi için cesaretlendirme davranışlarıdır. Ebeveyn çocuktaki duyguyu onaylayıp, kabul eder ve nasıl ifade edeceğini öğreten konuşmalar yapar (Çorapçı, 2012). Örneğin bir olay karşısında çocuğun ağlarken

ebeveynin ağlamasının doğal olduğunu söylemesi duygu ifadesini teşvik etme tepkilerine örnektir (Yağmurlu ve Altan, 2009). Duygu ifadesini teşvik eden davranışlar sergileyen ebeveynler çocuklarına duygularının bir değeri olduğunu ve ifade etmeleri gerektiği mesajını vermeye çalışırlar (Gottman ve ark. 1997). Ebeveynlerin çocukla iletişim kurarken duygu ifadesini teşvik eden davranışlar sergilemeleri için duyguları iletişim halindeyken konuşmaları ve çocukla yakın ilişkide olmaları ve gerekir (Kılıç, 2020). Miller ve Sperry (1998), ebeveynlerin duygu ifadesini teşvik ederken kullanması gereken 3 teknikten bahsetmektedir: duygunun nasıl ifade edilmesi ve duyguların nasıl dışarı yansıtılacağını belirlemek, kendinden ve kendi duygu yaşantısından örneklerle duyguyla ilgili başka bakış açıları açma, duyguları yansıtırken bunların dildeki ve ses tonundaki verilen ifadeleriyle yardımcı olmaktır. Ebeveynlerin çocuklarının duygu ifadelerini teşvik etmelerinde birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden biri cinsiyettir. Kız çocukları olan ebeveynler çocuklarını üzüntü veya korku duygularında, erkek çocukları olan ebeveynler ise öfke duygularında daha çok kendilerini ifade etmelerine yönlendirdikleri görülmektedir (Chaplin vd., 2005; Fivush, 1989; Adams, Kuebli, Boyl ve Fivush, 1995) Diğer bir etmen ise çocuğun doğum sırasıdır. Ebeveynlerin ikinci çocuklarına birinci çocuklarından daha fazla duygu konuşmaları yaptığı görülmüştür (Lotte vd., 2015). Çocukların dil gelişim düzeylerinin iyi olmasının da ebeveynlerin çocuklarıyla daha çok duygu konuşması yaptıkları düşünülmektedir (Watanabe, 2015). Başka bir etmen ebeveynlerin eğitim düzeyidir. Eğitim düzeyi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarını duygularını ifade etmeleri konusunda daha çok yönlendirdiği görülmüştür (Fabes, Poulin, Eisenberg ve Madden-Derdich, 2002). Duygu ifadesini teşvik eden tepkiler veren ebeveynlerin çocukların duygularının bir değeri olduğu ve ifade edilmesi gerektiği inancındadırlar (Gottman vd. 1997).

2.1.3. Duygu Odaklı Tepkiler

Duygu odaklı tepkiler çocuk hangi olay ya da duygu içinde olursa olsun çocuğun duygularını mutluluk duygusuna çevirmeye ve odaklamaya çalışmaktır. Örneğin çocuğun üzgün olduğu bir durumda ebeveynin mutlu şeylerden bahsederek dikkatini başka yöne çekmeye çalışması duygu odaklı tepkilere örnektir (Yağmurlu ve Altan, 2009). Duygu odaklı tepkilere yoğunlaşan ebeveynlerin çocuklarında duyguyu en mutlu hale getirme

çabası vardır. O anki olumsuz duyguları gidermek için çabalayan ebeveynin verdikleri tepkiler çocuklarının dikkatini başka yöne çekme çabasıdır (Mirable, 2009; Çorapcı, 2012). Bu tarz ebeveynler olumsuz olan duyguları çocuklarında gördükleri zaman bu duygularla baş edemezler ve çocuklarında sadece mutlulukla ilgili duyguları görmek isterler (Gottman vd., 1996). İçselleştirme davranışı gösteren çocukların ebeveynlerinin özelliklerine bakıldığında, baskıcı ve duygu odaklı konuşmalardan olabildiğince uzak duran ebeveynler olduğu görülmektedir (Katz & Windecker-Nelson, 2004).

2.1.4. Problem Odaklı Tepkiler

Problem odaklı tepki çocuğun yaşadığı bir sorun karşısında ebeveynin çocuğun o anki problemine odaklanıp birlikte veya çocuğun tek başına problem çözmesine teşvik etme davranışlarıdır. Örneğin bisikleti bozulan çocuğun ebeveyninin bisikletin nasıl tamir edileceğinin anlaşılması için çocuğuna yardım etmesi problem odaklı tepkilere örnektir (Yağmurlu ve Altan, 2009). Problem odaklı tepkiler veren ebeveynler çocuklarının duygularını değiştirmeye, bastırmaya, cezalandırmaya çalışmaz. Probleme odaklanarak o an ki duygu hali için çocuğu çözüm üretme çabasına yönlendirir. Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı problem odaklı tepkilerini kullanmalarında birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden biri ebeveynlerin eğitim düzeyidir. Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça problem odaklı tepkilerininde artış gösterdiği görülmektedir (Büyükbiçer, 2019; Yağmurlu, Yavuz ve Altan, 2013). Atay (2009)'ın çalışmasına bakıldığında Türkiye örneklemindeki annelerin duygu sosyalleştirme tepkilerinden en çok problem odaklı tepkileri kullandıkları görülmüştür. Annelerin çocuklarıyla ne kadar çok zaman geçirirse o kadar çok problem odaklı tepkiler verdiği görülmektedir (Laible ve Thomson, 2002). Ancak annelerin erkek çocuklarının olumlu olmayan duygularına karşı kız çocuklarından daha fazla problem odaklı yaklaştıkları görülmektedir (Hasçuhadar, 2015).

2.1.5. Ceza Tepkisi

Ceza tepkisi ve cezalandırıcı tepkiler, ebeveynin çocuğun duygularına karşı verdiği olumsuz, onaylamayan ve reddedici tepkiler bütünüdür. O'Neal ve Magai (2005)'ye göre ebeveynin çocuğun kendi duygularını dile getirmesi konusunda ebeveynin çocuğa cesaret

vermemesi ceza tepkilerini kapsamaktadır. Örneğin çocuk bir durum karşısında korktuğunda ebeveynin ona korkusundan dolayı kızması veya korkulacak bir şeyin olmadığı ifadelerini kullanması ceza tepkilerine örnektir (Ersay, 2014). Çocuk hastanede sıra beklerken iğneden korktuğu için ağlamaya başlayınca ebeveynin eğer susmazsa ona yapmaktan hoşlandığı bir şeye izin vermeyeceğini söylemesi cezalandırıcı tepkilere örnektir (Yağmurlu ve Altan, 2009). Ceza tepkileri çocuğun küçümsendiği veya reddedildiği olumsuz tepkileri içermektedir. Gottman ve Declaire (1997)'e göre ceza tepkilerini kullanan ebeveynler, kendi duygularına ve çocuklarının duygularına karşı son derece olumsuz tepkiler vermektedirler. Aynı zamanda ceza tepkilerini kullanan ebeveynlerin kendi duygularını da bastırdığı görülmektedir (Hughes ve Gullone, 2010). Türkiye de ebeveyn davranışlarına bakıldığında ceza tepkileri sık kullanılan olumsuz tepkiler arasındadır (Yağmurlu ve Sanson, 2009). Bu tepkileri yoğun olarak kullanan ebeveynlerin çocuklarından ise kendilerine karşı her koşulda boyun eğmelerini bekledikleri görülmektedir (Yağmurlu ve Altan, 2010). Gottman (1997), ebeveynlerin çocuklarının olumsuz duygularına karşı ceza tepkilerini göstermelerinin çocukların bu duygularını önemsiz gördüklerinden kaynaklı olduğunu söylemektedir. Babaların annelere bu duyguları daha çok ceza tepkileri ile karşıladıkları görülmektedir (Garside ve Klimes Dougan, 2002). Sosyal öğrenme kuramlarına göre ceza tepkileri bir davranışın öğretilmesinde etkili yöntemlerden biri değildir (Bandura, 1971). Ceza tepkilerine maruz kalan çocuk ilişkilerinde de aynı tepkileri kullanacaktır. Ceza davranışları sergileyen ebeveynler çocukların duygularını önemsemedikleri gibi çocukların duygularını yaşarken bu duyguları çocukla bir bağ kurma şansı olarak da kullanmazlar (Goleman, 1995). Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı ceza tepkilerini kullanmalarında birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden biri cinsiyettir. Ebeveynlerin erkek çocuklarına göre kız çocuklarına daha çok cezalandırıcı davranışlar sergilediği, ebeveyn cinsiyetine bakıldığında ise babaların annelere göre daha çok ceza tepkileri verdikleri ortaya çıkmıştır (Klimes-Dougan vd., 2007). Başka bir çalışmada ise ebeveynlerin çocuklarına karşı verdikleri ceza tepkilerinin çocukların cinsiyetine göre değişmediği görülmektedir (Chaplin vd., 2010). Başka bir etmen ise gelir düzeyidir. Gelir düzeyi düşük olan ebeveynlerin çocuklarına karşı daha çok ceza tepkileri verdikleri görülmüştür (O'Neal ve Magai, 2005).

2.1.6. İhmal Tepkisi

İhmal tepkileri çocuğa karşı görmezden gelme, ilgisiz ve yanıtsız kalan tepkiler bütünüdür (İlhan-İyi ve Çoban, 2019). Örneğin çocuk korktuğunda ebeveynin çocuğun korkusunu görmezden gelmesi ihmal tepkilerine örnektir (Ersay, 2014). Çocuğun ihmal edildiği ebeveynlik davranışlarında çocuk daha yoğun korkular ve olumsuz duygular yaşamaktadır (Denham, Bassett ve Wyatt, 2007). İhmal tepkileri veren ebeveynler çocukları her ne duygu yaşarsa yaşasın o duygu ve dolaylı yoldan çocuğun kendisi yokmuşçasına davranırlar. Bununla birlikte yapılan çalışmalara bakıldığında ebeveynlerin en az kullandığı duygu sosyalleştirme tepkilerinin ihmal tepkisi olduğu görülmüştür (Ersay, 2014). Başka bir çalışmada babaların çocuklarıyla daha az vakit geçirmesinden dolayı çocuklarını daha çok ihmal edebilecekleri düşünülmektedir (Ünlü-Çetin, 2015). Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı ihmal tepkilerini kullanmalarında birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden biri ebeveynlerin eğitim düzeyidir. Nordahl (2014)'ın çalışmasında eğitim düzeyi yüksek olan babaların çocuklarına karşı daha az ihmal tepkileri verdikleri görülmektedir. Bir başka etmen ise çocuk sayısıdır. İlhan (2017) çalışmasında 3 çocuğu olan babaların 1 çocuğu olan babaya göre daha fazla ihmal tepkileri verdiği, annelerin ise 1. Çocuğundan sonra olan diğer çocuklarına daha çok ihmal tepkileriyle karşılık verdikleri görülmektedir. Başka bir etmen ise ebeveyn cinsiyetidir. Klimes-Dougan vd. (2007)'e göre çocukların olumsuz duygularına karşı babaların annelere göre daha çok ihmal tepkileri sergiledikleri görülmüştür. Bir diğer etmende çocuğun yaşıdır. Ebeveynler çocuğun yaşı arttıkça çocuklarının olumsuz duygularına karşı daha çok ihmal tepkileri vermişlerdir (Klimes-Dougan vd., 2007). Çocuklarına ihmal tepkilerini gösteren ebeveynleri etkileyen etmenlere bakıldığında genel olarak ebeveynlerin kendi arasındaki problemler (Aral, 1998), çocuk eğitimi ilgili bilgisiz olma ve bağımlılıklar (Berhman ve Kliegman, 2002), gelir düzeyi (İşmen, 1999) olduğu görülmektedir.

Ebeveynlerin ihmal tepkileri vermelerini etkileyen çocuk faktörlü etmenlerde vardır. Bunlar: erken doğan bebekler, bebeğin cinsiyetinin beğenilmemesi, bebeğin yaşıtlarına göre normal gelişim göstermemesi olarak görülmüştür (Berhman ve Kliegman, 2002).

2.1.7. Avutma Tepkisi

Avutma tepkileri çocukların duyguları göz önünde bulundurulmaksızın çocuğun dikkatini dağıtarak veya başka bir yöne yönlendirerek duygunun kendi halinde kaybolacağını varsayan tepkilerdir (Gottman ve Declaire, 1997). Örneğin çocuk öfkelendiğinde ebeveynin çocuğa sevdiği bir şey alması avutma tepkilerine örnektir (Ersay, 2014). Avutma tepkileri veren ebeveynler o an ki duygunun kaybolması için geçici çözümler üretmeye çalışırlar ve bu tepkiler çocuklarının davranışlarına karşıda aşırı hoşgörülü olan ebeveynlerde daha çok görülür. Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı avutma tepkilerini kullanmalarında birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden biri ebeveynlerin eğitim düzeyidir. Ebeveynlerin eğitim düzeyi arttıkça çocuklarına karşı daha az avutma tepkileri verdikleri görülmektedir (İnce, 2020). Bir diğer etmen de çalışma durumudur. Çalışmayan ebeveynlerin çalışan ebeveynlere göre daha çok avutma tepkileri verdikleri görülmüştür (İnce, 2020).

2.1.8. Büyütme Tepkisi

Büyütme tepkileri çocuk bir duyguyu yaşarken ebeveynin o duyguyu çocukla aynı oranda veya daha da fazla yaşayıp, bu duyguya göre tepki vermesidir. Örneğin çocuğun öfkelendiği bir durumda ebeveynin o duruma daha da çok öfkelenmesi büyütme tepkilerine örnektir (Ersay, 2014). Büyütme tepkileri ebeveynlerin çocukların duygularına karşı mübalağa ederek yaklaşımlarıdır. Büyütme tepkileri daha çok ebeveynin stres altında olduğu durumlardan kaynaklı ortaya çıkan ebeveyn tepkileridir. Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı büyütme tepkilerini vermelerinde birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden biri ebeveynlerin çalışma durumudur. Özellikle annelerde daha çok görülen bu durum işten gelen annenin çocuğa karşı kendini suçlu hissetmesi çocuğun duygularına karşı daha hassas, koruyucu yaklaşmasına neden olmaktadır (Ömeroğlu, 1996). Bir diğer etmen çocuğun yaşıdır. Ebeveynlerin çocuklarının yaşı arttıkça çocukların duygularına karşı verdikleri büyütme tepkilerinin de arttığı görülmektedir (Klimes-Dougan vd., 2007).

2.1.9. Endişe Sıkıntı Tepkileri

Endişe sıkıntı tepkileri tepkiler ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışlarında istenmeyen, olumsuz tepkiler vermeleriyle ilgilidir. Örneğin çocuk değerli bir eşyasını kaybedip ağlamaya başladığında ebeveynin çocuğunun tepkilerinden dolayı keyfinin kaçması endişe sıkıntı tepkilerine örnektir (Yağmurlu ve Altan, 2009). Endişe ve sıkıntı tepkileri çocuğun duygularına karşı ebeveynin üzüntü ve kaygı içinde karşılık verdiği tepkilerdir (Yağmurlu ve Altan, 2010). Endişe ve sıkıntı tepkilerinin yüksek olduğu görülen ebeveynlerin örneğin maddi sorunlar, eğitim seviyesi, ruhsal ve bedensel rahatsızlıklar gibi aile içinde bulunan sıkıntılarının da çok olduğu görülmektedir (Shaffer, Suveg, Thomassin ve Bradbury, 2012). Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı endişe sıkıntı tepkileri vermelerinde birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden biride çocukların cinsiyetidir. Atay (2009) çalışmasında annelerin kız çocuklarından çok erkek çocuklarına karşı daha fazla endişe sıkıntı tepkileri verdikleri görülmektedir. Bir diğer etmen ebeveynin çalışma durumudur. Büyükbiçer (2019) çalışmasında çalışan ebeveynlerin çalışmayan ebeveynlere göre daha çok endişe sıkıntı tepkileri verdikleri görülmektedir. Aynı çalışmada geçen başka bir etmen ise ebeveynin eğitim durumudur. Ebeveynin eğitim düzeyinin yükseldikçe daha az endişe sıkıntı tepkileri verdikleri görülmektedir.

2.1.10. Küçümseyici Tepkiler

Küçümseyici tepkiler ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışlarında istenmeyen, olumsuz tepkiler vermeleriyle ilgilidir. Çocuğun herhangi bir rahatsızlığından dolayı arkadaşının parti davetine katılamayacak olması ve bundan dolayı öfkeli olmasına ebeveynin çocuğuna partiyi kaçırmasını büyütmemesi gerektiğini söylemesi küçümseyici tepkilere örnektir (Yağmurlu ve Altan, 2009). Olumsuz tepkilerden oluşan küçümseyici stratejileri kullanan ebeveynlerin kendi duygularına karşı dahi çok baskıcı olduğu görülmektedir (Hughes ve Gullone, 2010). Küçümseyici tepkiler gösteren ebeveynler çocuklarının duygularını görmez, önemsemez ve destek olmazlar (Gottman vd., 1996). Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı küçümseyici tepkiler vermelerinde birçok etmenin etkili olduğu görülmektedir. Bu etmenlerden biride çocukların yaşıdır. Yapılan

araştırmalarda görülmektedir ki çocukların yaşları arttıkça ebeveynlerin çocukların duygularına karşı daha çok küçümseyici tepkiler vermektedirler (Eisenberg vd., 1999). Bir diğer etmen ebeveynlerin eğitim düzeyidir. Eğitim seviyesi yüksek olan ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı daha az küçümseyici tepkiler verdikleri görülmektedir (Altan ve Altun, 2013; Yağmurlu, Yavuz ve Altan, 2013). Başka bir etmen ise ebeveynin çalışma durumudur. Büyükbiçer (2019) çalışan ebeveynlerin çalışmayan ebeveynlere göre çocuklarına karşı daha çok küçümseyici tepki içeren duygu sosyalleştirme davranışları sergilediği görülmektedir. Aynı çalışmada başka bir etmen gelir düzeyidir. Ebeveynlerin gelir düzeyinin yüksek olmasının çocuklarının duygularına karşı daha az küçümseyici tepkiler verdiklerini göstermektedir. Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı küçümseyici tepkiler vermelerinde etkili olan etmenlerden biriside ebeveynin cinsiyetidir. Ebeveynlerin çocuklarının olumsuz duygularına karşı verdikleri tepkilerde babaların annelere göre daha çok küçümseyici tepkiler verdikleri görülmüştür (Cassano vd., 2007).

2.2. Ebeveynlerin Duygu Sosyalleştirme Tepkilerinin Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Aile, çocukların duygularının ilk sosyalleştiği yerdir ve ebeveynler bu anlamda çocukların duyguları için önemli sosyalleştiricilerdir (Grusec, 2011). Çocukların gelişimi üzerinde ebeveynlik stillerinin etkili olduğu kadar ebeveynlerin çocuğun duygularına olan yaklaşımı da çok etkilidir. Duyguları düzenleme becerilerini edinmek, erken çocukluk döneminin önemli bir gelişimsel sürecidir (Lin, Lawrence ve Gorrell, 2003). Ebeveynlerin çocukların duygularına nasıl tepki verdikleri ve bu duyguları nasıl düzenledikleri, çocukların duygusal gelişimine yardımcı olabilir veya bu gelişimi engelleyebilmektedir (Wong, McElwain ve Halberstadt, 2009). Çocukların duygularının anne babaları tarafından duyulduğunu, anlaşıldığını hissetmeleri kendi duygularını kontrol edebilmelerini ve problem çözme davranışlarını arttırabilmelerini sağlar (Eisenberg ve Morris, 2002). Bu bağlamda ebeveynlerde duygu sosyalleştirmenin amacı, çocukların duygusal yeterliklerini desteklemektir (Friedlmeir, Corapci ve Cole, 2011).

Eisenberg, Cumberland ve Spinrad (1998)'e göre ebeveynlerin duygu sosyalleştirme tepkilerinin çocuklar üzerindeki etkileri; farklı duygu tecrübeleri, yaşanan farklı duygu tecrübelerinin düzenlenmesi, duyguların doğru şekilde ifade edilmesi, duygular sonucu

ortaya çıkan davranışların düzenlenmesi, sosyal beceriler, kurulan ilişkilerin bağı ve kendi kişiliğini oluşturabilmektir.

Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı verdikleri olumlu duygu sosyalleştirmelerinin çocuklarının duygularla ilgili becerilerini olumlu şekilde etkilediği görülmektedir (Garner vd., 2008). Ebeveynlerin çocuklara karşı olumlu yaklaşımlarının etkilerine bakıldığında, çocukların duygusal yetkinliğini, olumlu davranışlarını (Denham, 1997; Denham ve Kochanoff, 2002) ve sosyal yetkinlik düzeylerini (İlhan, 2017) artırdığı, davranış problemlerini azalttığı (Loop vd., 2017; Yap vd., 2010; Wong vd., 2009), saldırgan davranışları azalttığı (Ramsden ve Hubbard, 2002; Yıldız ve Erci, 2011), özgüven artışı (Roberts, 1999), akran ilişkilerinde olumlu artış (Eisenberg vd., 1999; Gottman vd., 1996), güvenli bağ kurma (Chen, Lin ve Li, 2011) görülmüştür.

Ebeveynlerin çocuklarının duygularına karşı verdikleri olumsuz duygu sosyalleştirmelerinin çocuklarının duygularla ilgili becerilerini olumsuz şekilde etkilediği görülmektedir (Wong vd.,2009). Ebeveynlerin çocuklarına karşı olumsuz yaklaşımlarının etkilerine bakıldığında, çocuklarda anksiyete (İlhan-İyi ve Çoban, 2019), akran ilişkilerinde problemler (McElwain vd., 2007), ergenliğe doğru ilerleyen yaşta davranış problemleri (Eisenberg ve diğerleri, 1999), sosyal ilişkilerde aksama (Root ve Stifter, 2010), içselleştirme (O'Neal ve Magai, 2005; Luebbe, Kiel ve Buss, 2011) ve dışsallaştırma (Lugo-Candelas, Harvey ve Breaux, 2015; Nelson ve Boyer, 2018), saldırganlık (Chen vd., 2002), duygularını sürekli olumsuz görme (Eisenberg ve diğerleri, 1998), sürekli mutsuz olma (Denham, Bassett ve Wyatt, 2007), kaygı (Suveg vd., 2005), kararsızlık (Schields ve Cicchetti, 1998) gibi sorunlara neden olduğu görülmüştür. Aşağıda ebeveynlerin duygu sosyalleştirme tepkilerinin çocuklar üzerindeki etkilerini gösteren çalışmalar yer almaktadır.

Root ve Stifter (2010) 4,5 yaşındaki çocukların belirli bir gözlem ortamında ebeveynlerinin de duygu sosyalleştirme davranışlarının değerlendirilmesinden 2 yıl sonra çocukların yine bir gözlem ortamında sosyal davranışları tekrar ölçülmüş ve ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarının çocuklardaki olumlu ve olumsuz etkilerini ortaya koymuşlardır. O'Neal ve Magai (2005) 11-14 yaşları arasındaki 161 gencin çocuk psikopatolojisini çocukların olumsuz duyguları ve ebeveyn duygu sosyalleştirme

davranışları açısından incelediği çalışmasında ebeveynlerin olumlu davranışlarının çocukların çocuk psikopatolojilerini anlamada büyük etkisinin olacağını öne sürmektedir.

2.2.1. Davranış Problemleri

Ebeveynlerin çocukların duygularını bastırmak veya söndürmek için verdikleri tepkiler çocuklarda davranış problemlerine sebep olmaktadır (Chaplin, 2010). Ebeveynlerinin çocuklarının duygularına karşı olumsuz tepkiler verdiği ailelerde çocuklar daha fazla davranış problemleri göstermektedir (McElwain ve ark., 2007). Bu bağlamda duygu sosyalleştirmenin çocukların sosyal problem çözme becerilerine etkisi ile alakalı yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Yap vd. (2010)'nin annelerin çocuklarıyla olan iletişimlerinde çocuklarına karşı kullandıkları duygu sosyalleştirme davranışları ile duygu düzenleme ile davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada 163 anne ve çocuğuyla çalışılmıştır. Annelerinin olumsuz duygu sosyalleştirme davranışları sergiledikleri çocukların davranış problemlerinde daha çok bozulmalar olmuştur. Wong vd. (2009)'nin ebeveynlerin anaokulu çocuklarının olumsuz duygularıyla ailede kendilerini ifade etmeleri ile çocukların olumsuz duyguları, ebeveynlerin bildirdiği evlilik çatışması/kararsızlığı ve çocuğun olumsuz duygusallığı hakkındaki ebeveyn inançları incelenmiştir. Olumsuz ebeveynlik davranışlarının çocukların davranış sorunları ile ilişkisi olduğu ortaya çıkmıştır. İlhan-İyi ve Çoban (2019)'ın ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların davranış problemleri arasındaki ilişkinin incelendiği çalışma Ankara ilinde 3-6 yaş arasındaki 240 çocuktan oluşmaktadır. Ebeveynlerin çocuklarına karşı olumsuz davranışlarının sonucunda çocuklarda anksiyete ve saldırgan davranışlar olduğu görülmüştür. McElwain vd. (2007)'nin 5-6 yaş aralığındaki 55 çocuğun duygusal anlayış ve 3-5 yaş aralığındaki 49 çocuğun akran ilişkilerine bakıldığı çalışmada ebeveynlerin olumlu duygu sosyalleştirme davranışlarının sonucunda çocukların ilişkilerinde duyguları daha iyi anlamlandırdığı ve akran ilişkilerinde daha az çatışmaların yaşandığı görülmüştür. Karabulut (2016), yaptığı çalışmada ebeveynlerin duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocukların akran ilişkilerindeki ilişkiyi incelemiştir. Araştırma sonucunda çocukların akran ilişkilerinin ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarına göre şekillendiği sonucuna varılmıştır. Loop vd.

(2017) çalışmasında iki ebeveyn eğitim programının çocukların dışsallaştırma durumlarıyla ilişkilerini incelemiştir. Çalışmada ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarının çocukların davranış problemleri üzerinde azalma göstermiştir.

Luebbe, Kiel ve Buss (2011)'un çalışmasında yeni yürümeye başlayan çocukların annelerinin çocuklarının içselleştirme sorunlarına ilişkin algıları ve annelerin korku ve üzüntü duygularına verdikleri tepkileri incelenmiştir. 2 ve 3 yaşlarına gelene kadar gözlemlenen çocuklar annelerin çocukların duygularına karşı verdikleri tepkilere göre içselleştirme davranışları edindikleri görülmüştür.

2.2.2. Sosyal Problem Çözme

Ebeveynlerin olumlu duygu sosyalleştirme tepkilerinin çocukların sosyal davranışlarında olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür (Denham ve Kochanoff, 2002). Çocuklara verilen eğitimlerin çocukların duygularına bağlı sosyal davranışlarında değişikliklere sebep olduğu gözlemlenmiştir (Elias ve Clabby, 1992). Bu bağlamda duygu sosyalleştirmenin çocukların sosyal problem çözme becerilerine etkisi ile alakalı yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

İlhan (2017)'ın ebeveynlerin duygu sosyalleştirme stratejileri ile çocukların sosyal yetkinlik düzeyleri arasındaki ilişkiye baktığı çalışmasının örneklemi 3-6 yaş arasında bulunan ve anaokuluna giden, Ankara ilindeki çocuklardan oluşmaktadır. Çalışmada ebeveynlerin olumlu duygu sosyalleştirme davranışlarının çocukların sosyal yetkinlik düzeyleri üzerinde etkili olduğu görülmüştür. Seçer ve Karabulut (2016)'un ebeveynlerin duygu sosyalleştirmeleri ile çocukların sosyal beceri düzeyleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerinin çocukların sosyal beceri düzeylerinin yordayıcısı olduğu sonucuna varılmıştır. Seçer (2016) sosyal olarak yetkin çocukların duygu düzenleme becerileri ile annelerinin duygu sosyalleştirme düzeylerinin ilişkisini incelediği çalışmada çocukların duygu düzenleme becerilerinin sosyal yetkinlik düzeyi açısından farklılık gösterdikleri ve annelerin duygu sosyalleştirme tepkilerinin çocukların duygu düzenlemelerinin bir yordayıcısı olduğu görülmüştür. Yılmaz (2012)'ın 5 ve 6 yaşlarındaki çocukların duygu anlama becerileri ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında duygu anlama

becerilerinin sosyal problem çözme becerilerinde değişikliklere sebep olduğu görülmüştür.

2.2.3. Duygu Düzenleme

Ebeveynlerin çocukların duygularını anlamaları ve düzenlemeleri ebeveynin uygun olan ortamı hazırlayarak ve örnek olarak kazandırılan bir beceridir (Karadeniz, 2013). Ebeveynlerinin çocuklarının duygularına karşı olumsuz tepkiler verdiği ailelerde çocuklar duygu düzenleme becerilerinde başarısız olurlar (Mirabile, Scaramella, Sohr-Preston ve Robison, 2009). Yağmurlu ve Altan (2010)'ın çalışmasında Türk çocuklarının duygu düzenleme düzeylerinin düşük olduğu görülmüştür. Annelerin çocuklarının duygularını ifade etmelerinde teşvik edici olmalarının çocukların duygusal yeterliliklerini arttırdığı görülmüştür (Denham ve Kochanoff, 2002). Böylelikle olumlu tepkiler alan çocukların duygu düzenleme becerilerinde daha başarılı olduğu görülmüştür (Eisenberg ve ark., 1999; Yağmurlu ve Altan, 2010). Bu bağlamda duygu sosyalleştirmenin çocukların duygu düzenleme becerilerine etkisi ile alakalı yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir.

Altan (2006) ve Seçer (2017)'nın çalışmasında ebeveynlerin olumlu duygu sosyalleştirme tepkilerini kullanmaları çocuklarının duygularını düzenleme becerilerini olumlu etkilediği görülmüştür. Bu bağlamda duygu sosyalleştirmenin çocukların duygu düzenleme becerilerine etkisi ile alakalı yapılan çalışmalar aşağıda verilmiştir. Erdem (2019)'in 3-6 yaş arasında çocuğu bulunan ebeveynlerin duygu sosyalleştirme düzeyleri ile çocukların duygusal yetkinliği arasındaki ilişkiye baktığı çalışmasında 59 anne, çocukları ve bu çocukların öğretmenleri katılım sağlamıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarının desteklenmesiyle çocuklarında duygusal yetkinliklerinde artış olduğu görülmüştür. Altan (2006) çalışmasında annelerin duygu sosyalleştirmeleri ile çocuğun mizaç özelliklerinin çocuktaki duygu düzenleme becerilerine etkisini incelemiştir. Örneklem 145 anne, 4 ve 6 yaşlarındaki çocukları ve çocukların öğretmenlerinden oluşmaktadır. Araştırma sonucunda ebeveynlerin olumlu stratejilerini kullanmaları çocuklarının duygularını düzenleme becerilerini olumlu etkilediği görülmüştür. Seçer (2017)'nın sosyal olarak yetkin çocukların duygu düzenleme becerileri ile annelerinin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkiyi

incelediği çalışmasında 160 anne ve çocuğu katılmıştır. Çalışmanın sonucunda annelerin destekleyici duygu sosyalleştirme davranışlarının çocuklarının duygularını düzenleme becerilerini olumlu etkilediği görülmektedir. Kılıç (2012) 4-6 yaş arasındaki çocukların duygu anlama becerileri ile annelerin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada çocukların duygu anlama becerileri ile annelerin duygu sosyalleştirme davranışları arasında bir fark görülemezken, annelerin tepkilerinin çocuğu yaşının bulunduğu aya göre farklılaştığı görülmektedir.

2.3. Çocukları Dikkate Almak Programı

Çocukları Dikkate Almak (Tuning in to Kids) programı, Avustralya'da Melbourne Üniversitesinde bulunan Havighurst ve Harley (2007) tarafından ebeveyn müdahale programı olarak geliştirilmiştir. Program, ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerini güçlendirip, ebeveynlerin kendi duygularının da farkında olarak, çocuklarıyla arasındaki duygusal iletişimi güçlendirmeyi amaçlar. Olumsuz olarak gördüğümüz duyguları baskılamak veya üzerine gitmek olarak değil de, bu duyguları iletişim kurmak ve fırsata çevirmek için kullanır. Çocuğun duygularını küçümsemek, eleştirmek ve dikkatini dağıtmak en istenilmeyen püf noktalardır. Program süreci her oturum 2 saat sürecek şekilde, 6 oturumda gerçekleşmektedir. Oturumlarda sırasıyla çocukların düşük seviyedeki duyguları, problem çözme ve çocukların yüksek seviyedeki duyguları ele alınmıştır (Erdem, 2019).

Programda eğitime katılan ebeveynler, duygu koçu ebeveyn olarak adlandırılır ve eğitim sonunda ebeveynlere katılım belgeleri verilir. Duygu koçluğu, ebeveynin çocuğu ile davranış odağından çıkıp duygu odaklı bir iletişim kurarak çocuğun olumlu veya olumsuz duygularının bir bağ kurma aracı olarak kullanılmasıdır (Havighurst ve Harley, 2007). Duygu koçu ebeveynlerden beklenen davranışlar; çocuğun duygusunu fark etmek, çocuğun duygusunu bir fırsat görüp bağ kurmak, empati kurup duyguları kabul etmek, çocuğun duygusunu adlandırabilmesinde yardımcı olmak ve problemini çözebilmesinde destek olmaktır (Gottman ve Declaire, 1997). Beklenmeyenler davranışlar ise; duyguyu eleştirme, küçümseme, dikkat dağıtma davranışlarıdır. Duygu koçu ebeveynlik dışında kalan ebeveynlik türleri; onaylamayan, dikkate almayan ve izin verici/müdahale etmeyen ebeveynlik olarak adlandırılır (Erdem, 2019). ÇDA programının temelini oluşturan

empati olgusu, anne babaların çocukları anlamasında daha çok etkili olmuştur (Havighurst vd., 2013). Empati olgusu sempatiyle ayrıştırılamamış, daha çok empati yaparken sempati yaptığımız ancak bunun farkında olmadığımız bir durumdur.

ÇDA programının her dilden ebeveynin programı kullanabilmesi için farklı dillerde çevirileri mevcuttur. Ülkemizde ise Türkçeleşmesi 'Duygu Sosyalleştirmeye Yönelik Ebeveyn Müdahale Programının Etkiliği' başlıklı doktora tezi ile Erdem (2019) tarafından gerçekleştirilmiştir. Çocukları Dikkate Almak programının Türkçeleştirilmesinde ilk dikkat edilen husus programın uyarlamasının Türk kültürüne göre yapılmasıdır. Erdem (2019) tarafından yapılan uyarlamalar şöyledir:

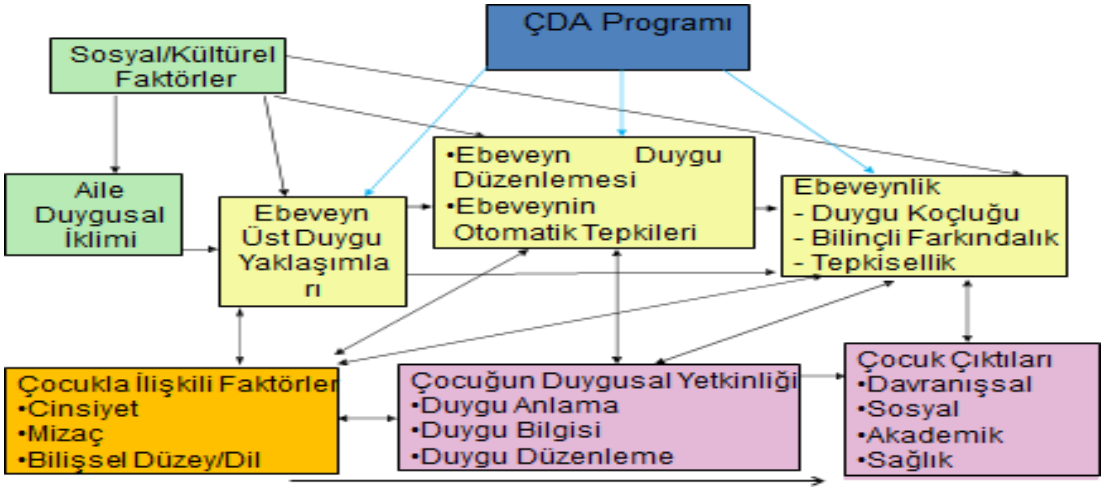
-Program içerisindeki egzersizlerin ve alıştırmaların Türk kültürüne uygun düzenlenmesi,

-Program içerisindeki örnek durumların okul öncesi çocuklar için uygun olan bir içeriğe çevrilmesi,

-Ebeveynlerin durumuna göre bazı materyallerin eklenmesi.

Uygulama sürecinde kullanılan materyaller; Erdem (2019) tarafından Türkçeleştirilen uygulama kitapçığı, çalışma sayfaları, kontrol listeleri ve bilgilendirme broşürleridir. Programın materyalleri konuya hâkim uzmanlarında desteğiyle Türkçe' ye çevrilmiş, yabancı ifadelerin Türk kültürüne uyarlaması yapılmış ve ayrı ayrı her aşaması program geliştiricileriyle istişare edilmiştir. Son olarak hazırlanan Türkçe taslak 5 ebeveyne sunulup, anlaşılırlığı test edilmiş ve düzenlenmiştir.

Şekil 1. Çocukları Dikkate Almak Programı'na ilişkin teorik model (Erdem, 2019)

2.4. Diğer Ebeveyn Müdahale Programları

Ebeveynlerin çocuklarla olan iletişim problemleri birçok sebebe dayalıdır. Bu iletişimi daha iyi hale getirebilmek ve bu problemlere çözüm getirebilmek amacıyla birçok ebeveyn müdahale programı hazırlanıp uygulanmıştır. Hazırlanan ebeveyn müdahale programlarının çoğunluğu çocukların duygularından çok davranış problemleri üzerinde olduğu görülmüştür (Gottman ve DeClaire, 1997). Aşağıda ebeveynlere yönelik ebeveyn müdahale programlarının özellikleri verilecektir.

Denham ve Burton (1996) tarafından geliştirilen program, Risk Altındaki 4 Yaş Çocuklar için Sosyal Duygusal Müdahale (Social–Emotional Intervention for 4-year-old Children at Risk) programıdır. Programın amacı sosyal problem çözme, duyguları tanıma ve anlamlandırma ve iletişim kurma becerilerini artırmaktır. Program uygulama süreci 32 hafta sürmektedir.

Allred tarafından geliştirilen program, Olumlu Etki (Positive Action) programıdır. Program sosyal beceriler, kendini yönetme ve benlik olgusunu sağlamak amacıyla geliştirilmiştir. Program 140 oturumdan oluşmaktadır (Flay, Allred ve Ordway, 2001; Flay ve Allred, 2003).

Eşsiz Yıllar Müdahale programının amacı ailelerin işlevi ve ilişkilerini geliştirmek, çocuklara sosyal beceriler kazandırmak, öğretmenlere ise gerekli konularda bilgi vermektir. Programın bu bağlamda ebeveyn-öğretmen-çocuk olarak 3 aşamadan oluştuğu

görülmektedir. Çocuklarla ilgili olan kısımda yaş grubu 3-8 yaş aralığında belirlenmiştir. (Webster-Stratton ve Reid,2004).

Olumlu Ebeveynlik Programı Matt Sanders tarafından 1979 yılında geliştirilmiş bir ebeveyn müdahale programıdır. 2-12 yaş çocukların davranış problemlerini önlemek veya gidermek amacıyla bu çocukların ebeveynleri için hazırlanmış olan programdır. Program farklı içeriklere sahip olarak amaca hizmet etmesi açısından, her içeriğin kendi içinde amaca uygun uygulanmasını sağlamak amacıyla 5 ayrı içerikten oluşmaktadır. 10-12 ebeveyne uygulanmasıyla birlikte 8 oturumdan oluşmaktadır. Bu programın önemli olmasının sebebi etkililiğinin birçok çalışmada gerçekleşmiş olmasıdır (Sanders, 2012). Diğer ebeveynlik programlarından farklı olarak ebeveynlerin duygularına yönelik içeriğinin olması bu programı diğerlerinden farklı kılmaktadır. Ebeveynlerin duyguları ile ilgili içeriğinin bulunması ÇDA programıyla benzerlik gösterdiği kısımdır (Sanders, Turner ve Mcwilliam, 2016).

Izard tarafından geliştirilen Duygu Eğitimi (Emotions Course) programı çocukların duygu düzenleme becerilerini geliştirmelerini amaçlayan bir programdır. Belirlenen amaçların 20 oturumda aktarılabilmesi hedeflenmiştir (Izard vd., 2008).

Let’s Connect programının amacı ebeveynlerde destekleyici duygu sosyalleştirme becerilerini artırmaktır (Shaffer ve ark., 2019).

Alternatif Düşünme Becerileri Programı Kusch ve Greenberg tarafından geliştirilmiştir. Programın amacı çocukların alternatif düşünme becerileri, akran ilişkileri ve sosyal duygusal becerilerini geliştirmeleridir. 30 ve 45 oturum arasında gerçekleşmektedir (Greenberg, Kusche, Cook ve Quamma, 1995).

Ben Problem Çözebilirim Programı Shure (1992) tarafından geliştirilmiş bir programdır. Öğülmüş (2001) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Okul öncesi, ilkokul, ortaokul olmak üzere 3 kademeye göre hazırlanmıştır. Program 12 hafta sürmektedir. Bu süreçte çocukların alternatif düşünme, uyum sağlama öğretileri, sosyal problem çözme gibi kazanımları verebilmeyi amaçlanmaktadır (Joseph ve Strain, 2003).

Baba Destek Eğitim Programı (BADEP), babaların çocukların gelişiminde daha çok yer edinebilmesi amacıyla geliştirilmiştir. Program haftada 2,5 saat olmakla beraber 13 hafta sürmektedir. Programa katılan babaların sosyal problem çözme becerilerini kazanma ve

güçlü bir iletişim kurabilme davranışlarının da gelişmesi beklenmektedir. Programa katılan kişilerin 2-10 yaş aralığında çocuğu olması şartı vardır. Gruplar 15 kişi ile sınırlandırılmıştır (Koçak, 2004).

2.5. İlgili Yayın ve Araştırmalar

2.5.1. Duygu Sosyalleştirmeyle İlgili Çalışmalar

2.5.1.1. Ulusal Yayın ve Araştırmalar

Öztürk (2011) ebeveynlerin nitelikleri ile çocukların sosyal duygusal yeterliliği arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın örneklemi 4-5 yaş arası 112 anne ve çocuğundan oluşmaktadır. Çalışmanın verileri gözlem, geri bildirim ve standart testler aracılığı ile toplanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, kız çocuklarının duygu düzenleme becerilerinde daha başarılı olduğu görülmüştür. Ebeveynlerin sergiledikleri olumlu tepkilerin duygu düzenleme becerilerini geliştirmede önemli etkisi olduğu görülmektedir.

Kılıç (2012) çalışmasında annelerin duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocukların duygu anlama becerileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın örneklemi 220 anne ve çocuğundan oluşmaktadır. Çalışmanın verileri "Duyguları Anlama Testi", "Türkçe Alıcı ve İfade Edici Dil Testi" "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada annelerin çocukların olumsuz duygularına karşı duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocukların duygu anlama düzeyleri arasında bir ilişki görülmemiştir.

Özkan (2015), çalışmasında 5-6 yaş arasındaki çocukların sosyal problem çözme becerileri ve benlik algıları ile annelerinin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın verileri "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği" "Demoulin Çocuklar İçin Benlik Algısı Ölçeği (DBAT)", "Wally Sosyal Problem Çözme Testi" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırma sonunda annelerin duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların sosyal problem çözme becerileri ve benlik algıları arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Karabulut (2016), yaptığı çalışmada ebeveynlerin duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocukların akran ilişkilerindeki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışmanın örneklemini 2014-2015 yılında Elazığ ilindeki 3-6 yaş arası okul öncesine devam eden 480 çocuk ve ebeveynlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği", "Ladd ve Profilet Çocuk Davranış Ölçeği" ve "Kişisel Bilgi Formu" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada çocukların akran ilişkilerinin ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarına göre şekillendiği sonucuna varılmıştır.

Kaya (2016) babaların duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocukların sosyal duygusal gelişimleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmasında 149 çocuk ve anne babaları ile çalışmıştır. Çalışmanın verileri "Kısa Mizaç Ölçeği", "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Başa Etme Ölçeği", "Temel Kişilik Özellikleri Envanteri", "Çiftler Uyum Ölçeği", "Kısa Semptom Envanteri", "Ebeveynin Duygu Yönetimi Ölçekleri", "Sosyal Yetkinlik ve Davranış Değerlendirme Ölçeği" "Duygu Düzenleme Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Çalışmanın sonucunda babaların duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocukların mizacının ve annelerin duygu sosyalleştirme tepkilerinin etkileri görülmüştür.

Sille (2016)'nin çalışmasında annelerin duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların duygu düzenleme becerileri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Araştırmaya 172 anne, 4-6 yaş aralığındaki çocukları ve öğretmenleri katılmıştır. Çalışmanın verileri "Duygu Düzenleme Ölçeği", Kişisel Bilgi Formu, "Annenin Olumsuz Duygular ile Başetme Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Çalışma sonunda ebeveynlerin olumlu duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların duygu düzenleme becerileri arasında pozitif, olumsuz duygu sosyalleştirme davranışları ile de negatif bir ilişki görülmüştür.

Işık Uslu (2016), yaptığı çalışmada çocukların duygu düzenleme becerileri ile annelerin çocuklarıyla duygu içerikli konuşmaları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın örneklemi 4-6 yaş arasında bulunan 50 çocuk ve anneleri tarafından oluşmaktadır. Çalışmanın verileri genel bilgi formu, "Ebeveynlerin Çocukların Duygularına İlişkin İnançları Ölçeği" ve "Çocukların Duygularını Değerlendirme Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Çalışmada annelerin duygu içerikli konuşmaları ile çocukların duygu düzenleme becerileri arasında anlamlı bir ilişki elde edilmiştir.

Güven ve Erden (2017)'in duygu sosyalleştirmenin ebeveynlerin kendi aralarındaki çatışmaları ile çocuklarının davranış sorunları üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışmanın örneklemi 267 anne ve çocuklarından oluşmaktadır. Çalışmanın verileri "Çatışması Algısı Ölçeği", "Çocukların olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği", "Conners Öğretmen ve Ebeveyn Derecelendirme Ölçekleri Kısa Formlar" aracılığıyla toplanmıştır. Çalışma sonucunda ebeveyn çatışmalarından kendini suçlu bulan çocukta davranış problemlerinin ortaya çıktığı görülmüştür.

Erdem (2019) 3-6 yaş arasında çocuğu bulunan ebeveynlerin duygu sosyalleşttirme düzeyleri ile çocukların duygusal yetkinliği arasındaki ilişkiye baktığı çalışmasında 59 anne, çocukları ve bu çocukların öğretmenleri katılım sağlamıştır. Çalışmanın verileri "Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği", "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği", "Duygu Ayarlama Ölçeği", "Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği", "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Hayal kırıklığı Yaratan Hediye Görevi" aracılığıyla toplanmıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarının desteklenmesiyle çocuklarında duygusal yetkinliklerinde artış olduğu görülmüştür.

Pala (2020) çalışmasında annelerin duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocukların duygu anlama düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışmanın örneklemi Ankara ilindeki 50 anne ve okul öncesine devam eden çocuklarından oluşmaktadır. Çalışmanın verileri One Frog Too Many adlı sözsüz kitap, annelerin tuttukları günlükler, duygu kartları, "Denham Duygu Anlama Testi", TEDİL Testi, "Çocukların Olumsuz Duyguları İle Başetme Ölçeği", Aile İçi Duygusal İfade Envanteri, Anne Çocuk Bilgi Formu aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda ebeveynlerin çocuklarına karşı duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocuklarının duyguları anlama becerileri arasında negatif bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

2.5.1.2. Uluslararası Yayın ve Araştırmalar

Eisenberg, Fabes ve Murphy (1996)'nin çalışmasında ebeveynlerin çocukların olumsuz duygularına karşı verdikleri tepkileri ile çocukların sosyal yeterlilik arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Çalışma 148 anne ve çocuklarıyla birlikte yapılmıştır. Çalışmanın verileri "Annelerin Olumsuz Duygularla Baş Etme Ölçeği" aracılığıyla toplanmış, gözlem ve

görüşmelerle tamamlanmıştır. Araştırmada ebeveynlerin çocuklarının duygularına verdikleri tepkilerin çocukların sosyal becerileriyle ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır.

Fabes, Leonard, Kupanoff ve Martin (2001)'in çalışmasında ebeveynlerin çocukların olumsuz duygularına karşı verdikleri tepkileri ile çocukların sosyal yeterlilik arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Çalışma okul öncesine devam eden 57 çocuk ve aileleriyle birlikte yapılmıştır. Çalışmanın verileri "Annelerin Olumsuz Duygularla Baş Etme Ölçeği", öğretmenler tarafından doldurulan "Sosyal Duygusal Gelişim Anketi" ve gözlem yoluyla toplanmıştır. Araştırmada ebeveynlerin çocuklarının duygularına verdikleri tepkilerin çocukların duygusal ve sosyal becerilerini etkilemede önemli rolü olduğu görülmüştür.

Ahn (2005) öğretmenlerin duygu sosyalleştirme tepkilerini ölçmek amacıyla gözleme dayalı bir çalışma yapmıştır. Çalışma 12 anaokulu öğretmeniyle yapılmıştır. Her bir öğretmenin en az otuz saat gözlemlendiği ortam çocuklarla iletişim kurdukları bütün alanlardır. Araştırmada öğretmenlerin çocuklara duyguların doğru ifadesi için örnek olmaya çalıştıkları, çocukların birbirleri ile olan ilişkilerinde de empati geliştirmelerine yardımcı oldukları görülmüştür. Çocukların olumsuz duygularına karşı öğretmenlerin sosyalleştirme davranışlarında desteğe ihtiyaç duyduğu görülmektedir.

McElwain, Halberstadt ve Volling (2007) 'in çalışmasında ebeveynlerin çocukların olumsuz duygularına karşı verdikleri tepkileri ile çocukların sosyal duygusal becerileri ve akran ilişkileri arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Çalışma 55 anne ve çocuklarıyla birlikte yapılmıştır. Çalışmanın verileri "Çocukların Olumsuz Duyguları İle Baş Etme Ölçeği", gözlem ve görüşmeler yoluyla toplanmıştır. Araştırmada ebeveynlerin çocuklarının duygularına verdikleri tepkilerin çocukların akran ilişkilerinde ve saldırgan davranışlarında olumlu etkilerinin olduğu görülmüştür.

Warren ve Stifter (2008) çalışmalarında çocukların duygusal gelişimlerinin üzerinde ebeveyn duygu sosyalleştirme tepkilerinin etkilerini incelemişlerdir. Çalışmanın örneklemi 78 anne ve çocuklarından oluşmaktadır. Çalışmanın verileri "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği", "Aile İçinde Kendini İfade Etme Anketi", "Peabody Resim Kelime Testi" yoluyla toplanmıştır. Araştırmada ebeveynlerin çocukların duygularına karşı olumlu duygu sosyalleştirme tepkileri göstermenin çocukların üzerinde olumlu etkiler yarattığı görülmüştür.

Garner, Dunsmore ve Southam-Gerrow (2008) çalışmalarında ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarının çocukların saldırgan davranışlarıyla arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma 85 anne, 5 ve 6 yaşlarında olan çocuklarıyla yapılmıştır. Çalışmanın verileri gözlem ve görüşme yoluyla toplanmıştır. Araştırma sonucunda ebeveynlerin çocukların olumsuz duygularına verdikleri duygu sosyalleştirme tepkilerinin çocukların akran ilişkilerindeki iletişimini yüksek düzeyde etkilemektedir.

Root ve Stifter (2010) çalışmalarında annelerin duygu sosyalleştirme davranışlarının çocukların sosyal davranış biçimlerine etkisini incelemişlerdir. Çalışma 72 çocuk ve annelerinden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği", "Çocuk İçin Mizaç Ölçeği", "Oyun Gözlem Ölçeği" ve "Çocuk için Sağlıklı Sosyal Gelişim Ölçeği" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmanın sonucunda annelerin duygu sosyalleştirme davranışlarının sosyal davranış biçimlerine etkisinin olduğu görülmüştür. Ayrıca annelerin çocuklarına karşı olan olumsuz tepkilerinin çocukların akran ilişkileriyle arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmüştür.

Blair vd. (2014)'nin yaptıkları çalışmada annelerin duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların akran ilişkileri arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Çalışma 336 çocuk anneleri ve öğretmenlerinden oluşmaktadır. Çalışmanın verileri 5 yıllık bir süreç içinde "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği" ve "Duygu Düzenleme Kontrol Listesi" aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada annelerin duygu sosyalleştirme davranışlarının çocukların akran ilişkilerinde ve duygu düzenlemelerinde önemli etkilerinin olduğu sonucuna varılmıştır.

Aznar ve Tenenbaum (2015) çalışmalarında anne babaların çocukları ile konuşurken kullandıkları duygu konuşmalarının ebeveyn ve çocuk cinsiyetiyle ilişkisini incelemişlerdir. Araştırma 65 ebeveyn ve 4-6 yaş arasındaki çocuklarından oluşmaktadır. Çalışmanın verileri ebeveynlerin çocuklarla yaptıkları kitap okuma çalışması ve geçmiş duygu konuşmalarının aracılığıyla toplanmıştır. Araştırmada ebeveyn ve çocuk cinsiyetine göre ebeveyn konuşmalarında farklılık görülmüştür. Annelerin duygu konuşmaları ile çocuklarının kullandıkları duygu konuşmaları arasından pozitif bir ilişki görülmüştür.

2.5.2. Çocukları Dikkate Almak Programı ile İlgili Çalışmalar

Havighurst ve Harley (2007) tarafından Avustralya'da geliştirilen ÇDA programı ebeveynlere daha kolay ulaşabilmesi açısından zaman içerisinde farklı dillere çevrilmiş ve farklı ülkelerdeki kültürlere uyarlanarak uygulamaları yapılmıştır. Bu bölümde araştırmada da etkililiğine bakılan, ebeveynlerde duygu sosyalleştirmeyi temel alan ÇDA programı ile ilgili ulusal ve uluslararası yayında yapılan çalışmalar seyreden bölümde verilecektir.

2.5.2.1. Ulusal Yayın ve Araştırmalar

ÇDA programının Türkiye örnekleminde tek örneği, programı ilk kez Türkçeleştiren ve ebeveynlere uygulayan Erdem (2019)'in çalışmasıdır. Çalışma 'Duygu Sosyalleştirmeye Yönelik Ebeveyn Müdahale Programının Etkiliği' başlıklı doktora çalışmasıdır. Erdem (2019)'in 3-6 yaş arasında çocuğu bulunan ebeveynlerin duygu sosyalleşttirme düzeyleri ile çocukların duygusal yetkinliği arasındaki ilişkiye baktığı çalışmasında 59 anne, çocukları ve bu çocukların öğretmenleri katılım sağlamıştır. Çalışmanın verileri "Duygu Düzenlemede Güçlükler Ölçeği", "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği", "Duygu Ayarlama Ölçeği", "Conners Anababa Derecelendirme Ölçeği", "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Hayal kırıklığı Yaratan Hediye Görevi" aracılığıyla toplanmıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarının desteklenmesiyle çocuklarında duygusal yetkinliklerinde artış olduğu görülmüştür.

2.5.2.2. Uluslararası Yayın ve Araştırmalar

Havighurst, Harley ve Prior (2004) tarafından ÇDA programını uygulama aşamasında ilk çalışması yapılmıştır. Araştırma 47 ebeveyn ve çocuklarından oluşmaktadır. Program yapılmadan öncesi, program sonrası ve sonraki 3 aylık zaman dilimi sonunda yapılan kalıcılık testleriyle veriler toplanmıştır. Programın uygulanmasıyla araştırma sonucunda ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerinin arttığı görülmüştür. Çocukların ise davranış problemlerinde azalma gözlemlenmiştir.

Havighurst vd. (2009) ilk çalışmanın olumlu sonuçlarıyla birlikte ÇDA programını 4-5 yaş arası çocuğu bulunan 218 kişi ile yapmıştır. Veriler ebeveyn duygu sosyalleşmesini

ebeveyn duygusal yeterliliğini, ebeveyn durumunu ve çocuk davranışını değerlendiren anketler ile toplanmıştır. Program öncesi, sonrası ve 6 hafta sonrası kalıcılık testleri uygulanmıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerinin arttığı görülmüştür. Çocukların ise davranış problemlerinde azalma gözlemlenmiştir.

Havighurst vd. (2010) çalışmalarında ÇDA programının ebeveyn, 4-5 yaş aralığındaki çocuk ve öğretmen geri bildirimli etkisini incelemişlerdir. Veriler ebeveyn duygu farkındalığı ve düzenlemesi, ebeveyn inançları ve duygu sosyalleştirme uygulamalarını ve çocuk davranışını değerlendirdikleri anketlerle toplanmıştır. Program öncesi, sonrası ve 6 ay sonrası kalıcılık testleri uygulanmıştır. Araştırma deney ve kontrol gruplarında bulunan 216 kişi ile yapılmıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerinin artış göstermesiyle çocukların öğretmen bildirimli davranış problemlerinde azalma olduğu görülmüştür.

Wilson, Havighurst ve Harley (2012)'in çalışmasında ÇDA programı uygulayıcıları araştırmacılar değil de toplumsal çalışmalar yapan kişiler tarafından gerçekleştirilmiştir. Çalışmadaki amaç program aracılığı ile ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerini artırmaktır. Çalışmaya 128 ebeveyn ve 4-5 yaş arasındaki çocukları alınmıştır. Çalışma sonucunda ebeveynlerin çocuklarına duyguları konusunda daha çok destekleyici davrandıkları görülmüştür. Çocukların ise sosyal anlamda becerilerinin arttığı gözlemlenmiştir. Bu çalışma ÇDA programının araştırmacıların uygulamaları dışındaki uygulayıcılar tarafından yapılmasının da olumlu etkilerinin görülebileceğini göstermiştir.

Havighurst vd. (2013)'nin dışsallaştırma problemleri yaşayan çocukların ebeveynlerine uyguladıkları ÇDA programının çalışması 54 ebeveyn ve çocukları ile yapılmıştır. Veriler ebeveyn, öğretmen ve gözlemciler yoluyla program öncesi, sonrası ve 6 aylık takip süresinde toplanmıştır. Programın uygulanmasından sonra ebeveynlerin olumsuz duygu sosyalleştirme davranışlarında azalma görülmüştür. Çocukların ise dışsallaştırma problemlerinde azalma olduğu gözlemlenmiştir.

Duncombe vd., (2016)'nin Kafkasya'da 4-9 yaş arasında davranış problemleri olan çocukların ebeveynlerine uygulanan ÇDA programına 320 çocuğun ebeveyni katılmıştır. Çocuk davranış sorunlarını belirlemek adına ebeveynler için Eyberg Çocuk Davranışı Envanteri, öğretmenler için Güçlü Yönler ve Zorluklar Anketi, çocuklar için Çocukla

Evde Görüşme ve Derecelendirme Ölçeği kullanılmıştır. Veriler ise aile demografik bilgileri ve Depresyon Anksiyete ve Stres Ölçekleri kısa formu ile değerlendirilmiştir. Çalışma sonunda ebeveynlerin duygu sosyalleştirme becerilerinde artış görülmüştür.

Meybodi, Mohammadkhani, Pourshahbaz, Dolatshahi, ve Havighurst (2017)'nin davranış problemleri yaşayan çocuklar ve ebeveynleri ile yaptıkları çalışma ÇDA programının İran örnekleminde gerçekleşmiştir. Çalışmaya 3-6 yaş arasındaki 54 okul öncesi dönem çocuğu ve ebeveynleri alınmıştır. Veriler Eyberg Çocuk Davranış Envanteri, Ebeveyn Duygusal Tarz Anketi ve Genel Sağlık Anketi yoluyla toplanmıştır. Ölçekler program öncesi, sonrası ve 3 ay sonrası kalıcılık olarak uygulanmıştır. Çalışma sonunda ebeveynlerin olumsuz duygu sosyalleştirme becerilerinde azalma görülmüştür. Çocukların ise davranış problemlerinde azalma olduğu görülmüştür.

Edrissi, Havighurst, Aghebati, Habibi ve Arani (2019)'nin İran örneklemini kullanarak yaptığı çalışmasında ÇDA programının kaygı bozukluğu yaşayan çocuklar ve ebeveynleri üzerindeki etkilerine bakılmıştır. Veriler Okul Öncesi Kaygı Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek programdan sonra ve 6 ay sonrası kalıcılık olarak uygulanmıştır. Çalışmaya 56 ebeveyn ve çocukları katılmıştır. Örneklem bir ebeveyn programına katılmak isteyen 358 ailenin içinden seçilmiştir. Çalışma sonunda ÇDA programının kaygı bozukluğu yaşayan çocuklar ve ebeveynleri üzerindeki olumlu etkileri görülmüştür.

3. YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, verilerin toplanması, ön testin uygulanması, Çocukları Dikkate Almak Programının Uygulanması, son testin uygulanması, kalıcılık testinin uygulanması ve verilerin analizi ile ilgili bilgiler yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırmanın genel amacı, asker babalar ve eşlerine verilen Çocukları Dikkate Almak programının etkililiğini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda, araştırma deneysel model ile desenlenmiştir.

Bu araştırmada deneme modellerinden "Tek grup öntest-sontest kontrol grupsuz deneysel desen" kullanılmıştır. Deneysel çalışmanın öncesinde, kontrol grupsuz ön test-son test de olan gruba ön test yapılmaktadır. Deneysel çalışma sonrasında da ön test olarak uygulanan ölçme aracı, son test olarak kontrol grupsuz ön test-son test grubuna uygulanmaktadır (Johnson ve Chrıstensen, 2014).

Araştırma deseninin sembolik görünümü aşağıdaki gibidir.

Ön test	**Uygulama**	**Son test**	**Kalıcılık testi**
O1	X^1	O2	O3

O1 ve O2: Deney grubunun ön test-son test ölçümleri,

O3: Deney grubunun kalıcılık testi ölçümleri,

X1: Çocukları Dikkate Almak programının uygulamaları olarak belirlenmiştir.

Desende bağımlı değişken çocukların duygu anlama becerileri ve sosyal problem çözme becerileri, bağımsız değişken ise ÇDA eğitim programı ve ebeveynlerde duygu sosyalleştirme davranışlarıdır.

Araştırmada kullanılacak olan ebeveyn eğitim programı, Erdem (2019)'in doktora tezinde Türkçeleştirilen "Çocukları Dikkate Almak" ebeveyn eğitim programı olarak

belirlenmiştir. Bunun için gerekli görüşmeler Ayça Ülker Erdem ile yapılmış ve programın geliştiricisi olan Melbourne Üniversitesi Mindful Gelişimsel Sağlık Araştırmaları Merkezi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Sophie Havighurst tarafından program uygulayıcısı olabilmek için, online bir eğitimle sertifika alınmıştır.Eğitim programı 1. Gruba ve 2. Gruba 2021 yılının mart ve mayıs aylarında, aynı zamanda ve ayrı oturumlarda olmak üzere 6 oturum şeklinde uygulanmıştır. Verilerin toplanmasında ön test olarak ebeveynlere; "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" ve "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği", çocuklara; "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Sosyal Problem Çözme Ölçeği" uygulanmıştır.

Program uygulandıktan sonra programın etkisini görmek için verilerin toplanmasında son test olarak ebeveynlere; "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" ve "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği", çocuklara; "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Sosyal Problem Çözme Ölçeği" uygulanmıştır.

Programın uygulandıktan sonraki süreçte ailelerde ve çocuklarda uzun vadedeki etkisini görebilmek için son test uygulamasından 6 hafta sonra kalıcılık testi için veriler toplanmıştır. Bu verilerin toplanmasında da yine ebeveynlere; "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" ve "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği", çocuklara; "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Sosyal Problem Çözme Ölçeği" uygulanmıştır.

3.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Asker babaların ve eşlerinin duygu sosyalleştirme becerilerini geliştirmek amacıyla ÇDA programının uygulandığı araştırmada özellikle risk grubunda olan askerlik mesleğini yapan babalara ve eşlerine bu araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Risk grubunda olan asker babaların eşlerinin de risk faktörlerinden etkilenme ve bu etkileri çocuğuna yansıtma riski olduğundan asker babaların eşlerinin de örnekleme dahil edilmesine karar verilmiştir.

Amaçlı örnekleme yoluyla seçilen örneklem grubu 2021 yılında Kıbrıs' da bulunan askeri bir birlikteki 4-6 yaş arası çocuğu olan asker babalar ve eşlerinden oluşmaktadır. Amaçlı örnekleme, araştırmacının belirlediği kıstaslara sahip kişilerin, belirlenen gruba katılımcı

olarak alınmasıdır (Johnson ve Chrıstensen, 2014). Bu bağlamda belirlenen kıstaslar 4-6 yaş çocuğu olan ve mesleği asker olan babalar ile bu babaların eşleridir. Anne ve babalar süreç boyunca aynı evde yaşıyor olmalarına yani ayrı olmamalarına dikkat edilerek seçilmiştir. Bu çalışmada, 4-6 yaş arası çocuğu olan 12 asker baba ve eşleri gönüllülük esasına dayanarak belirlenmiştir.

Tablo 1. Çalışma Grubunun Demografik Bilgilere Göre Dağılımı

Değişken	Gruplar	F	%
Cinsiyet	Kız	3	25
	Erkek	9	75
Çocuk Yaşı	4 Yaş	6	50
	5 Yaş	3	25
	6 Yaş	3	25
Kardeş Sayısı	Kardeş Yok	6	50
	1 Kardeş	5	41,7
	2 Kardeş	1	8,3
Okul Öncesine Devam Süresi	Hiç Biri Gitmiyor	12	100
Ailenin Aylık Geliri	0-6000 TL	2	16,7
	6001-10.000 TL	10	83,3
Anne Yaşı	24-28	5	41,7
	29-35	7	58,3
Anne Meslek	Ev Hanımı	12	100
Anne Eğitim Düzeyi	İlköğretim	4	33,3
	Lise	6	50
	Lisans	2	16,7

Baba Yaşı	24-28	4	33,3
	29-35	8	66,7
Baba Eğitim Düzeyi	Lise	3	25
	Lisans	9	75

Çalışma grubuna katılan çocukların %75'inin erkek, %25'inin kız olduğu görülmektedir. Çocukların %50'si 4 yaşında olduğu, %50'sinin kardeşi olmadığı tespit edilmiştir. Çocukların %58,3 oranla büyük çoğunluğunun okul öncesi eğitim almadığı görülmektedir. Ailelerin sosyo-ekonomik durumları incelendiğinde %83,3'inin 6001 TL'den daha fazla aldığı belirlenmiştir. Annelerin %58,3'ü 29-35 yaş aralığındayken; mesleklerinin ev hanımı olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyleri incelendiğinde %50'sinin lise, %16,7'sinin lisans mezunu olduğu görülmektedir. Babaların %66,7'si 29-35 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. Eğitim düzeyleri incelendiğinde %66,7'sinin lisans mezunu olduğu görülmektedir.

3.3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada 4-6 yaş çocuklar için "Denham Duygu Anlama Testi" (Yılmaz, Tepeli ve Güven, 2019) ve 4-6 yaş çocuklar için "Sosyal Problem Çözme Ölçeği" (Ersay, 2014) kullanılmıştır. Anne ve babalar için "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" (Ersay, 2014) ve "Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği" (Altan, Yağmurlu ve Yavuz, 2013) kullanılmıştır.

3.3.1. Denham Duygu Anlama Testi

"Denham Duygu Anlama Testi" amacı, 3-6 yaş arası çocukların test içeriğinde verilen duyguları (mutlu, üzgün, kızgın, korkmuş) anlaması, tanıması ve ifade etmesidir. Test 3 aşamadan oluşmaktadır: Kişisel bilgi formu, duygu anlama testi ve duygu tanıma testi.

Kişisel bilgi formu, araştırmaya alınan çocukların demografik bilgilerini doğru bir biçimde alabilmeyi hedefler.

Duygu anlama testi, kuklalar aracılığıyla kullanılır ve 3-6 yaş arası çocukların duygu anlama becerilerini ölçmeyi hedefler. Testte uygulayıcının elinde duygu yüz ifadelerini (mutlu, üzgün, kızgın, korkmuş) gösteren 4 adet kart vardır. Çocuklara öncelikle bu kartlardaki yüz ifadelerinin ayrı ayrı ne hissettiği sorulur. Alınan cevaplardan sonra uygulayıcı kartların yerini değiştirir ve duyguları isimlendirerek çocuğun isimlendirilen duyguları kartlarda göstermesi istenir. En sonda uygulayıcı kartları eline alarak kendisi her bir karttaki yüz ifadesinin vermiş olduğu duyguyu canlandırır. Testte birbirinden farklı 20 diyalog vardır. Bu diyaloglar anne ve çocuğun cinsiyetine göre seçilen erkek/kız kardeş kuklalarıyla uygulanır. Çocuktan her diyalog sonunda diyalogda geçen duyguyu kartlardan göstermesi ve sözel olarak ifade etmesi istenir. Testi uygulamadan önce ebeveyne 12 farklı durumun ve her durumda 2 duygu şıkkının olduğu bir form doldurtulmuştur. Ebeveyn bu farklı durumlar olduğunda kendi çocuklarının hangi 2 duygudan birini hissedebileceğini düşünerek işaretler. Bu form doğrultusunda 12 değişken diyalog bu formda ebeveynin işaretlediği duyguya göre çocuğa uygulanır. Geriye kalan 8 diyalog ise kalıp diyaloglardır ve çocuğun kardeşiyle arasında geçmektedir. Uygulamanın tamamının puanlanmasında, çocuk verilen diyaloglardaki duyguları hem doğru şekilde isimlendirip hem de kartlardaki doğru yüz ifadesini gösterirse 2 puan, duyguyu isimlendirme veya yüz ifadesini göstermede yalnızca birimi doğru yaparsa 1 puan, ikisininde doğru olmadığı durumda 0 puan almış olarak yazılır.

Daha önce (Yılmaz, 2012) tarafından Türkçe uyarlamasının yapıldığı ve 60-72 aylık çocuklara yönelik olan, geçerlilik-güvenirlilik ölçümleri yapılan Denham Duygu Anlama Testinin 48-72 aylık çocuklara yönelik geçerlilik güvenirlilik analizlerine göre; Cronbach Alfa katsayısının 0.916 olduğu bulunmuştur (Yılmaz-Tepeli-Güven, 2019).

3.3.2. Sosyal Problem Çözme Ölçeği

"Sosyal Problem Çözme Ölçeği" amacı, 48-72 aylık çocukların ölçek içerisindeki 6 farklı öyküleme tekniğiyle verilen probleme verdikleri cevaba göre sosyal problem çözme becerilerini ölçmektir.

Sosyal problem çözme becerilerini değerlendirmek için uygulama öncesi uygulayıcı, çocuktan belirli materyal ve öyküleme tekniğiyle anlatacağı hikâyeleri oyuncak bebeklerle canlandırarak tamamlamasını isteyeceğini söyler. Hikâyeler 1 örnek hikâye ve 6 farklı temalı hikâyeden oluşur. Temalar; alay etme, kurallara uyma, ısrar, şiddet, paylaşma, iletişim kurma, dışlanmadır. Kullanılacak karakterler; ana karakter, anne, 4 farklı arkadaş, baba, kardeş ve öğretmendir. Kullanılacak eşyalar; lavabo, koltuk, televizyon, oyuncak köpek, halı, kırmızı oyuncak araba, kaydırak, küçük ahşap bloklardır. Çocuğun cinsiyetine göre seçilen ana karakter materyali kız/erkek karakter belirlenir. Her hikâyede masada sadece o hikâyenin karakterleri kalır. Uygulamada çocukların cevapları alınan izin doğrultusunda kayıt veya yazılı şekilde alınır. Çocukların hikâyelere verdikleri cevaplar prososyal ve saldırgan davranışlar olarak ele alınır. Prososyal davranış 1 puan, saldırgan davranış 0 puan olarak değerlendirilir. Geliştirilen ölçeğin temalarına ilişkin çocuklardan beklenen beceriler vardır. Bu beklenen beceriler göz önünde bulundurularak sonuçlar değerlendirilir.

Ölçek daha önce Dereli (2008) tarafından Türkçe uyarlaması, sonrasında ise Yılmaz (2012) tarafından 60-72 aylık çocuklara yönelik geçerlilik-güvenilirlilik analizleri yapılan "Sosyal Problem Çözme Becerileri Ölçeği"nin 48-72 aylık çocuklara yönelik geçerlilik-güvenirlilik analizlerine göre; Cohen's Kappa katsayısının .96 (p=000) olduğu bulunmuştur (Yılmaz-Ural- Güven, 2018).

3.3.3. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği

"Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" 11-14 yaşlarındaki çocukların ebeveynlerine uygulayabilmek için geliştirilmiştir. O'Neal ve Magai (2005) tarafından geliştirilmiş olan ölçeğin Türkçe uyarlaması Ersay (2014) tarafından yapılmıştır. Uyarlama çalışması 51-81 aylık çocukların anneleri ile yapılmıştır.

Ölçek, ebeveynlerden ayrı ayrı 15'er maddeden oluşan ve verilen her duyguya(üzüntü, öfke, korku, yüksek sevinç) ölçeğin alt boyutları olan 5 genel tepkiyi (ödül, ceza, ihmal, dikkat dağıtma, büyütme) son 1 ay içerisindeki verdikleri tepkilere göre hiçbir zaman(1) ve çok sık(5) arasında olan puanlamayla işaretlemelerini ister (Ersay, 2014). Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeğinin geçerlilik-güvenirlilik analizlerine göre; ölçeğin

alt boyutlarının Cronbach Alfa katsayıları ödül .83, ceza .84, ihmal .85, dikkat dağıtma .84, büyütme .79 olduğu bulunmuştur (Ersay, 2014).

3.3.4. Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği

"Çocukların Olumsuz Duyguları ile Baş Etme Ölçeği" Fabes vd., (1990)'nin geliştirdiği, Altan, Yağmurlu ve Yavuz (2012)'un Türkçeleştirdiği bir ölçektir. 3-7 yaş arası çocuğu olan ebeveynlere uygulanabilmesi için geliştirilmiştir.

Ölçekte ebeveynlerin günlük yaşamında çocuklarıyla karşılaşabileceği örnek 12 farklı olay verilmiştir. Her örnek olayda ebeveynin çocuğunun olumsuz duygularına (üzüntü, korku, öfke, utanç, hayal kırıklığı) karşı verebileceği 6 farklı davranış şekli vardır. Ebeveynler her örnek olayı okuduktan sonra bu farklı davranış şeklinde verdikleri tepkileri hiçbir zaman (1) ve çok sık (5) arasında olan puanlamayla işaretlemeleri istenir. Bu 6 farklı davranış şekli ölçeğin alt boyutlarını oluşturmaktadır: Sıkıntı-endişe, cezalandırıcı, küçümseyici, duygu ifadesini teşvik etme, duygu odaklı, problem odaklı tepkiler. Verilen alt boyutlardan problem odaklı, duygu odaklı ve duygu ifadesini teşvik etme davranış şekilleri destekleyici duygu sosyalleştirme davranışları, küçümseyici, cezalandırıcı, sıkıntı-endişe davranış şekilleri ise destekleyici olmayan duygu sosyalleştirme davranış şekilleri olarak belirlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlılık katsayısı .54-.88 aralığında olduğu bulunmuştur (Altan-Yağmurlu-Yavuz, 2012).

3.4. Deneysel Uygulama

Çalışmanın amaçlarının gerçekleştirilmesi için yapılan literatür çalışmasından sonra Erdem (2019) tarafından uyarlanmış olan Çocukları Dikkate Almak Programı deney grubuna uygulanmıştır. Program uygulayıcı tarafından asker babalara ve eşlerine aynı zamanda ve ayrı oturumlarda, her oturum 2 saat olmak üzere olmak üzere 6 oturum da uygulanmıştır. Uygulama sürecinde kullanılan materyaller; Erdem (2019) tarafından Türkçeleştirilen uygulama kitapçığı, çalışma sayfaları, kontrol listeleri ve bilgilendirme broşürleridir. Ebeveynlere olumlu duygu sosyalleştirme becerileri, program içerisinde olan Gottman vd., (1996)'nin duygu koçu olma yolundaki 5 adımıyla öğretilmeye çalışılmıştır. Bu adımlar; kendilerinde ve çocuklarındaki düşük yoğunluklu duyguların farkında olma, çocuğun olumsuz duygularını yakınlık veya öğretme fırsatı olarak görme,

çocuğunun duygularını kabul ettiklerini gösterme, çocuğun duygularını isimlendirmelerinde yardımcı olma ve çocuğun sorunu kendisinin çözebilmesinde destek olmaktır. Buradaki öncelik olan durum çocuğun duygularını yaşayabilmesi, bu duygularla baş edebilmesi ve en son sorununu kendisinin çözebilmesidir.

Program uygulanırken Erdem (2019)'in Türkçeleştirdiği Çocukları Dikkate Almak programı içeriği ve materyallerinden yola çıkılarak oturumlarda ısınma egzersizleri, canlandırmalar, gruptan geri bildirim alma, ev ödevleri, haftanın değerlendirilmesi gibi konuların her oturumda işlenmesiyle birlikte genel oturum başlıkları şu şekildedir:

1. Oturum: Program tanıtımı, grup kuralları, ebeveynlikteki ortak zorluklar, duygusal zekâ, duygu koçluğu ve becerileri, aile eğlence listeleri, yararlı kaynaklar, duygu günlüğü kullanımı
2. Oturum: Durum kartları kullanımı, duyguları keşfetmek, duyguyu görmezden gelme, duygu koçu tepkileri, üst duygu egzersizleri
3. Oturum: Duygu koçluğu fırsatları, empati, duyguların dili
4. Oturum: Duygusal özbakım, küçümseyici ve eleştirici olmayan ebeveynlik, korku ve endişe anlarında duygu koçluğu, çocuklara öğretilebilecek teknikler
5. Oturum: Ebeveynin kendi öfkesini anlaması, ebeveynin çocuğun öfkesine karşı tepkisi, öfke koçluğu, yeme problemleri, kardeş kavgalarını yönetmek
6. Oturum: Duygu koçluğu ilkelerinin tekrarı, son noktalar ve katılım belgelerinin verilmesi.

Bu başlıklar çerçevesinde ilk 3 oturumda ailelerin duygu sosyalleştirme düzeyleri belirlenmiş, ebeveynler oluşan problemleri çözmek yerine duyguları görmeye, kabul etmeye ve o duygularla iletişim kurmaya yönlendirilmiş ve devamında ise son 3 oturumda duygu koçluğuna ve tekniklerine yoğunlaşılmıştır.

Oturumlarda kullanılan canlandırma materyalleri Erdem (2019)'in kültüre uygun şekilde hazırlamış olduğu, gün içinde yaşanabilecek ve yaşanıyor olan anne-çocuk ve baba-çocuk diyaloglarından oluşmaktadır. Örneğin bu diyalogları oluşturan senaryolardan birkaçı şöyledir:

- Çocuğunuz anaokulundan eve geldi ve size bugün okulda oynayacak kimsesi olmadığını anlattı. Hiç arkadaşı olmadığını söyleyerek sözlerini bitirdi.

- Bir akşam, eşinizle birlikte dışarıda güzel bir etkinliğe katılacaksınız. Çocuğunuzu bir alt sokaktaki arkadaşınız/ komşunuza bırakacaksınız ama o gitmeyi reddediyor.

Tablo 2. Çocukları Dikkate Almak Programı Oturum Planı (Erdem, 2019)

	Oturumun Hedefi	Oturumun Konusu	Kullanılan Yöntem ve Teknikler	Kullanılan Materyaller	Kullanılan Isınma egzersizi	Ev ödevleri
1. Oturum	Tanışma, güvenli bir ortam oluşturma, grup kurallarının belirlenmesi	Duygusal zeka, duygusal yetkinlik ve duygu sosyalleştirme kavramlarının tanıtılması	Psiko-eğitim, tartışma, soru-cevap, çalışma sayfaları	1-11 no'lu broşürler, 1-2 no'lu çalışma sayfaları, kaynak kitaplar, beynin el modeli	Tanışma egzersizi: Çocukluğum ve Şimdiki Çocukluk	Duygu Koçu Günlüğü Duyguları Konuşma Zamanı
2. Oturum	Ebeveynlerin kendi duygusal farkındalıkları hakkında konuşmak,	Üst duygu felsefesi ve ebeveynliğe etkisi, ev içindeki duygusal iklimin duyguların ifadesi üzerindeki etkisi, betimleyici övgüler	Psiko-eğitim, tartışma, soru-cevap, çalışma sayfaları, canlandırma/rol oynama	Ayıcık Kartları, 12-19 no'lu broşürler, çalışma sayfaları, kaynak kitaplar, örnek senaryolar	Ayıcık Kartları: Üst duygu egzersizi	Duygu bildiren yüz ifadeleri, duygu koçu günlüğü
3. Oturum	Çocukların duygusal deneyimlerine benzer yetişkin yaşantıları yoluyla empatinin geliştirilmesi	Empati, duyguların yansıtılması, duygu koçluğunun beş adımı, temel ve ikincil duygular	Psiko-eğitim, tartışma, soru-cevap, çalışma sayfaları, canlandırma/rol oynama, demonstrasyon	3 no'lu çalışma sayfası, 20-24 no'lu broşürler, kaynak kitaplar, videolar	Gevşeme egzersizi, Duygu Dedektifi	Çocuk resimleri ve resimli çocuk kitapları, duygu koçluğu adımlarını denemek
4. Oturum	Kaygı ve korkuya	Yaygın korku ve	Canlandırma, rol oynama, tartışma,	25-30 no'lu broşürler, 5-	Gevşeme egzersizi,	Çubuk makarna

	koçluk edebilme	kaygılar, problem çözme duygusal öz bakım, dört farklı ebeveynlik stili	beyin fırtınası, psikoeğitim	6 no'lu çalışma sayfaları, kaynak kitaplar senaryolar,	Çubuk Makarna Tekniği	tekniğini çocuklara öğretmek, duygu koçluğu adımlarını denemek
5. Oturum	Öfke koçluğu yapabilmek	Duygu koçluğu adımlarını öfke bağlamında ele almak, öfkenin nedenleri, öfkeli iken yapılabilecekler, duygu koçluğuna uygun olmayan zamanlar	Canlandırma, tartışma, psiko-eğitim, video, demonstrasyon, beyin fırtınası	Beynin el modeli, 30-38 no'lu broşürler, öfke gözcüsü çalışma sayfası, kaplumbağanın öyküsü, kaynak kitaplar, senaryolar.	Aşamalı kas gevşetme, öfke gözcüsü egzersizi, kaplumbağanın öyküsü, öfke kontrol teknikleri	Kaplumbağanın öyküsünü çocuklara öğretmek, duygu koçluğu adımlarını denemek,
6. Oturum	Programın değerlendirilmesi ve genel tekrar	Pekiştirilmesi gereken noktaları vurgulamak, farklı yaşlarda duygu koçluğunun temelleri hakkında bilgi vermek, son notlar	Psiko-eğitim, tartışma, imajinasyon	Beynin el modeli, 40-45 no'lu broşürler, farklı yaşlarda duygu koçluğu yapabilme konusunda kaynak materyal, katılım belgeleri	İmajinasyon yoluyla üst duygu egzersizi	Gelecekte duygu koçluğunu sürdürebilmenin yolları, çocuk kitaplarından yararlanmak,

3.5. Verilerin Toplanması

Ön Testin Uygulanması

Çocukları Dikkate Almak programı uygulanmadan önce 8-10 Mart 2021 tarihinde ebeveynlere; "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" ve "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği", çocuklara; "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Sosyal Problem Çözme Ölçeği" ön test olarak uygulanmıştır. Ebeveynlere ve çocuklara uygulanan ölçekler ilk oturum öncesi uygulanmıştır. Ön test uygulaması, uygulayıcı tarafından her çocuk için bireysel olarak uygulanmış ve yaklaşık 40-45 dakika kadar sürmüştür.

Son Testin Uygulanması

6 haftalık Çocukları Dikkate Almak Programının sonunda 14-16 Nisan 2021 tarihinde ebeveynlere; "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" ve "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği", çocuklara; "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Sosyal Problem Çözme Ölçeği" son test olarak uygulanmıştır. Son test uygulama süresi her çocuk için 40-45 dakika sürmüştür.

Kalıcılık Testinin Uygulanması

Son test uygulamasından altı hafta sonra, verilen programın kalıcı olup olmadığını tespit etmek için ebeveynlere; "Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği" ve "Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeği", çocuklara; "Denham Duygu Anlama Testi" ve "Sosyal Problem Çözme Ölçeği" tekrar uygulanmıştır.

Verilerin Analizi

Toplanan nicel verilerin analiz edilmesinde, SPSS.24 paket programı kullanılmıştır. Veriler analiz edilirken örneklem grubu küçük oluğu için non-parametrik testlerin kullanılmıştır. Eğitim programı öncesi ve sonrasında ölçek ve alt boyut puanları arası farklılıkların belirlenmesi için non parametrik testlerden Wilcoxon İşaretli Sıralar testi, kullanılmıştır.

4. BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında, Çocukları Dikkate Almak Programının etkililiği ve kalıcılığı ile ilgili elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

ÇDA Programının etkililiğini belirlemek amacıyla deney grubu ebeveynlerinin erişi (ön test/son test) puanları karşılaştırılmıştır. Ön test son test puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile hesaplanmıştır. Tablolarda ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler alt boyutları ile ilgili test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Ödül Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	0[a]	,00	,00	-3,062	, 002
	Pozitif Sıra	12[b]	6,50	78,00		
	Eşit	0[c]				
Baba	Negatif Sıra	0[a]	,00	,00	-2,941	,003
	Pozitif Sıra	11[b]	6,00	66,00		
	Eşit	1[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği Ödül alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için

Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,002; Babap= ,003) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının ebeveynlerin ödül stratejilerini kullanma sıklığını arttırdığı söylenebilir.

Tablo 4. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Ceza Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	12[a]	6,50	78,00	-3,060	, 002
	Pozitif Sıra	0[b]	,00	,00		
	Eşit	0[c]				
Baba	Negatif Sıra	11[a]	6,00	66,00	-2,937	,003
	Pozitif Sıra	0[b]	,00	,00		
	Eşit	1[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği Ceza alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,002; Babap= ,003) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate

Almak programının annelerin ve babaların ceza stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir.

Tablo 5. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Büyütme Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	7[a]	5,86	41,00	-1,377	, 168
	Pozitif Sıra	3[b]	4,67	14,00		
	Eşit	2[c]			-2,139	,032
Baba	Negatif Sıra	8[a]	7,13	57,00		
	Pozitif Sıra	3[b]	3,00	9,00		
	Eşit	1[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği Büyütme alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmıştır. Sonucunda sıralama ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,168) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Puanların sıra ortalamaları ve toplamları incelendiğinde 12 anneden 7'sinin ön test puanına göre son test puanının azaldığı, 3'ünün arttığı, 2'sinin ise aynı kaldığı görülmüştür. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının annelerin büyütme stratejilerini kullanma sıklığına etkisi olmadığı söylenebilmektedir. Analiz sonucuna göre babaların sıralama ortalamaları arasında istatistiksel olarak (Babap=0,32) p<0,05 anlamlı fark bulunmuştur.

Bu fark son test lehine gerçekleşmiştir. Babaların büyütme stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir.

Tablo 6. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği İhmal Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	10[a]	5,50	55,00	-2,806	, 005
	Pozitif Sıra	0[b]	,00	,00		
	Eşit	2[c]				
Baba	Negatif Sıra	11[a]	6,00	66,00	-2,936	,003
	Pozitif Sıra	0[b]	,00	,00		
	Eşit	1[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği İhmal alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılılığı test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda ön test ve son test arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,005; Babap=,003) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının ebeveynlerin ihmal stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı söylenebilmektedir.

Tablo 7. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Avutma Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	12[a]	6,50	78,00	-3,062	, 002
	Pozitif Sıra	0[b]	,00	,00		
	Eşit	0[c]				
Baba	Negatif Sıra	11[a]	7,00	77,00	-2,992	,003
	Pozitif Sıra	1[b]	1,00	1,00		
	Eşit	0[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği Avutma alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,002; Babap=,003) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının ebeveynlerin avutma stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir.

Çocukları Dikkate Almak Programının etkililiğini belirlemek amacıyla deney grubu ebeveynlerinin erişi (ön test/son test) puanları Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği'nin alt boyutları ile karşılaştırılmıştır. Aşağıdaki tablolarda ebeveynlerin ilgili test sonuçları verilmiştir.

Tablo 8. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Sıkıntı-Endişe Tepkileri Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	9[a]	5,22	47,00	-1,245	,213
	Pozitif Sıra	2[b]	9,50	19,00		
	Eşit	1[c]				
Baba	Negatif Sıra	10[a]	6,75	67,50	-2,245	,025
	Pozitif Sıra	2[b]	5,25	10,50		
	Eşit	0[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Sıkıntı-Endişe Tepkileri alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,213) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Puanların sıra ortalamaları ve toplamları incelendiğinde 12 anneden 9'sinin ön test puanına göre son test puanının azaldığı, 2'ünün arttığı, 1'sinin ise aynı kaldığı görülmüştür. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının annelerin sıkıntı stratejilerini kullanma sıklığını etkilemediği söylenebilir. Analiz sonucuna göre babaların sıralama ortalamaları arasında istatistiksel olarak (Babap=,025) p<0,05 anlamlı fark bulunmuştur. Bu fark son test lehine gerçekleşmiştir. Sonuca göre göre Çocukları

Dikkate Almak programının babaların sıkıntı-endişe stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir.

Tablo 9. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Cezalandırıcı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	10[a]	6,10	61,00	-2,494	,013
	Pozitif Sıra	1[b]	5,00	5,00		
	Eşit	1[c]				
Baba	Negatif Sıra	9[a]	6,00	54,00	-2,701	,007
	Pozitif Sıra	1[b]	1,00	1,00		
	Eşit	2[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Cezalandırıcı Tepkiler alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,013; Babap=,007) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının ebeveynlerin cezalandırıcı stratejileri kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir.

Tablo 10. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Küçümseyici Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	10[a]	6,70	67,00	-2,198	,028
	Pozitif Sıra	2[b]	5,50	11,00		
	Eşit	0[c]				
Baba	Negatif Sıra	9[a]	6,33	57,00	-2,136	,033
	Pozitif Sıra	2[b]	4,50	9,00		
	Eşit	1[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Küçümseyici Tepkiler alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,028; Babap=,033) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının ebeveynlerin küçümseyici stratejileri kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir.

Tablo 11. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu İfadesini Teşvik Etme Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p

Anne	Negatif Sıra	2 [a]	5,00	10,00	-2,277	,023
	Pozitif Sıra	10 [b]	6,80	68,00		
	Eşit	0 [c]				
Baba	Negatif Sıra	0 [a]	,00	,00	-3,063	,002
	Pozitif Sıra	12 [b]	6,50	78,00		
	Eşit	0 [c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu İfadesini Teşvik Etme alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiş ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,023; Babap=,002) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının ebeveynlerin duygu ifadesini teşvik etme stratejilerini kullanma sıklığını arttırdığı söylenebilir.

Tablo 12. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu Odaklı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	12 [a]	6,50	78,00	-3,064	,002

	Pozitif Sıra	0 [b]	,00	,00		
	Eşit	0 [c]				
Baba	Negatif Sıra	7 [a]	5,57	39,00	,001	,995
	Pozitif Sıra	5 [b]	7,80	39,00		
	Eşit	0 [c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu Odaklı Tepkiler alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,002) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının annelerin duygu odaklı stratejileri kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir. Babalara yönelik analiz yapıldığında sonucun istatistiksel olarak (Babap=,995) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Puanların sıra ortalamaları ve toplamları incelendiğinde 12 babadan 7'sinin ön test puanına göre son test puanının azaldığı, 5'ünün arttığı görülmüştür. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının annelerin duygu odaklı stratejileri kullanma sıklığını etkilemediği söylenebilir.

Tablo 13. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Problem Odaklı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**

Anne	Negatif Sıra	3 [a]	6,17	18,50	-1,612	,107
	Pozitif Sıra	9 [b]	6,61	59,50		
	Eşit	0 [c]				
Baba	Negatif Sıra	1 a	3,50	3,50	-2,625	,009
	Pozitif Sıra	10 [b]	6,25	62,50		
	Eşit	1 [c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Problem Odaklı Tepkiler alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,107) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Puanların sıra ortalamaları ve toplamları incelendiğinde 12 anneden 3'sinin ön test puanına göre son test puanının azaldığı, 9'ünün arttığı görülmüştür. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının annelerin problem odaklı stratejilerini kullanma sıklığını etkilemediği söylenebilir. Babalar üzerindeki test sonuçları istatistiksel olarak (Babap=,009) p<0,05 anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının babaların problem odaklı stratejileri kullanma sıklığını arttırdığı söylenebilir.

Programının çocuklar üzerindeki etkinliğini belirlemek amacıyla deney grubu ebeveynlerin çocuklarının erişi (ön test/son test) puanları karşılaştırılmıştır. Ön test son test puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile hesaplanmıştır. Tablolarda çocukların

Sosyal Problem Çözme ve Denham Duygu Anlama Testi ile ilgili test sonuçları verilmiştir.

Tablo 14. Sosyal Problem Çözme Testi'ne İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Uygulama	Negatif Sıra	0 [a]	,00	,00	-2,871	,004
	Pozitif Sıra	10 [b]	5,50	55,00		
	Eşit	2 [c]				
p<0,05						

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin çocuklarının Sosyal Problem Çözme testinden aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (p=,004) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının çocukların sosyal problem çözme becerilerini arttırdığı söylenebilir.

Tablo 15. Denham Duygu Anlama Testi Duyguları Tanıma ve Duyguları İsimlendirme Alt Boyutuna İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Uygulama	Negatif Sıra	0 [a]	,00	,00	-2,943	,003

	Pozitif Sıra	11 [b]	6,00	66,00		
	Eşit	1 [c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin çocuklarının Duyguları Anlama Testi Duyguları Tanıma ve Duyguları İsimlendirme alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (p=,003) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının çocukların Duyguları Anlama Testi duyguları tanıma ve duyguları isimlendirme becerilerini arttırdığı söylenebilir.

Tablo 16. Denham Duygu Anlama Testi Hikayeler/Duygusal Bakış Açısı Alt Boyutuna İlişkin Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Uygulama	Negatif Sıra	0 [a]	,00	,00	-2,812	,005
	Pozitif Sıra	10 [b]	5,50	55,00		
	Eşit	2 [c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin çocuklarının Duyguları Anlama Testi Hikayeler/Duygusal Bakış Açısı alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları

arasındaki fark, istatistiksel olarak (p=,005) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Söz konusu farklılık son test lehine gerçekleşmiştir. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının çocukların Duyguları Anlama Testi Hikayeler/Duygusal Bakış Açısı geliştirme becerilerini arttırdığı söylenebilir.

Kalıcılık Bulguları

Tablo 17. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Ödül Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	4 [a]	6,25	25,00	-,259	,796
	Pozitif Sıra	6 [b]	5,00	30,00		
	Eşit	2 [c]				
Baba	Negatif Sıra	5 [a]	7,80	39,00	,001	,995
	Pozitif Sıra	7 [b]	5,57	39,00		
	Eşit	0 [c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği Ödül alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,796; Babap=, 995) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre

Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin ödül stratejilerini kullanma sıklığındaki artışının kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 18. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Ceza Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	3 [a]	2,00	6,00	-1,633	,102
	Pozitif Sıra	0 [b]	,00	,00		
	Eşit	9 [c]				
Baba	Negatif Sıra	2 [a]	2,25	4,50	-,816	,414
	Pozitif Sıra	1 [b]	1,50	1,50		
	Eşit	9 [c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği Ceza alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,102; Babap=, 414) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin ceza stratejilerini kullanma sıklığındaki azalmanın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 19. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Büyütme Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Anne	Negatif Sıra	2 [a]	6,25	12,50	-1,824	,068
	Pozitif Sıra	9 [b]	5,94	53,50		
	Eşit	1 [c]				
Baba	Negatif Sıra	4a	4,25	17,00	-1,426	,154
	Pozitif Sıra	7 [b]	7,00	49,00		
	Eşit	1 [c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği Büyütme alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,068; Babap=, 154) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin büyütme stratejilerini kullanma sıklığındaki azalmanın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 20. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği İhmal Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p

Anne	Negatif Sıra	3[a]	3,00	9,00	-,447	,655
	Pozitif Sıra	2[b]	3,00	6,00		
	Eşit	7[c]				
Baba	Negatif Sıra	4[a]	5,13	20,50	-,719	,472
	Pozitif Sıra	6[b]	5,75	34,50		
	Eşit	2[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği İhmal alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,655; Babap=, 472) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin ihmal stratejilerini kullanma sıklığındaki azalmanın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 21. Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeği Avutma Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	4[a]	8,50	34,00	-,089	,929

	Pozitif Sıra	7[b]	4,57	32,00		
	Eşit	1[c]				
Baba	Negatif Sıra	5[a]	6,20	31,00	-,178	,859
	Pozitif Sıra	6[b]	5,83	35,00		
	Eşit	1[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği Avutma alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,929; Babap=, 859) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin avutma stratejilerini kullanma sıklığındaki azalmanın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 22. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Sıkıntı-Endişe Tepkileri Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	4[a]	5,63	22,50	,001	,995
	Pozitif Sıra	5[b]	4,50	22,50		

	Eşit	3[c]				
Baba	Negatif Sıra	3[a]	6,67	20,00	-1,162	,245
	Pozitif Sıra	8[b]	5,75	46,00		
	Eşit	1[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Sıkıntı-Endişe Tepkileri alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,995; Babap=, 245) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin sıkıntı-endişe tepkiler kullanma sıklığındaki azalmanın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 23. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Cezalandırıcı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	2[a]	3,25	6,50	-,276	,783
	Pozitif Sıra	3[b]	2,83	8,50		
	Eşit	7[c]				

Baba	Negatif Sıra	3[a]	2,67	8,00	-1,134	,257
	Pozitif Sıra	1[b]	2,00	2,00		
	Eşit	8[c]				
p<0,05						

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Cezalandırıcı Tepkileri alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,783; Babap=, 257) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin cezalandırıcı tepkiler kullanma sıklığındaki azalmanın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 24. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Küçümseyici Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçlar

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	11[a]	7,00	77,00	-3,022	,003
	Pozitif Sıra	1[b]	1,00	1,00		
	Eşit	0[c]				
Baba	Negatif Sıra	8[a]	6,75	54,00	-1,921	,055

	Pozitif Sıra	3[b]	4,00	12,00		
	Eşit	1[c]				
p<0,05						

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Küçümseyici Tepkileri alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,003; Babap=, 257) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Puanların sıra ortalamaları ve toplamları incelendiğinde 12 anneden 11'inin ön test puanına göre son test puanının azaldığı, 1'inin arttığı görülmüştür. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki annelerin küçümseyici tepki kullanma sıklığındaki azalma kalıcı değildir. Babalara yönelik yapılan test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Babap=, 257) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin küçümseyici tepkiler kullanma sıklığındaki azalmanın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 25. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu İfadesini Teşvik Etme Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	4[a]	5,38	21,50	-,491	,623
	Pozitif Sıra	4[b]	3,63	14,50		
	Eşit	4[c]				

Baba	Negatif Sıra	6[a]	5,58	33,50	-1,304	,192
	Pozitif Sıra	3[b]	3,83	11,50		
	Eşit	3[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu İfadesini Teşvik Etme alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,623; Babap= ,192) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin duygu ifadesini teşvik edici tepkiler kullanma sıklığındaki artışın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 26. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu Odaklı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	6[a]	7,17	43,00	-,893	,372
	Pozitif Sıra	5[b]	4,60	23,00		
	Eşit	1[c]				

Baba	Negatif Sıra	8[a]	7,38	59,00	-1,571	,116
	Pozitif Sıra	4[b]	4,75	19,00		
	Eşit	0[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Duygu Odaklı Tepkiler alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,372; Babap= ,116) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin duygu odaklı tepki kullanma sıklığındaki artışın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 27. Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Problem Odaklı Tepkiler Alt Boyutuna İlişkin Ebeveyn Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Anne	Negatif Sıra	5[a]	4,20	21,00	-,672	,502
	Pozitif Sıra	5[b]	6,80	34,00		
	Eşit	2[c]				
Baba	Negatif Sıra	6[a]	7,58	45,50	-1,113	,266

	Pozitif Sıra	5[b]	4,10	20,50		
	Eşit	1[c]				
p<0,05						

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği Problem Odaklı Tepkiler alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test edilmiştir. Test sonucuna göre sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (Annep=,502; Babap=, 266) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programındaki ebeveynlerin problem odaklı tepki kullanma sıklığındaki artışın kalıcı olduğu söylenebilir.

Programının çocuklar üzerindeki etkinliğini belirlemek amacıyla deney grubu ebeveynlerin çocuklarının erişi puanları karşılaştırılmıştır. Son test ve kalıcılık puanları Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile hesaplanmıştır. Tablolarda çocukların Sosyal Problem Çözme ile Denham Duygu Anlama Testi ilgili test sonuçları verilmiştir

Tablo 28. Sosyal Problem Çözme Testi'ne İlişkin Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	**n**	**Sıra Ortalaması**	**Sıra Toplamı**	**z**	**p**
Uygulama	Negatif Sıra	2[a]	1,50	3,00	-1,414	,157
	Pozitif Sıra	0[b]	,00	,00		
	Eşit	10[c]				
p<0,05						

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin çocuklarının Sosyal Problem Çözme testinden aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (p=,157) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının çocukların sosyal problem çözme becerilerindeki artışın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 29. Denham Duygu Anlama Testi Duyguları Tanıma ve Duyguları İsimlendirme Alt Boyutuna İlişkin Kalıcılık Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Uygulama	Negatif Sıra	0[a]	,00	,00	-1,342	,180
	Pozitif Sıra	2[b]	1,50	3,00		
	Eşit	10[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin çocuklarının Duyguları Anlama Testi Duyguları Tanıma ve Duyguları İsimlendirme alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (p=,180) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının çocukların Duyguları Anlama Testi duyguları tanıma ve duyguları isimlendirme becerilerindeki artışın kalıcı olduğu söylenebilir.

Tablo 30. Denham Duygu Anlama Testi Hikayeler/Duygusal Bakış Açısı Alt Boyutuna İlişkin Kalıcılık Wilcoxon Testi Sonuçları

	Testler	n	Sıra Ortalaması	Sıra Toplamı	z	p
Uygulama	Negatif Sıra	3[a]	3,00	9,00	-,447	,655
	Pozitif Sıra	2[b]	3,00	6,00		
	Eşit	7[c]				

p<0,05

Tablo incelendiğinde Çocukları Dikkate Almak Programına katılan ebeveynlerin çocuklarının Duyguları Anlama Testi Hikayeler/Duygusal Bakış Açısı alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunup bulunmadığını test etmek için Wilcoxon Testi uygulanmış ve sonucunda sıralamalar ortalamaları arasındaki fark, istatistiksel olarak (p=,655) p<0,05 düzeyinde anlamlı bulunmamıştır. Bu sonuca göre Çocukları Dikkate Almak programının çocukların Duyguları Anlama Testi Hikayeler/Duygusal Bakış Açısı geliştirme becerilerindeki artışın kalıcı olduğu söylenebilir.

5. TARTIŞMA

5.1. Çocukları Dikkate Almak Programının Ebeveynler Üzerindeki Etkileri

Çocukları Dikkate Almak programının annelerin ve babaların ödül stratejilerini kullanma sıklığını arttırdığı; ceza, ihmal, avutma stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı; babaların büyütme stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı ancak annelerde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

5.1.1. ÇDA Programının Ebeveynlerin Ödül Stratejilerini Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme

Programın anne ve babaların ödül stratejilerini kullanma sıklığını artırdığı tespit edilmiştir (tablo 3).

Ödül stratejisi çocuğun duygularını yaşarken ebeveyninin çocuğun duygularına destek olması, çocukla empati kurabilmesi, çocuğun duygularıyla baş edebilmesinde yardımcı olabilmesi ve duygu odaklı olmasıyla çocuktaki olumsuz duyguların azalmasını sağlar.

Ödül stratejilerinin maddeleri "Çocuğum üzgün olduğunda, çocuğuma onu üzen durum ile başetmesi için yardımcı oldum, Çocuğum öfkelendiğinde, onu neyin öfkelendirdiğini sordum, Çocuğum korktuğunda, onu rahatlattım, Çocuğum aşırı neşeli olduğunda, onu aşırı neşeli yapan durum ile başetmesi için yardımcı oldum" ifadelerini içermektedir (Ersay, 2014). Ödül stratejisi olarak adlandırılan bu maddelerin duygu düzenleme süreçlerinde ebeveynlerden istenilen olumlu stratejiler olduğu literatürde görülmektedir (Dunn, Brown ve Beardsall, 1991)

Ebeveynlerin çocukların duygularına karşı kullandıkları ödül stratejilerinin çocukların duygusal yetkinliğini, olumlu davranışlarını artırdığı görülmüştür (Denham, 1997; Denham ve Kochanoff, 2002). Ebeveyn duygu sosyalleştirme tepkileri ile çocukların sosyal yetkinlik düzeyine bakılan çalışmada annelerin kullandığı ödül stratejilerinin çocukların sosyal yetkinlik düzeylerini artırdığı görülmüştür (İlhan, 2017). Ödül stratejilerini kullanan ebeveynlerin çocuklarının kurdukları ilişkilerinde duyguları anlamlandırabilme ve ilişkilerini bu yönde kurabilmelerine daha yatkın bir davranış sergiledikleri görülmektedir (Laible ve Song, 2006). Yap vd., (2010)'nin çalışmasında

ebeveynlerin çocuklarına sundukları olumlu stratejilerinin çocukların arkadaşlık ilişkilerindeki olumlu etkisi görülmektedir. Altan (2006) ve Seçer (2017)'nın çalışmasında ebeveynlerin olumlu stratejilerini kullanmaları çocuklarının duygularını düzenleme becerilerini olumlu etkilediği görülmüştür. Bu bağlamda ebeveynlerin ödül stratejilerindeki artışın çocukların duygu düzenleme becerilerinde olumlu etki ettiği görülmektedir. Ebeveynlerin davranışlarına yansıyan bu artış, istendik bir durumdur. Ebeveyn eğitimi programlarının uygulandığı çalışmalara bakıldığında, ebeveynlerin duygu sosyalleştirme tepkilerini arttırabilmek amacıyla duygu odaklı hazırlanan Let's Connect programının uygulamalarında ebeveynlerin olumlu duygu sosyalleştirme tepkilerinde artış görülmüştür (Shaffer, Fitzgerald, Shipman ve Torres, 2019). Davranış problemi olan çocukların ebeveynleri için hazırlanan Ebeveyn Yönetim Eğitimine ek olarak ebeveynlere duygularla konuşma becerilerini arttıracak tekniklerin öğretildiği çalışmada, ebeveynlerin duygu sosyalleştirme tepkilerinde artışın olduğu görülmüştür (Salmon, Dadds, Allen ve Hawes, 2009). Yeme bozukluklarını ele alan duygu odaklı bir programda, duygu sosyalleştirme becerilerinde artış görülen ebeveynlerin öz-yeterliliklerinin de arttığı ve duygularını ifade etmekle alakalı korkularının azaldığı görülmüştür (Lafrance, Robinson, Dolhanty, Stillar, Henderson, ve Mayman, 2016). Birçok ebeveyn eğitim programı çocukların davranışları temel alınıp buna göre yöntemler geliştirilerek hazırlanmıştır (Eyberg, Nelson,ve Boggs, 2008). Ancak bu yöntemlerin ebeveyn çocuk ilişkisindeki bağı kuvvetlendirmediği görüldüğünden duygu odaklı yöntemler kullanılmaya başlanılmıştır (Sears ve Sears, 2001). Ebeveynlerin kendi duyguları ve çocuklarının duygularının ön plana çıkartılıp düzenlenmesi konusundaki programların olmayışı (Erdem, 2019), Havighurst ve Harley (2007) tarafından hazırlanan "Çocukları Dikkate Almak" programı ve duyguyu odak noktasına alan programların literatürdeki önemini ve gerekliliğini göstermektedir.

Çocukları Dikkate Almak programının farklı örneklemlerde uygulandığı çalışmalara bakıldığında, programın ilk verilerinin alındığı ve okul öncesi yaş grubuna uygulanan Havighurst, Harley ve Prior (2004)'un toplamda 47 ebeveyn ve çocuklarına uyguladığı çalışmasında ebeveynlerin olumlu stratejilerinde artış görülmüştür. Havighurst vd., (2009)'nin 4 ve 5 yaşlarında çocuğu olan, 218 ebeveynin bulunduğu çalışmasında ebeveynlerin olumlu stratejilerinin arttığı görülmüştür. Bu çalışmayla paralel olarak

Havighurst vd., (2010)'nin 216 ebeveynle yürütülen çalışmasında da aynı sonuçlar elde edilmiştir. Duncombe vd., (2016)'nin davranış problemleri olan 320 çocuğun ebeveynleri ile yaptıkları çalışmasında ebeveynlerin olumlu stratejilerinde artış görülmüştür. Programın 3-6 yaşları arasında çocuğu olan 54 İranlı ebeveyn örneklemine uygulanan Meybodi, Mohammadkhani, Pourshahbaz, Dolatshahi, ve Havighurst (2017)'un çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinde azalma görülmüştür. Programın Türkiye örneklemine bakıldığında Erdem (2019)'in 3-6 yaş aralığında çocuğu olan 59 ebeveynle yaptığı çalışmasında ebeveynlerin olumlu stratejilerinin arttığı, çocukların duygularına karşı daha sakin kalabildikleri görülmektedir. Aynı zamanda ÇDA programının ergenler örneklemi olarak materyallerinin düzenlendiği halinin de ebeveynlerin olumlu stratejilerinde artış gösterdiği görülmüştür (Havighurst, Kehoe ve Harley, 2015)

Literatür incelemesinde de görüldüğü üzere literatür çalışmalarının bulguları bu araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu bağlamda ebeveynlerin olumlu stratejilerini ve duygu düzenleme becerilerini artırmayı amaçlayan programların ebeveynlerde istendik davranışları ortaya çıkardığı görülmektedir.

5.1.2. ÇDA Programının Ebeveynlerin Ceza, İhmal ve Avutma Stratejilerini Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme

Programın anne ve babaların ceza, ihmal ve avutma stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı tespit edilmiştir (tablo 4,6,7).

Bu stratejiler ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışlarında istenmeyen, olumsuz tepkiler vermeleriyle ilgilidir.

Ceza stratejilerinin maddeleri "Çocuğum üzgün olduğunda, çocuğuma üzülmeyi bırakmasını söyledim, Çocuğum öfkelendiğinde, ona bebek gibi davrandığını söyledim" ifadelerini içermektedir (Ersay, 2014).

Avutma stratejilerinin maddeleri "Çocuğum korktuğunda, ona neşelenmesini söyledim, Çocuğum aşırı neşeli olduğunda, endişe etmemesini söyledim" ifadelerini içermektedir (Ersay, 2014).

İhmal stratejilerinin maddeleri "Çocuğum korktuğunda, korkusunu görmezlikten geldim, Çocuğum aşırı neşeli olduğunda, aşırı neşesini görmezlikten geldim" ifadelerini içermektedir (Ersay, 2014).

Olumsuz tepkiler olarak adlandırılan (Yağmurlu ve Altan, 2010; Yap vd., 2010) bu stratejiler literatürde bazı davranış şekillerine karşılık gelmektedir. Yagmurlu ve Altan (2010)'ın Çocukların Olumsuz Duygularıyla Başedebilme Ölçeğinde ceza stratejilerine karşılık gelen tepkilerin ölçekte geçen küçümseyici (çocuğuma partiyi kaçırmayı büyütmemesini söylerim) ve cezalandırıcı (dikkatli olmazsan işte böyle olur derim) tepkilere karşılık geldiği görülmektedir. Ceza stratejisi çocuğun küçümsendiği veya reddedildiği olumsuz tepkileri içermektedir. Avutma stratejilerine karşılık gelen tepkiler, çocukların duyguları göz önünde bulundurulmaksızın çocuğun dikkatini dağıtarak veya başka bir yöne yönlendirerek duygunun kendi halinde kaybolacağını varsayan tepkilerdir (Gottman ve Declaire, 1997). İhmal stratejisine karşılık gelen tepkiler ise çocuğa karşı görmezden gelme, ilgisiz ve yanıtsız kalan tepkilerdir (İlhan-İyi ve Çoban, 2019).

Gottman ve Declaire (1997)'e göre ceza stratejilerini kullanan ebeveynler, kendi duygularına ve çocuklarının duygularına karşı son derece olumsuz tepkiler vermektedirler. Aynı zamanda ceza stratejisini kullanan ebeveynlerin kendi duygularını da bastırdığı görülmektedir (Hughes ve Gullone, 2010). Ceza stratejisini yoğun olarak kullanan ebeveynlerin çocuklarından ise kendilerine karşı her koşulda boyun eğmelerini bekledikleri görülmektedir (Yağmurlu ve Altan, 2010). Türkiye de ebeveyn davranışlarına bakıldığında ceza stratejisi sık kullanılan olumsuz tepkiler arasındadır (Yağmurlu ve Sanson, 2009). Ceza stratejisi kullanan ebeveynlerin çocuklarında anksiyete (İlhan-İyi ve Çoban, 2019), akran ilişkilerinde problemler (McElwain ve diğerleri, 2007), ergenliğe doğru ilerleyen yaşta davranış problemleri (Eisenberg ve diğerleri, 1999), sosyal ilişkilerde aksama (Root ve Stifter, 2010) görülmektedir. Ceza ve ihmal stratejilerini kullanan ebeveynlerin çocuklarında içselleştirme (O'Neal ve Magai, 2005; Luebbe, Kiel ve Buss, 2011) ve dışsallaştırma (Lugo-Candelas, Harvey ve Breaux, 2015; Nelson ve Boyer, 2018) görülmektedir. İhmal stratejisi kullanan ebeveynlerin çocuklarında saldırganlık ve öfke görülmektedir (İlhan-İyi ve Çoban, 2019).

Ebeveynlerin olumsuz tepkilerinin olduğu çalışmalara bakıldığında, kaygı bozukluğu gösteren çocukların ebeveynlerinin olumsuz tepkiler verdiği görülmektedir (Suveg vd.,

2005). Olumsuz tepkiler veren ebeveynlerin çocuklarının davranış problemlerinin olduğu görülmüştür (Güven ve Erden, 2017). Olumsuz tepkiler gösteren ebeveynlerin çocuklarının duyguları isteklerini yaptırmak için kullandıklarını düşündükleri görülmektedir (Uzbilir Has, 2016). Bu bağlamda ebeveynlerin olumsuz stratejilerindeki azalmanın çocukların duygu düzenleme becerilerinde olumlu etki ettiği görülmektedir. Ebeveynlerin davranışlarına yansıyan bu azalma, istendik bir durumdur.

Ebeveyn eğitimi programlarının uygulandığı çalışmalara bakıldığında, ebeveynlerin duygu sosyalleştirme tepkilerini arttırabilmek amacıyla duygu odaklı hazırlanan Let's Connect programının uygulamalarında ebeveynlerin olumsuz tepkilerinde azalma görülmüştür (Shaffer, Fitzgerald, Shipman ve Torres, 2019). Davranış problemi olan çocukların ebeveynleri için hazırlanan Ebeveyn Yönetim Eğitimine ek olarak ebeveynlere duygularla konuşma becerilerini arttıracak tekniklerin öğretildiği çalışmada, ebeveynlerin olumsuz tepkilerinde azalma olduğu görülmüştür (Salmon, Dadds, Allen ve Hawes, 2009). Yeme bozukluklarını ele alan duygu odaklı bir programda, ebeveynlerin olumsuz tepkilerinin azaldığı görülmüştür (Lafrance, Robinson, Dolhanty, Stillar, Henderson, ve Mayman, 2016). Birçok ebeveyn eğitim programı çocukların davranışları temel alınıp buna göre yöntemler geliştirilerek hazırlanmıştır (Eyberg, Nelson,ve Boggs, 2008). Ancak bu yöntemlerin ebeveyn çocuk ilişkisindeki bağı kuvvetlendirmediği, ebeveynin tepkilerinden çok çocukların davranışlarına odaklanıldığı görüldüğünden duygu odaklı yöntemler kullanılmaya başlanılmıştır (Sears ve Sears, 2001). Ebeveynlerin kendi duyguları ve çocuklarının duygularının ön plana çıkartılıp düzenlenmesi konusundaki programların olmayışı (Erdem, 2019), Havighurst ve Harley (2007) tarafından hazırlanan ÇDA programı ve duyguyu odak noktasına alan programların literatürdeki önemini ve gerekliliğini göstermektedir.

Çocukları Dikkate Almak programının farklı örneklemlerde uygulandığı çalışmalara bakıldığında, Wilson vd., (2016)'nin ÇDA programının babalar için hazırlanan içeriğinin 3-6 yaş arası çocuğu olan babalarla yaptığı çalışmasında babaların ceza stratejilerinde azalma olduğu görülmüştür. Erdem (2019)'in 3-6 yaş aralığında çocuğu olan 59 ebeveynle yaptığı çalışmasında ceza stratejilerinde azalma görülmüştür. Programın ilk verilerinin alındığı ve okul öncesi yaş grubuna uygulanan Havighurst, Harley ve Prior (2004)'un toplamda 47 ebeveyn ve çocuklarına uyguladığı çalışmasında ebeveynlerin

olumsuz stratejilerinde azalma görülmüştür. Havighurst vd., (2009)'nin 4 ve 5 yaşlarında çocuğu olan, 218 ebeveynin bulunduğu çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinin azaldığı görülmüştür. Bu çalışmayla paralel olarak Havighurst vd., (2010)'nin 216 ebeveynle yürütülen çalışmasında da aynı sonuçlar elde edilmiştir. Duncombe vd., (2016)'nin davranış problemleri olan 320 çocuğun ebeveynleri ile yaptıkları çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinde azalma görülmüştür. Programın 3-6 yaşları arasında çocuğu olan 54 İranlı ebeveyn örneklemine uygulanan Meybodi, Mohammadkhani, Pourshahbaz, Dolatshahi, ve Havighurst (2017)'un çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinde azalma görülmüştür. Programın Türkiye örneklemine bakıldığında Erdem (2019)'in 3-6 yaş aralığında çocuğu olan 59 ebeveynle yaptığı çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinin azaldığı görülmektedir. Aynı zamanda ÇDA programının ergenler örneklemi olarak materyallerinin düzenlendiği halininde ebeveynlerin olumsuz stratejilerinde azalma görülmüştür (Havighurst, Kehoe ve Harley, 2015).

Literatür incelemesinde de görüldüğü üzere literatür çalışmalarının bulguları bu araştırma sonuçlarını destekler niteliktedir. Bu bağlamda ebeveynlerin olumsuz stratejilerini azaltmayı ve duygu düzenleme becerilerini artırmayı amaçlayan programların ebeveynlerde istendik davranışları ortaya çıkardığı görülmektedir.

5.1.3. ÇDA Programının Ebeveynlerin Büyütme Stratejilerini Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme

Programın babaların büyütme stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı ancak annelerde etkili olmadığı tespit edilmiştir (tablo 5).

Büyütme stratejisi çocuk bir duyguyu yaşarken ebeveynin o duyguyu çocukla aynı oranda veya daha da fazla yaşayıp, bu duyguya göre tepki vermesidir.

Büyütme stratejilerinin maddeleri "Çocuğum üzgün olduğunda çok üzüldüm, Çocuğum öfkelendiğinde çok öfkelendiğimi belirttim" ifadelerini içermektedir (Ersay, 2014).

Askeriyeye özgü risk faktörlerinin anne babaların ebeveynliklerinde olumsuz etkileri olduğu görülmüştür (Wadsworth vd., 2016). Bu bağlamda olumsuz tepkileri kapsayan büyütme stratejisinin bu çalışmada annelerde kullanma sıklığını azaltmamış olmasının, annelerin asker eşi olmaları ile ilgili olduğu düşünülmektedir. Askeriyede görev alan her

kişi için söylenilen bir söylem vardır, “Bir kişi görev hizmetindeyken, kişinin tüm ailesi hizmet etmektedir” şeklindedir (Zhang, Lee, Zhang, Piehler, Gewirtz, 2020). Asker aileleri sık sık endişeli ve uzun süreli ayrılıklarla yoğun stres yaşarlar. Bu noktada ise ebeveynlik stresli durumlarla olumsuz tepkilerin yaşandığı bir ortama dönüşebilir (Forgatch vd., 2016). Uzun süreli ayrılıklar nedeni ile de babaların yeniden bir araya gelindiğinde bağlanma ve ilişki sorunları nedeniyle yeterli ebeveynlik becerileri gösteremedikleri (DeGarmo, 2016) düşüncesi, annelerin ebeveynlik sorumluluğunu artırmaktadır. Babaların annelere göre daha az duygu kelimesi kullandıkları ve daha az duygu konuşması yaptıkları görülmüştür (Aznar ve Tenenbaum, 2015; Fivush, Brotman, Buckner ve Goodman, 2000). Bu bağlamda asker babalar meslekleri gereği kendi duygularınıda bastırmak zorunda kaldıkları için babalarda duygusal bir sertlik oluşmuştur. Babalardaki bu duygusal sertlik ve mesleki görevden dolayı babanın yoğun iş temposu, annede sorumluluk duygusunu arttırmıştır. Anne duygusal anlamda da çocuklarına karşı bu sorumluluğu üstlendiğinden, çocuğuna yetememe duygusuyla çocukla aynı duyguları ve çoğu zaman duyguları çocuktan daha çok hissedecektir. Anneye ağır gelecek olan bu durum, eş desteği de olmadığından psikolojik bir soruna dönüşecektir. Bu bağlamda psikolojik destek alamamış olan annelerin çocuklarına karşı daha çok olumsuz tepkiler gösterdikleri görülmektedir (Silk vd., 2011).

Bu sonuçlara göre Çocukları Dikkate Almak programının ebeveynlerin çocukların duygularına verdiği tepkileri olumlu yönde desteklediği söylenebilir.

Çocukları Dikkate Almak programının annelerin ve babaların ödül, ceza, büyütme, ihmal, avutma stratejilerini kullanma ile ilgili kazandıkları becerilerin kalıcı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular doğrultusunda Çocukları Dikkate Almak Programının uyarlanıp, kullanıldığı ve farklı örneklemi olan Erdem (2019)’in çalışması bu durumu destekler niteliktedir.

Çocukları Dikkate Almak programının annelerin ve babaların duygu ifadesini teşvik etme stratejilerini kullanma sıklığını arttırdığı; cezalandırıcı, küçümseyici stratejileri kullanma sıklığını azalttığı, annelerin duygu odaklı stratejileri kullanma sıklığını azalttığı ancak babalarda etkili olmadığı, babaların problem odaklı stratejileri kullanma sıklığını arttırdığı ancak annelerde etkili olmadığı, babaların endişe sıkıntı tepkilerini, azalttığı ancak annelerde etkili olmadığı tespit edilmiştir.

5.1.4. ÇDA Programının Ebeveynlerin Duygu İfadesini Teşvik Etme Stratejilerini Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme

Programın annelerin ve babaların duygu ifadesini teşvik etme stratejilerini kullanma sıklığını arttırdığı tespit edilmiştir (tablo 11).

Duygu ifadesini teşvik etme stratejileri ebeveynin çocuğun kendi duygularını açıklamasında yardımcı olma, çocuğu duygularını ifade edebilmesi için cesaretlendirme davranışlarıdır.

Duygu ifadesini teşvik etme stratejilerinin maddeleri "Çocuğumu, öfkesini ve hayal kırıklığını ifade etmesi için cesaretlendiririm, Çocuğuma, tedirgin hissetmenin doğal olduğunu söylerim" ifadelerini içermektedir (Yağmurlu ve Altan, 2009).

Olumlu stratejileri kapsayan duygu ifadesini teşvik eden stratejilerin kullanıldığı çalışmalara bakıldığında, ebeveynlerin duygu ifadesini teşvik eden stratejiler kullanmaları çocukların davranış problemlerinde azalma göstermiştir (Loop vd., 2017; Yap vd., 2010). İlhan (2017)'nin çalışmasında annelerin duygu ifadesini teşvik eden stratejilerin kullanmalarının çocukların üzerindeki olumlu etkilerini göstermiştir. Fabes vd., (2001)'nin okul öncesi öğretimi gören çocuklar ve ebeveynleri ile yaptığı çalışmasında, ebeveynlerin duygu ifadesini teşvik eden stratejileri kullanmasının çocuklarda güven duygusunu oluşturduğu görülmüştür. Wong vd., (2009)'nin okul öncesi öğretimi gören çocuklar ve ebeveynleri ile yaptığı çalışmasında, ebeveynlerin duygu ifadesini teşvik eden stratejileri kullanmasının çocukların davranış problemlerinde azalma olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda ebeveynlerin duygu ifadesini teşvik eden stratejilerindeki artışın çocukların duygu düzenleme becerilerinde olumlu etki ettiği görülmektedir. Ebeveynlerin davranışlarına yansıyan bu artış, istendik bir durumdur.

Çocukları Dikkate Almak programının uygulandığı çalışmalara bakıldığında, Wilson vd., (2016)'nin ÇDA programının babalar için hazırlanan içeriğinin 3-6 yaş arası çocuğu olan babalarla yaptığı çalışmasında babaların duygu ifadesini teşvik eden stratejilerinde artış görülmüştür. Erdem (2019)'in 3-6 yaş arasında çocuğu bulunan 59 ebeveyn ile yaptığı çalışmanın sonucunda annelerin duygu ifadesini teşvik eden stratejilerinde artış

görülmektedir. Havighurst vd., (2010)'nin programın ebeveynlerin duygu sosyalleştirmelerine ve bu doğrultuda çocukları ile olan ilişkileri ile çocukların davranışları ve duygularının etkisine bakılan, 216 kişi ile yaptığı çalışmasında ebeveynlerin duygu ifadesini teşvik eden stratejilerinde artış görülmüştür.

5.1.5. ÇDA Programının Ebeveynlerin Cezalandırıcı ve Küçümseyici Stratejileri Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme

Programın cezalandırıcı ve küçümseyici stratejileri kullanma sıklığını azalttığı tespit edilmiştir (tablo 9,10).

Bu stratejiler ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışlarında istenmeyen, olumsuz tepkiler vermeleriyle ilgilidir.

Cezalandırıcı stratejilerin maddeleri "Çocuğuma ağlamayı bırakmasını yoksa bisiklete binmesine izin vermeyeceğimi söylerim, Çocuğuma oturma odasına gelip aile dostlarımızla beraber oturmak zorunda olduğunu söylerim" ifadelerini içermektedir (Yağmurlu ve Altan, 2009).

Küçümseyici stratejilerin maddeleri "Çocuğuma partiyi kaçırmayı büyütmemesini söylerim, Çocuğuma aşırı tepki gösterdiğini söylerim" ifadelerini içermektedir (Yağmurlu ve Altan, 2009).

Olumsuz tepkiler olarak adlandırılan (Yağmurlu ve Altan, 2010; Yap vd., 2010) bu stratejiler literatürde bazı davranış şekillerine karşılık gelmektedir. Ersay (2014)'ın Çocukların Duygularına Verilen Tepkiler Ölçeğinde küçümseyici ve cezalandırıcı stratejilerine karşılık gelen tepkilerin ölçekte geçen ceza tepkilerine karşılık geldiği görülmektedir. Cezalandırıcı ve küçümseyici stratejiler çocuğun küçümsendiği veya reddedildiği olumsuz tepkileri içermektedir.

Olumsuz tepkilerden oluşan cezalandırıcı stratejileri kullanan ebeveynler kendi duygularına ve çocuklarının duygularına karşı son derece olumsuz tepkiler vermektedirler (Gottman ve Declaire, 1997). Cezalandırıcı stratejileri çok sık kullanan ebeveynlerin çocuklarından kendilerine karşı her koşulda boyun eğmelerini bekledikleri görülmektedir (Yağmurlu ve Altan, 2010). Cezalandırıcı stratejileri kullanan ebeveynlerin çocuklarında anksiyete (İlhan-İyi ve Çoban, 2019), akran ilişkilerinde

problemler (McElwain ve diğerleri, 2007), ergenliğe doğru ilerleyen yaşta davranış problemleri (Eisenberg ve diğerleri, 1999), sosyal ilişkilerde aksama (Root ve Stifter, 2010) görülmektedir.

Olumsuz tepkilerden oluşan küçümseyici stratejileri kullanan ebeveynlerin kendi duygularına karşı dahi çok baskıcı olduğu görülmektedir (Hughes ve Gullone, 2010). Ebeveynlerinin küçümseyici stratejileri kullandığı görülen çocuklarda duygularını sürekli olumsuz görme (Eisenberg ve diğerleri, 1998), sürekli mutsuz olma (Denham, Bassett ve Wyatt, 2007), anksiyete (İlhan-İyi ve Çoban, 2019), akran ilişkilerinde problemler (McElwain ve diğerleri, 2007), ergenliğe doğru ilerleyen yaşta davranış problemleri (Eisenberg ve diğerleri, 1999), sosyal ilişkilerde aksama (Root ve Stifter, 2010) davranışları görülmektedir.

ÇDA programının uygulandığı Erdem (2019)'in 3-6 yaş aralığında çocuğu olan 59 ebeveynle yaptığı çalışmasında ebeveynlerin küçümseyici ve cezalandırıcı stratejilerinde azalma görülmüştür. Wilson vd., (2016)'nin ÇDA programının babalar için hazırlanan içeriğinin 3-6 yaş arası çocuğu olan babalarla yaptığı çalışmasında babaların cezalandırıcı stratejilerinde azalma olduğu görülmüştür. Havighurst vd., (2009)'nin 4 ve 5 yaşlarında çocuğu olan, 218 ebeveynin bulunduğu çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinin azaldığı görülmüştür. Bu çalışmayla paralel olarak Havighurst vd., (2010)'nin 216 ebeveynle yürütülen çalışmasında da aynı sonuçlar elde edilmiştir. Duncombe vd., (2016)'nin davranış problemleri olan 320 çocuğun ebeveynleri ile yaptıkları çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinde azalma görülmüştür. Programın 3-6 yaşları arasında çocuğu olan 54 İranlı ebeveyn örneklemine uygulanan Meybodi, Mohammadkhani, Pourshahbaz, Dolatshahi, ve Havighurst (2017)'un çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinde azalma görülmüştür. Programın Türkiye örneklemine bakıldığında Erdem (2019)'in 3-6 yaş aralığında çocuğu olan 59 ebeveynle yaptığı çalışmasında ebeveynlerin olumsuz stratejilerinin azaldığı görülmektedir. Aynı zamanda ÇDA programının ergenler örneklemi olarak materyallerinin düzenlendiği halininde ebeveynlerin olumsuz stratejilerinde azalma görülmüştür (Havighurst, Kehoe ve Harley, 2015).

5.1.6. ÇDA Programının Ebeveynlerin Endişe Sıkıntı Stratejileri Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme

Programın babaların endişe sıkıntı tepkilerini azalttığı ancak annelerde etkili olmadığı tespit edilmiştir (tablo 8).

Bu stratejiler ebeveynlerin çocuklarına karşı davranışlarında istenmeyen, olumsuz tepkiler vermeleriyle ilgilidir.

Endişe sıkıntı tepkilerini içeren stratejilerin maddeleri "Bu kadar dikkatsiz olduğu ve sonra da ağladığı için keyfim kaçar, Çocuğumun tepkileri yüzünden kendimi sıkıntılı hisseder ve rahatsızlık duyarım" ifadelerini içermektedir (Yağmurlu ve Altan, 2009).

Endişe ve sıkıntı tepkileri çocuğun duygularına karşı ebeveynin üzüntü ve kaygı içinde karşılık verdiği tepkilerdir (Yağmurlu ve Altan, 2010).

Olumsuz tepkilerden oluşan endişe sıkıntı tepkilerini içeren stratejilerin ebeveynler tarafından kullanıldığının görüldüğü çalışmalara bakıldığında, annelerin endişe sıkıntı stratejilerini kullanmalarının çocukların kendilerinde daha çok olumsuz duygu biriktirmelerine sebep olduğu görülmüştür (Ambrose, 2013). Çocukların ebeveynlerinin endişe sıkıntı stratejilerini gösterdiği çalışmalarda çocukların duygularını düzenleyememe (Kılıç, 2012), içselleştirme ve dışsallaştırma (Kurbet, 2010) problemleri görülmektedir.

Çalışmada ÇDA programının annelerin endişe sıkıntı tepkilerine etkisinin olmamasında annelerin asker eşi olmalarının neden olduğu düşünülmektedir.

Aynı bulgu araştırmanın büyütme tepkilerinde de görülmüştür. Büyütme bulgularında da bahsedildiği üzere; askeriyede görev alan her kişi için söylenilen bir söylem vardır, "Bir kişi görev hizmetindeyken, kişinin tüm ailesi hizmet etmektedir" şeklindedir (Zhang, Lee, Zhang, Piehler, Gewirtz, 2020). Bu söylemden yola çıkarak babaların askeriyede risk altında olmaları sadece kendilerini değil ailelerini de etkilemektedir. Bulguların sonuçlarına bakıldığında ise en çok anneleri olumsuz şekilde etkilediği ve annelerin bu durumu çocuklarına yansıtma ihtimalleri görülmüştür. Bu durum ebeveynliğin stresli durumlarla olumsuz tepkilerin yaşandığı bir ortama dönüşmesi ihtimalini artırmaktadır (Forgatch vd., 2016).

5.1.7. ÇDA Programının Ebeveynlerin Duygu Odaklı Stratejileri Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme

Programın annelerin duygu odaklı stratejileri kullanma sıklığını azalttığı ancak babalarda etkili olmadığı tespit edilmiştir (tablo 12).

Duygu odaklı stratejilerin maddeleri "Çocuğumu yatıştırırım ve kendini daha iyi hissetmesi için eğlenceli bir şeyler yaparım, Aile dostlarımızla yapabileceğimiz eğlenceli şeylerden bahsederek çocuğumu mutlu etmeye çalışırım" ifadelerini içermektedir (Yağmurlu ve Altan, 2009).

Duygu odaklı stratejilerle ilgili bu bulgu, literatür bulgularıyla örtüşmemektedir. Çocukların Olumsuz Duygularıyla Baş Etme Ölçeğinde duygu odaklı stratejilerin mutluluk duygusuyla açıklandığı, çocuğun hangi duyguyu yaşarsa yaşasın mutluluk duygusuna odaklanmasının sağlanmaya çalışıldığı ölçek maddelerinde görülmektedir. Ölçekte çocuğun üzgün, öfkeli, korkmuş, kaygılı gibi olumsuz duygularını mutlu olma duygusuna çevirmek için ebeveynin bir çabası vardır. Oysaki alan yazında da görüldüğü üzere çocuğun duygu düzenleme becerilerini kazanmış olması için her duygusunu özgürce yaşayıp bu duyguları kabul etmesi gerektiği görülmektedir (Gökçe, 2013). Çocukları Dikkate Almak programı ebeveyn ve çocuk arasındaki duygu odaklı ilişkiyi temel almaktadır. Ebeveynin hem kendi duygularını hem de çocuklarının duygularını anlamlandırıp kabul etmeyi hedefler (Havighurst ve Harley, 2007). Çocukları Dikkate Almak programında duygu odaklı iletişim; ebeveynin çocuğun özellikle düşük yoğunluktaki duygularını görüp, isimlendirmek ve duyguyu kabul ettiğini göstermeyi temel alır. Programda ebeveynler çocuklara duygularını hakkında baskı kurup çocukların duygularını değiştirmelerini istemez. Çocuk bu sayede duygularını yaşayarak duygularını tanır ve duygularını yönetebilme konusunda beceri kazanır (Erdem, 2019).

Programın sonucunda duygu odaklı stratejilerin azalmış olması istendik bir durumdur. Çünkü çocukların yaşadığı duygu yüklü problemlerde ebeveynin mutluluk odaklı değil çocuğun o anki duygusuna odaklı davranıp o duyguyu kabul etmesi istenilmektedir.

5.1.8. ÇDA Programının Ebeveynlerin Problem Odaklı Stratejileri Kullanma Sıklığına Yönelik Değerlendirme

Programın babaların problem odaklı stratejileri kullanma sıklığını arttırdığı ancak annelerde etkili olmadığı tespit edilmiştir (tablo 13).

Problem odaklı stratejilerin maddeleri "Çocuğuma arkadaşları ile birlikte olabileceği başka yollar düşünmesi için yardımcı olurum, Diğer çocukların alaylı sözleriyle başa çıkabilmesi için neler yapabileceğini düşünmesinde çocuğuma yardımcı olurum" ifadelerini içermektedir (Yağmurlu ve Altan, 2009).

Olumlu stratejileri kapsayan problem odaklı stratejilerin kullanıldığı çalışmalara bakıldığında, ebeveynlerin problem odaklı stratejiler kullanmalarının çocukların duygusal gelişimini gözle görülür düzeyde geliştirdiği gözlemlenmiştir (McElwain, 2007). Çocukların sosyal alandaki becerilerini ebeveynlerin problem odaklı stratejileri kullanmalarının artırdığı görülmüştür (Denham, 2010). Fabes vd. (2002)'nin çalışmasında çocukların duygularını anlama becerilerine ebeveynlerin çocukların duygularına problem odaklı tepkiler vermeleriyle ilişkili olduğunu bulmuşlardır. Özen vd. (2018) yaptıkları çalışmada ebeveynlerin problem odaklı tepkilerinin çocukların duygu düzenleme becerilerine etki ettiği görülmektedir.

Çalışmada problem odaklı stratejilerin annelerde etkili olmamasının örneklemdeki annelerin büyütme stratejilerine bağlı olduğu düşünülmektedir. Annenin çocuğundan kendine yansıyan duyguları kendi içinde büyütüp, onunla baş edemiyor oluşunun, çocuklarının problemlerine odaklanmalarını engellediği düşünülmektedir.

Bu sonuçlara göre Çocukları Dikkate Almak programının çocukların olumsuz duyguları ile başa çıkma becerilerini olumlu yönde desteklediği söylenebilir.

Çocukları Dikkate Almak programının annelerin ve babaların endişe sıkıntı tepkileri, cezalandırıcı tepkileri, duygu ifadesini teşvik etme, duygu odaklı ve problem odaklı tepkileri ve babaların küçümseyici tepkiler ile ilgili kazandıkları becerilerin kalıcı olduğu belirlenmiştir.

Annelerin küçükseyici tepkileri ile ilgili olarak, programdan hemen sonra 10 annenin küçükseyici tepkilerinde azalma, iki annenin ise küçükseyici tepkilerinde artış tespit

edilmişken programdan dört hafta sonra kalıcılık testlerinde annelerin 11 tanesinin küçükseyici tepkilerinde azalma olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç programdan sonra da annelerin küçümseyici tepkilerinde azalma olmaya devam ettiğini ortaya koymaktadır.

5.2. Çocukları Dikkate Almak Programının Çocuklar Üzerindeki Etkileri

Çocukları Dikkate Almak programının çocukların sosyal problem çözme becerilerini; duyguları tanıma, duyguları isimlendirme ve duygusal bakış açısı geliştirme becerilerini arttırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca çocukların kazandıkları bu becerilerin kalıcı olduğu belirlenmiştir.

Ebeveynlerin çocukların davranışlarına olumlu tepkiler vermesi çocukların sosyal problem çözme becerilerini ve duygu düzenleme becerilerini artırdığı tespit edilmiştir.

Ramsden ve Hubbard (2002)'ın 120 anne ve çocuğuyla yaptığı çalışmada ebeveynin çocuğun duygularına olumlu tepkilerle yaklaşımının çocuğun saldırgan davranışları üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Yıldız ve Erci (2011)'in çalışmasında ebeveynlerinin olumlu tepkiler verdiği çocukların saldırgan davranışlarının düşük olduğu görülmektedir.

Havighurst, Wilson, Harkey, Prior ve Kehoe (2010) çalışmalarında 216 anne ve çocuğuna uyguladıkları ÇDA programı sonrası ebeveynlerin olumlu tepkilerinin çocukların sosyal problem çözme becerilerinin artmasında etkili olduğu görülmüştür. Lue, Wishon, McDevitt ve Walsh (1997) çocukların sosyal problem çözme becerileri ile ebeveynleri arasındaki iletişimi inceledikleri çalışmalarında ebeveynlerinin problem çözme becerileri ile çocuklarına model oldukları görülmüştür.

Temiz (2014) çalışmasında ebeveynlerin çocukların duygularını tanıma ve ifade etme açısından gelişimlerini desteklemelerinin, çocukların iletişim beceri düzeylerini güçlendirdiklerini göstermektedir. Büyükbiçer (2019) çalışmasında ebeveynleri olumlu tepkiler veren çocukların kendi duygularını anlama, tanıma ve düzenleme becerilerinde olumlu etkisinin olduğu bulunmuştur. Bu bağlamda çocuğun sosyal problem çözme becerilerinin iyi olması, kendisinin ve iletişim kurduğu kişilerin duygularını anlama ve yorumlama becerileriyle alakalı olduğu görülmektedir (Yaban ve Yükselen, 2007).

Ebeveynlerin çocukların davranışlarına olumsuz tepkiler vermesi çocukların sosyal problem çözme becerilerini ve duygu düzenleme becerilerini azalttığı ve olumsuz davranışları artırdığı alan yazında tespit edilmiştir.

Bandura, Ross ve Ross (1963)'ın çalışmasında belirli bir deney ortamında ebeveynlerin cansız bir materyale uyguladığı şiddet içeren tepkileri gören çocukların diğer çocuklara göre yıllar içinde daha çok saldırgan davranışlara başvurduğu görülmüştür. Chen vd., (2002)'nin 172 ebeveyn ve çocukları ile yaptığı çalışmasında ebeveynlerin çocuklarına karşı olumsuz tepkilerinin çocuklarında saldırgan davranışları artırdığı görülmüştür.

Tepeli ve Yılmaz (2013)'ın ebeveynlerin olumsuz tepkileri ile çocuklarının sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkiye baktığı çalışmasında olumsuz ebeveyn tepkilerinin çocukların sosyal problem çözme becerilerini etkilediği görülmüştür. Bu bağlamda duygularını düzenlemede zorluk çeken çocukların saldırgan davranışlar sergilediği görülmektedir (Eisenberg vd., 1994). Ebeveynin aile içindeki problem çözme davranışlarının saldırganlık tepkilerini içermesi çocuğun sosyal problem çözme becerilerinin gelişmesine engel olduğu görülmektedir (Pettit, Dodge, ve Brown, 1988; Goodman, Barfoot, Frye ve Belli, 1999).

Yapılan literatür araştırmalarına göre ebeveynlerin çocuklarının davranışlarına olumlu tepkiler vermeleri çocukların sosyal problem çözme becerilerini ve duygu düzenleme becerilerini artırdığı tespit edilmiştir. Bu araştırmanın bulguları ise literatür bulgularını destekler niteliktedir.

6. SONUÇ

Bu bölümde araştırmanın bulguları temel alınarak bu araştırmanın genel itibariyle sonuçlarına yer verilmiştir.

Araştırmada 4-6 yaş Çocuğu Olan Asker Babalara ve Eşlerine Verilen "Çocukları Dikkate Almak" Programının Etkililiğinin İncelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaca yönelik sonuçlar aşağıda verilmiştir.

1. Ebeveynlerin "ödül, duygu ifadesini teşvik etme, duygu odaklı tepkiler" stratejilerinden alınan ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Çocukları Dikkate Almak programının asker babaların ve eşlerinin ödül, duygu ifadesini teşvik etme, duygu odaklı tepkiler stratejilerini kullanma sıklığını arttırdığı söylenebilir. Bu programın ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarında olumlu bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.
2. Ebeveynlerin "ceza, ihmal, avutma, cezalandırıcı, küçümseyici" stratejilerinden alınan ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Çocukları Dikkate Almak programının asker babaların ve eşlerinin ceza, ihmal, avutma, cezalandırıcı, küçümseyici stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir. Bu programın ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarında istenmeyen stratejileri kullanmalarının azalması noktasında etkili olduğu ortaya konulmuştur.
3. Asker babaların "büyütme, sıkıntı-endişe" stratejilerinden alınan ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmuştur. Çocukları Dikkate Almak programının asker babaların büyütme, sıkıntı endişe stratejilerini kullanma sıklığını azalttığı söylenebilir. Bu programın ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarında istenmeyen stratejileri kullanmalarının azalması noktasında etkili olduğu ortaya konulmuştur.
4. Annelerin "büyütme, sıkıntı endişe" stratejilerinden alınan ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu programın asker eşi olan annelerin büyütme, sıkıntı endişe stratejilerini kullanmalarında etkili olmadığı söylenebilir.

5. Asker babaların “problem odaklı tepkiler” stratejisinden alınan ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Çocukları Dikkate Almak programının asker babaların problem odaklı stratejileri kullanma sıklığını artırdığı söylenebilir. Bu programın asker babaların duygu sosyalleştirme davranışlarında olumlu bir artış olduğunu ortaya koymaktadır.
6. Annelerin “problem odaklı tepkiler” stratejisinden alınan ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu programın asker eşi olan annelerin problem odaklı tepkiler stratejisini kullanmalarında etkili olmadığı söylenebilir.
7. Ebeveynlerin “duygu odaklı tepkiler” stratejisinden alınan ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Çocukları Dikkate Almak programının annelerin duygu odaklı stratejileri kullanma sıklığını azalttığı ancak babalarda etkili olmadığı söylenebilir. Programda olan duygu odak ifadeleri ile ölçekte bulunan duygu odaklı ifadeler birbiri ile örtüşmediğinden programın ebeveynlerin duygu sosyalleştirme davranışlarında olumlu bir artış olduğunu ortaya koyduğu söylenebilir.
8. Programa katılan ebeveynlerin çocuklarının Sosyal Problem Çözme testinden aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Çocukları Dikkate Almak programının çocukların sosyal problem çözme becerilerini arttırdığı söylenebilir.
9. Programa katılan ebeveynlerin çocuklarının Duyguları Anlama Testi Duyguları Tanıma ve Duyguları İsimlendirme alt boyutundan aldıkları ön test ve son test puanları arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Çocukları Dikkate Almak programının çocukların duyguları tanıma ve duyguları isimlendirme becerilerini arttırdığı söylenebilir.
10. Programa katılan ebeveynlerin Çocukların Duygularına Verilen Tepkilerin Ölçeği “ödül, ceza, ihmal, avutma, büyütme” alt boyutundan aldıkları son test-kalıcılık puanları arasında ve Çocuğun Olumsuz Duygularıyla Başa Çıkma Ölçeği “sıkıntı-endişe tepkileri, cezalandırıcı, küçümseyici, duygu ifadesini teşvik etme, duygu odaklı tepkiler, problem odaklı tepkiler,” alt boyutundan aldıkları son test-kalıcılık

puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çocukları Dikkate Almak programının annelerin ve babaların program sonunda kazandıkları becerilerin kalıcı olduğu söylenebilir.

11. Programa katılan ebeveynlerin çocuklarının Sosyal Problem Çözme testinden aldıkları son test-kalıcılık puanları arasında, Duyguları Anlama Testi Duyguları Tanıma ve Duyguları İsimlendirme alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında ve Duyguları Anlama Testi Hikâyeler/Duygusal Bakış Açısı alt boyutundan aldıkları son test ve kalıcılık puanları arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Çocukları Dikkate Almak programının çocukların program sonunda kazandıkları becerilerindeki artışın kalıcı olduğu söylenebilir.

Bu sonuçlara göre Çocukları Dikkate Almak Programının ebeveynlerin çocukların duygularına verdiği tepkileri ve çocukların olumsuz duyguları ile başa çıkma becerilerini olumlu yönde desteklediğini göstermektedir. Ayrıca programın çocukların sosyal problem çözme becerilerini; duyguları tanıma, duyguları isimlendirme ve duygusal bakış açısı geliştirme becerilerini arttırdığını da göstermektedir.

Öneri

Bu bölüm araştırmanın sonuçlarına göre ebeveynlere ve araştırmalara sunulacak önerilerden oluşmaktadır.

Ebeveynlere Yönelik Öneriler

- Risk grubunda mesleğe sahip asker babaların ve özellikle bu babaların eşleri olan annelerin yaşadıkları yoğun stresli ortamdan etkilendikleri araştırmada görülmektedir. Ebeveynlerin bu durumu çocuklarına yansıtma ihtimallerini göz önüne alarak bu tür programlara katılımlarıyla ebeveynlik konusunda kendilerini geliştirmeleri konusunda etkili olacağı düşünülmektedir. Bu sebeple özellikle risk grubundaki ebeveynlerin bu tür programlara gönüllü katılımları önerilmektedir.

Araştırmacılara Yönelik Öneriler

- Ebeveynlerin aldığı eğitimin çocuklarda olumlu etkilerinin olduğu araştırma sonuçlarında ortaya konulmuştur. Bu nedenle anne babanın aynı eğitim programına aynı zamanda ve ayrı oturumlarda dahil edilmesinin çocuklar

üzerindeki olumlu etkileri tespit edildiğinden, bu tür eğitimlerin anne ve babalara aynı zaman ve ayrı oturumlarda verilmesi sağlanabilir.

- Araştırmada etkililiği görülen ÇDA programının çocukların diğer gelişim alanları üzerinde olan etkilerine bakılacak çalışmalar yapılabilir.
- Araştırmada bulunan asker örneklemi 585640 sayısıyla geniş bir kitleye sahiptir. Bu araştırmadaki örneklem Kıbrıs 'da olan Türkiye'ye bağlı askeri bir birlikte yapılmıştır. Araştırmada risk grubunda olan ve asker babalarda görülen Çocukları Dikkate Almak programın etkililiği, diğer askeri birliklerde ve eve aralıklarla gelebilen riskli ve stresin yoğun olduğu (polis, madenci, işçi vb.) meslek gruplarındaki babalara veya boşanmış ailelerin ebeveynlerine uygulanabilir.
- Araştırma sonucunda annelerin duygu sosyalleştirme stratejilerinden büyütme, endişe sıkıntı ve problem odaklı alt boyutlarında farklılaşma olmadığı tespit edilmiştir. Bu durum özellikle ebeveynleri risk grubunda olan mesleklerde bulunan annelerin bu stratejileri kullanabilmesinin sağlanması için bu stratejilere yönelik içeriklere sahip eğitim programlarının uygulanması gerektiği düşünülmektedir. Bu sebeple risk grubundaki mesleklere sahip ailelerin ebeveynlerine verilecek olan eğitim programlarının içeriğinde büyütme, endişe sıkıntı ve problem odaklı stratejilerin daha geniş tutulması önerilmektedir.
- ÇDA programının örneklemdeki asker babaların duygu sosyalleştirme davranışlarına olumlu katkılar sağladığı ve çocukların gelişimlerinde de olumlu tepkileri tespit edilmiştir. Bu programın yalnızca babalar için olan içeriğe sahip versiyonu Dads Tuning in to Kids (Wilson, Havighurst ve Harley, 2014), ergenler için olan içeriğe sahip versiyonu Tuning in to Teens-TiNT (Havighurst, Harley, Kehoe ve Pizarro 2012), bebekler için olan içeriğe sahip versiyonu Tuning in to Toddlers-TOTs (Lauw, Havighurts, Wilson ve Harley, 2014) programlarının etkililiği ile ilgili araştırmalar yapılarak programın etkililiğinin bulguları genişletilebilir.
- Araştırmada anne ve babaların aynı programa aynı zamanda ve ayrı oturumlarda katılımlarının etkisi ortaya konulmuştur. Bu bağlamda ebeveynlerle ilgili hazırlanmış programların ebeveynlere uygulanırken bir çocuğun hem annesinin

hem babasının aynı programa dahil edilip ayrı oturumlarda programın yürütülmesi önerilmektedir.

KAYNAKLAR

Adams, S., Janet, K., Patricia, A. B., Robyn, F. (1995). Gender differences in parent-child conversations about past emotions: A longitudinal investigation. Sex Roles, 33(5-6), 309-323.

Ahn, H. J. (2005). Child care teachers strategies in children's socialization of emotion. Early Child Development and Care, 175(1), 49-61.

Altan, Ö. (2006).The effects of maternal socialization and temperament on children's emotion regulation. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.

Altan-Aytun, Ö., Yagmurlu, B., Yavuz, M. (2012) Turkish Mothers' Coping with Children's Negative Emotions: A brief report, Journal of Child and Family Studies, Online First. http://dx.doi.org/10.1007/s10826-012-9597-x

Altan-Aytun, Ö., Yagmurlu, B., & Yavuz, H. M. (2013). Turkish mothers' coping with children's negative emotions: A brief report. Journal of Child and Family Studies, 22(3), 437-443.

Ambrose, H. (2013). Young children 's emotion regulation and social skills: the role of maternal emotional socialization and mother-child ınteractional synchrony. Master's Thesis, Windsor University Department of Psychology, Canada.

Aral, N. (1998). *Aile içinde ve toplumsal alanda şiddet.* T.C. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınları, Ankara: Bilim Serisi.

Atay, Z. S. (2009). Annelerde duygulanım ve erken çocukluk dönemindeki duygu sosyalizasyonu (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Boğaziçi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Aznar, A., & Tenenbaum, H. R. (2015). Gender and age differences in parent–child emotion talk. British Journal of Developmental Psychology, 33, 148–155. doi: 10.1111/bjdp.12069

Bandura, A. (1971). Social learning theory. New York: General Learning Press.

Berk, L. (2015). Bebekler ve çocuklar: Doğum öncesinden orta çocukluğa (Infants and children: Prenatal through middle childhood) (7. baskı). (N. Işıkoğlu-Erdoğan, Çev.). Ankara: Nobel Akademi. (Orjinal kitabın yayın tarihi: 2012)

Berhman, R. E. & Kliegman, R. M. (2002). *Nelson essentials of pediatrics*. M. Tuzcu (Çev.) İstanbul: Nobel Tıp Kitabevi.

Blair, B. L., Perry, N. B., O'Brien, M., Calkins, S. D., Keane, S. P., Shanahan, L. (2014). The indirect effects of maternal emotion socialization on friendship quality in middle childhood. Developmental Childhood, 50(2), 566-576. doi.org/10.1037/a0033532

Büyükbiçer, E. (2019). Okul Öncesi Dönem Çocukların Duygusal Zekâ Düzeyleri ile Annelerinin Duygu Sosyalleştirme Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.

Cassano, M., Perry-Parrish, C., & Zeman, J. (2007). Influence of gender on parental socialization of children's sadness regulation. Social Development, 16(2), 210–231. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00381.x

Chaplin, T. M., Cole, P. M., & Zahn-Waxler, C. (2005). Parental Socialization of Emotion Expression: Gender Differences and Relations to Child Adjustment. Emotion, 5(1), 80–88. https://doi.org/10.1037/1528-3542.5.1.80

Chaplin, T. M., Casey, J., Sinha, R., Mayes, L. J. (2010) Gender Differences in Caregiver Emotion Socialization of Low-Income Toddlers. New Directions for Child and Adolescent Development, 128, 11-27. https://doi.org/10.1002/cd.266

Chen, F.M., Lin, H.S. ve Li, C.H. (2012). The role of emotion in parent-child relationships: Children's emotionality,maternal meta-emotion, aand children's attachment security. Journal of Child and Family Studies, 21(3), 403-410.

Chen, X., Wang, L., Chen, H. & Liu, M. (2002). Noncompliance and child-rearing attitudes as predictors of aggressive behavior: A longitudinal study in Chinese children. International Journal of Behavioral Development, 26(3), 225-233.

Çorapçı, F. (2012). Ailede duygu sosyalleştirme süreci ve çocuğun sosyo duygusal gelişimi. Sayıl M., ve Yağmurlu, B. (Der.). Ana Babalık: Kuram ve Araştırma, içinde (271- 294). Koç Yayınları: İstanbul

DeGarmo, D. S. (2016). Placing fatherhood back in the study and treatment of military fathers. In A. H. Gewirtz, S. M. Wadsworth, & A. M. Youssef (Eds.), Parenting and children's resilience in military families (pp. 47–63). Springer

Denham, S. A. (1997). "When I have a bad dream, mommy holds me": Preschoolers' conceptions of emotions, parental socialization, and emotional competence. International Journal of Behavioral Development, 20(2), 301-319.

Denham, S. A. (1998). Emotional Development in Young Children. The Guilford Series on Social and Emotional Development. New York: Guilford.

Denham, S.A., Basset H.H. ve Wyatt, T. (2007). The socialization of emotional competence. J.E. Grusec ve P.D. Hastings (Der.), Handbook of socialization içinde (614-637). New York: Guilford Press.

Denham, S. A., Bassett, H. H., ve Wyatt, T. M. (2010). Gender differences in the socialization of preschoolers' emotional competence. New Directions for Child and Adolescent Development, 2010(128), 29-49.

Denham, S. A. ve Burton, R. (1996). A social-emotional intervention for at-risk 4 year-olds. Journal of School Psychology, 34(3), 225-245.

Denham, S.A. & Kochanoff, A.T. (2002). Parental contributions to preschoolers' understanding of emotion. Marriage & Family Review, 34(3-4), 311-343. doi: 10.1300/J002v34n03_06

Dereli, E. (2008). Çocuklar için sosyal beceri eğitim programının 6 yaş çocukların sosyal problem çözme becerilerine etkisi. Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Duncombe, M. E., Havighurst, S. S., Kehoe, C. E., Holland, K. A., Frankling, E. J., & Stargatt, R. (2016). Comparing an emotion-and a behavior-focused parenting program as part of a multsystemic intervention for child conduct problems. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 45(3), 320-334.

Dunn, J., Brown, J., & Beardsall, L. (1991). Family talk about feeling states and children's later understanding of others' emotions. Developmental Psychology, 27(3), 448.

Edrissi, F., Havighurst, S. S., Aghebati, A., Habibi, M., & Arani, A. M. (2019). A pilot study of the Tuning in to Kids parenting program in Iran for reducing preschool children's anxiety. Journal of Child and Family Studies, 28(6), 1695-1702.

Elias, M. J., & Clabby, J. F. (1992). Building social problem-solving skills: Guidelines from a school-based program. Jossey-Bass.

Eisenberg, N., Cumberland, A., & Spinrad, T. L. (1998). Parental socialization of emotion. Psychological Inquiry, 9(4), 241– 273.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., Shepard, S. A., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., & Reiser, M. (1999). Parental reactions to children's negative emotions: Longitudinal relations to quality of children's social functioning. Child Development, 70(2), 513-534.

Eisenberg, N., Fabes, R. A., Nyman, M., Bernzweig, J., Bernzweig, J. ve Pinuelas, A. (1994). Therelations of emotionality and regulation to children'sanger-related reactions. Child Development, 65, 109-128.

Eisenberg, N., Losoya, S., Fabes, R.A., Guthrie, I.K., Reiser, M., Murphy, B., Shepard, S.A. Poulin, R. & Padgett, S.J. (2001). Parental socialization of children's dysregulated expression of emotion and externalizing problems. Journal of Family Psychology, 15(2), 183-205.

Eisenberg, N., & Morris, A. S. (2002). Children's emotion-related regulation.

Eisenberg, N., Fabes, R.A. & Murphy, B.C. (1996). Parents' reactions to children's negative emotions: Relations to children's social competence and comforting behavior. Child Development, 67, 2227-2247.

Ersay, E. (2014). Parental socialization of emotion: How mothers respond to their children's emotions in Turkey. International Journal of Emotional Education, 6(1), 33-46

Eyberg, S. M., Nelson, M. M., & Boggs, S. R. (2008). Evidence-based psychosocial treatments for children and adolescents with disruptive behavior. Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology, 37(1), 215-237.

Fabes, R. A., Eisenberg, N., & Bernzweig, J. (1990). Coping with Children's Negative Emotions Scale (CCNES): Description and scoring. Tempe, AZ: Arizona State University (unpublished manuscript).

Fabes, R. A., Poulin, R. E., Eisenberg, N., ve Madden-Derdich, D. A. (2002). The Coping with Children's Negative Emotions Scale (CCNES): Psychometric properties and relations with children's emotional competence. Marriage ve Family Review, 34, 285-310. doi:10.1300/J002v34n03_05.

Fabes, R. A., Leonard, S. A., Kupanoff, K., & Martin, C. L. (2001). Parental coping with children's negative emotions: Relations with children's emotional and social responding. Child Development, 72(3), 907-920.

Flay, B. R., Allred, C. G., & Ordway, N. (2001). Effects of the Positive Action program on achievement and discipline: Two matched-control comparisons. Prevention Science, 2, 71–89.

Flay, B. R., & Allred, C. G. (2003). Long-term effects of the Positive Action program – a comprehensive, positive youth development program. American Journal of Health Behavior, 27, S6–S21.

Forgatch MS, Snyder JJ, Patterson GR, Pauldine MR, Chaw Y, Elish K, … & Richardson EB. (2016). Resurrecting the chimera: Progressions in parenting and peer processes. Development and Psychopathology, 28, 689–706. doi: 10.1017/S0954579416000250 [PubMed: 27427800]

Fivush, R. (1989). Methodological challenges in the study of emotion socialization. Psychological Inquiry, 9 (4),281-283.

Fivush, R., Brotman, M. A., Buckner, J. P., & Goodman, S. H. (2000). Gender differences in parent–child emotion narratives. Sex Roles, 42, 233–253.

Friedlmeir, W., Corapci, F. & Cole, P. M. (2011). Emotion socialization in cross-cultural perspective. Social and Personality Psychology Compass, 5(7), 410-427.

Garside, R. B., & Klimes-Dougan, B. (2002). Socialization of discrete negative emotions: Gender differences and links with psychological distress. Sex Roles: A Journal of Research, 47(3-4), 115–128. https://doi.org/10.1023/A:1021090904785

Garner, P. W., Dunsmore, J. C., & Southam-Gerrow, M. (2008). Mother–child conversations about emotions: Linkages to child aggression and prosocial behavior. Social Eevelopment, 17(2), 259-277

Goodman, S. H., Barfoot, B., Frye, A. A. & Belli, A. M. (1999). Dimensions of marital conflict and children‟s social problem-solving skills. Journal of Family Psychology, 13(1), 33-45.

Goleman, D. (1995). Emotional intelligence. New York: Bantam Books.

Gottman, J. M., Katz, L. F., & Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. Journal of Family Psychology, 10(3), 244.

Gottman, J. M., & DeClaire, J. (1997). The heart of parenting: Raising an emotionally intelligent child. New York: Simon & Schuster.

Gottman, J. M., Katz, L. F., and Hooven, C. (1996). Parental meta-emotion philosophy and the emotional life of families: Theoretical models and preliminary data. Journal of Family Psychology, 10(3), 243-268.

Gottman, J., Katz, L., & Hooven, C. (1997). Meta-Emotion. New York: Routledge.

Greenberg, M. T., Kusche, C. A., Cook, E. T., & Quamma, J. P. (1995). Promoting emotional competence in school-aged children: The effects of the PATHS curriculum. Development and psychopathology, 7(1), 117-136.

Grusec, J. E. (2011). Socialization processes in the family: Social and emotional development. Annual review of psychology, 62, 243-269.

Gökçe, G. (2013). Ebeveynin duygusal erişilebilirliği ve genel psikolojik sağlık: Duygu düzenleme, kişilerarası ilişki tarzı ve sosyal desteğin rolü. (Yayınlanmamş doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Güven, E., & Erden, G. (2013). Duygu Sosyalleştirme Bağlamında Bir Derleme. Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 20, (2).

Güven, E., & Erden, G. (2017). Çocuğun algıladığı evlilik çatışması ve davranış sorunları. Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 32, 33-54.

Hasçuhadar, B. (2015). Okul öncesi dönemdeki çocuklarda ebeveynlik davranışları, duygu sosyalleştirme, hazzı geciktirme, sosyal yeterlilik ve yaratıcılık arasındaki ilişkiler (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

Havighurst, S., & Harley, A. (2007). Tuning in to kids: Emotionally intelligent parenting: Program Manual. University of Melbourne.

Havighurst, S. S., Harley, A., & Prior, M. (2004). Building preschool children's emotional competence: A parenting program. Early Education & Development, 15(4), 423-448.

Havighurst, S. S., Harley, A. E., Kehoe, C., & Pizarro, E. (2012). Tuning in to Teens: Emotionally intelligent parenting. Program manual. Melbourne, Australia: The University of Melbourne.

Havighurst, S. S., Kehoe, C. E., & Harley, A. E. (2015). Tuning in to Teens: Improving parental responses to anger and reducing youth externalizing behavior problems. Journal of Adolescence, 42, 148-158.

Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E., & Prior, M. R. (2009). Tuning in to Kids: An emotion-focused parenting program—initial findings from a community trial. Journal of Community Psychology, 37(8), 1008-1023.

Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E., Prior, M. R., & Kehoe, C. (2010). Tuning in to Kids: Improving emotion socialization practices in parents of preschool children–findings from a community trial. Journal of Child Psychology and Psychiatry, 51(12), 1342-1350.

Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E., Kehoe, C., Efron, D., & Prior, M. R. (2013). Tuning into Kids: Reducing young children's behavior problems using an emotion coaching parenting program. Child Psychiatry & Human Development, 44(2), 247-264.

Hughes, E. K., & Gullone, E. (2010). Discrepancies between adolescent, mother, and father reports of adolescent internalizing symptom levels and their association with parent symptoms. Journal of Clinical Psychology, 66(9), 978-995.

Işık, Uslu A.E. (2016). Annelerin çocukların duygularına ilişkin inançları ve çocukların duygu düzenleme becerileri ile annelerin çocuklarıyla duygu içerikli konuşmaları arasındaki ilişkinin incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

Izard, C. E., King, K. A., Trentacosta, C. J., Morgan, J. K., Laurenceau, J. P., Krauthamer-Ewing, E. S., & Finlon, K. J. (2008). Accelerating the development of emotion competence in Head Start children: Effects on adaptive and maladaptive behavior. Development and Psychopathology, 20(1), 369-397.

İlhan, T. (2017). Ebeveynlerin duygu sosyalleştirme stratejileri ile çocukların sosyal yetkinlik düzeyleri arasındaki ilişki (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İlhan İyi, T., & Esen Çoban, A. (2019). Ebeveynlerin Duygu Sosyalleştirme Stratejileri ile Çocukların Davranış Problemleri Arasındaki İlişki. BaşKent University Journal Of Education, 6(2), 155-166.

İnce, S. (2020). Okul öncesi dönem çocuklarının duygu düzenleme becerileri ile anne, baba ve öğretmenlerinin duygu sosyalleştirme davranışlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi. Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

İşmen, E. A. (1999). *Aile içi çocuk istismarı.* Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Johnson. B, Chrıstensen, L. (2014). Nicel, Nitel ve Karma Araştırmalarda Örnekleme, S.B. Demir, Eğitim Araştırmaları (4.Bs.) (230-299). Ankara: Eğiten Kitap.

Joseph, G. E., & Strain, P. S. (2003). Comprehensive evidence-based social–emotional curricula for young children: an analysis of efficacious adoption potential. Topics in Early Childhood Special Education, 23(2), 65-76.

Katz, L. F. & Windecker-Nelson, B. (2004). Parental meta-emotion philosophy in families with conduct problem children: Links with peerrelations. Journal of Abnormal Child Psychology, 32(4), 385–398.

Kaya, E. (2016). Babaların duygu sosyalleştirme uygulamaları ve bu uygulamaların okul öncesi çocuklarının sosyal ve duygusal gelişimlerindeki rolü. Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Klimes-Dougan, B., Brand, A. E., Zahn-Waxler, C., Usher, B., Hastings, P. D., Kendziora, K., Garside, R. B. (2007). Parental emotion socialization in adolescence: Differences in sex, age and problem status. Social Development, 16(2), 326–342. https://doi.org/10.1111/j.1467-9507.2007.00387.x

Klimes-Dougan, B., Brand, A., & Garside, R. B. (2001). Factor structure, reliability, and validity of an emotion socialization scale. In C. O'Neal (Chair), Multiple approaches to emotion socialization: Methodology and emotional development. Symposium conducted at the annual meeting of the American Psychological Association, San Francisco, CA.

Kılıç, Ş. (2012). 48-72 aylık çocukların duyguları anlama becerisi ve annelerin duyguları sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişki. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kılıç, Ş., (2014). Better understanding of parental emotional socialization behaviors with an ıllustratıve context. Articles, 10, 511–521.

Kılıç, (2020). Duygu Sosyalleştirme:Kuramdan Araştırmaya(1bs.).Ankara,Pegem Akademi

Koçak, AA. (2004). BABA DESTEK PROGRAMI DEĞERLENDİRME RAPORU.

Kurbet, H. (2010). Anaokuluna devam eden çocukların duygusal düzenleme becerileri ile annelerinin empatik eğilim ve tutumlarının incelenmesi. Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Lafrance Robinson, A., Dolhanty, J., Stillar, A., Henderson, K., & Mayman, S. (2016). Emotion-focused family therapy for eating disorders across the lifespan: A pilot study of a 2-day transdiagnostic intervention for parents. Clinical Psychology & Psychotherapy, 23(1), 14-23

Laible, D. J., & Thompson, R. A. (2002). Mother–child conflict in the toddler years: Lessons in emotion, morality, and relationships. Child development, 73(4), 1187-1203.

Laible, D., & Song, J. (2006). Constructing emotional and relational understanding: The role of affect and mother-child discourse. Merrill-Palmer Quarterly (1982), 44-69.

Lauw, M. S., Havighurst, S. S., Wilson, K. R., Harley, A. E., & Northam, E. A. (2014). Improving parenting of toddlers' emotions using an emotion coaching parenting program: A pilot study of Tuning in to Toddlers. Journal Of Community Psychology, 42(2), 169-175.

Lin, H. L., Lawrence, F. R., & Gorrell, J. (2003). Kindergarten teachers' views of children's readiness for school. Early Childhood Research Quarterly, 18(2), 225-237.

Loop, L., Mouton, B., Stievenart, M., & Roskam, I. (2017). One or many? Which and how many parenting variables should be targeted in interventions to reduce children's externalizing behavior?. Behaviour Research and Therapy, 92, 11- 23

Luebbe AM, Kiel EJ, & Buss KA (2011). Toddlers' context-varying emotions, maternal responses to emotions, and internalizing behaviors. Emotion, 11, 697–703. doi: 10.1037/a0022994 [PubMed: 21668116]

Lue, T., Wishon, P. M., McDevitt, T. M. ve Walsh, W. M. (1997). The relationship between marital discord and young children's social problem-solving strategies: The roles of modeling and parenting. Early Child Development and Care, 137(1), 1-19.

Lugo-Candelas, C. I., Harvey, E. A., & Breaux, R. P. (2015). Emotion socialization practices in Latina and European-American mothers of preschoolers with behavior problems. Journal of Family Studies, 21(2), 144–162. https://doi.org/10.1080/13229400.2015.1020982

Meybodi, F. A., Mohammadkhani, P., Pourshahbaz, A., Dolatshahi, B., & Havighurst, S. (2017). Reducing children behavior problems: a pilot study of Tuning in to Kids in Iran. Iranian Rehabilitation Journal, 15(3), 269-276

McElwain, N. L., Halberstadt, A. G., & Volling, B. L. (2007). Mother-and father-reported reactions to children's negative emotions: Relations to young children's emotional understanding and friendship quality. Child Development, 78(5), 1407-1425.

Mirable, S. P. , Scaramella, L. V. , Sohr- Preston, S. L. ve Robinson, S. D (2009).

Mothers' Socialization of Emotion Regulation: The Moderating Role of Children's Negative Emotional Reactivity. Child Youth Care Forum 38: 19– 37.

Nelson, J. A., & Boyer, B. P. (2018). Maternal responses to negative emotions and child externalizing behavior: Different relations for 5-, 6-, and 7-year-olds. Social Development, 27(3), 482-494.

Nordahl, K.B. (2014). Early father-child interaction in a father-friendly context: Gender differences, child outcomes and predictive factors related to fathers' parenting behaviors with one-year-olds (Unpublished Doctoral Dissertation). University of Bergen, Bergen.

O'Neal, C. R., & Magai, C. (2005). Do parents respond in different ways when children feel different emotions? The emotional context of parenting. Development and Psychopathology, 17(2), 467–487. https://doi.org/10.1017/S0954579405050224

Özen-Uyar, R., Yılmaz-Genç, M. M., AktaĢ-Arnas, Y. (2018). Okul Öncesi Dönem Çocukların Duygu Düzenleme ve Duyguları Anlama Becerilerinin Yordayıcısı Olarak Annelerin Duygu SosyalleĢtirme DavranıĢları. Eğitim ve Bilim, 43(195), 1- 17. DOI: 10.15390/EB.2018.7629

Özdal, F., Aral, N. (2005). Baba yoksunu olan ve anne babası ile yaşayan çocukların kaygı düzeylerinin incelenmesi. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(2), 255-267.

Öztürk, A. (2011). Okul öncesi dönemde sosyal yeterlik ve ebeveyn-çocuk sistemi (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Özkan, H. K. (2015). Annelerin duygu sosyalleştirme davranışları ile çocukların benlik algısı ve sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Pala, Ş. (2020). Annelerin duygu sosyalleştirme davranışları ile çocuklarına duygu anlama becerisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Pettit, G. S., Dodge, K. A. & Brown, M. M. (1988). Early family experience, social problem solving patterns, and children‟s social competence. Child Development, 59, 107-120.

Ramsden, S. R., & Hubbard, J. A. (2002). Family expressiveness and parental emotion coaching: Their role in children's emotion regulation and aggression. Journal of Abnormal Child Psychology, 30(6), 657-667.

Roberts, W.L. (1999). The socialization of emotional expression: Relation with prosocial behavior and competence in five samples. Canadian Journal of Behavioral Science, 31 (2),72-85.

Root, A. K., & Stifter, C. (2010). Temperament and maternal emotion socialization beliefs as predictors of early childhood social behavior in the laboratory and classroom. Parenting: Science and Practice, 10(4), 241-257. https://doi.org/10.1080/15295192.2010.492035

Salmon, K., Dadds, M. R., Allen, J., & Hawes, D. J. (2009). Can emotional language skills be taught during parent training for conduct problem children?. Child Psychiatry and Human Development, 40(4), 485-498.

Sanders, M. R. (2012). Development, Evaluation, and Multinational Dissemination of the Triple P-Positive Parenting Program. Annual Review of Clinical Psychology, 8(1), 345–379. doi:10.1146/annurev-clinpsy-032511-143104

Sanders, M. R., Turner, K. M. T. & Mcwilliam, J. (2016). The Triple P- Positive Parenting Program: a community-wide approach to parenting and family support. Kumpfer, K. L., Fosco, G. M, Greenberg, M. T. (Eds). Family-based prevention programs for children and dolescents: theory, research, and large-scale dissemination içinde 100– 119. New York, NY, United States: Psychology Press.

Shields, A., & Cicchetti, D. (1998). Reactive aggression among maltreated children: The contributions of attention and emotion dysregulation. Journal of clinical child psychology, 27(4), 381-395.

Sears, W., & Sears, M. (2001). The attachment parenting book: A commonsense guide to understanding and nurturing your baby. US: Little, Brown.

Seçer, Z., Karabulut, N. (2016). Anne-Babaların Duygusal Sosyalleştirme Davranışları ile Okul Öncesi Çocukların Sosyal Becerilerinin Analizi. Eğitim ve Bilim, 41(185), 147-165. DOI: 10.15390/EB.2016.4378

Seçer, Z. (2017). Sosyal olarak yetkin okul öncesi çocukların duygu düzenlemeleri ile annelerinin duygu sosyalleştirme davranışları arasındaki ilişkiler. Kastamonu Eğitim Dergisi, 25(4), 1435-1452.

Shaffer, A., Suveg, C., Thomassin, K., & Bradbury, L. L. (2012). Emotion socialization in the context of family risks: Links to child emotion regulation. Journal of Child and Family Studies, 21(6), 917-924.

Shaffer, A., Fitzgerald, M. M., Shipman, K., Torres, M. (2019). Let’s Connect: A developmentally-driven emotion-focused parenting intervention. Journal of Applied Developmental Psychology, 63, 33-41.

Silk, J. S., Shaw, D. S., Prout, J. T., O'Rourke, F., Lane, T. J., & Kovacs, M. (2011). Socialization of emotion and offspring internalizing symptoms in mothers with childhood-onset depression. Journal of Applied Developmental Psychology, 32(3), 127–136. https://doi.org/10.1016/j.appdev.2011.02.001.

Sille, A. (2016). Annenin duygusal sosyalizasyonu ile 48-72 aylık çocukların duygu düzenleme becerisi arasındaki ilişki. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Suveg, C., Zeman, J., Flannery-Schroeder, E., & Cassano, M. (2005). Emotion socialization in families of children with an anxiety disorder. Journal of Abnormal Child Psychology, 33(2), 145-155.

Temiz, G. (2014). Anne Çocuk İletişim Becerileri Eğitiminin Çocukların Duyguları Tanıma ve İfade Etme Becerilerine Etkisi. Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Tepeli, K. ve Yılmaz, E. (2013). Social problem-solving skills of children in terms of maternal acceptance-rejection levels. US-China Education Review, 3(8), 581-592.

Uzbilir Has, G. (2016). The relationship between mothers and fathers beliefs about childrens emotions and emotion socialization practices (Doctoral dissertation). Bilgi Üniversitesi, İstanbul.

Ülker-Erdem, A., (2019). Duygu sosyalleştirmeye yönelik ebeveyn müdahale programının etkililiği. Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Ünlü-Çetin, Ş. (2015). Father involvement in early years: Comparing children's perceptions of father involvement with those of their fathers' and mothers' (Unpublished Doctoral Dissertation). The Graduate School Of Social Sciences, Middle East Technical University, Ankara.

Wadsworth SM, Cardin J, Christ S, Willerton E, O'Grady AF, Topp D, … Mustillo S. (2016). Accumulation of risk and promotive factors among young children in US military families. American Journal of Community Psychology, 57, 190–202. doi: 10.1002/ajcp.12025 [PubMed: 27217322]

Warren, H. K., & Stifter, C. A. (2008). Maternal emotion-related socialization and preschoolers' developing emotion self-awareness. Social Development, 17(2), 239- 258.

Webster-Stratton, C., & Reid, M. J. (2004). Strengthening social and emotional competence in young children: The foundation for early school readiness and

success. Infants & Young Children: An Interdisciplinary Journal of Special Care Practices, 17(2), 96–113.

Wilson, K. R., Havighurst, S. S., & Harley, A. E. (2012). Tuning in to Kids: An effectiveness trial of a parenting program targeting emotion socialization of preschoolers. Journal of Family Psychology, 26(1), 56

Wilson, K. R., Havighurst, S. S., & Harley, A. E. (2014). Dads Tunıng In To Kıds: Pılotıng a new parentıng program targetıng fathers'emotıon coachıng skılls. Journal of Community Psychology, 42(2), 162-168.

Wilson, K. R., Havighurst, S. S., Kehoe, C., & Harley, A. E. (2016). Dads Tuning İn To Kids: Preliminary evaluation of a fathers' parenting program. Family Relations, 65(4), 535-549.

Wong, B. , McElvain, N. L. ve Halberstadt A. G. (2009) Parent, family, and child characteristics: Associations with mother- and father- reported emotion socialization practices. Child Development, 23 (4), 452– 463.

Yaban, H. & Yükselen, A. (2007). Korunmaya muhtaç yedi-onbir yaş grubu çocuklarının sosyal problem çözme becerilerinin incelenmesi. Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 18(1), 49-68.

Yağmurlu, B., & Altan, Ö. (2009). Maternal Socialization and Child Temperament as Predictors of Emotion Regulation in Turkish Preschoolers. Infant and Child Development, 275-296.

Yağmurlu, B. ve Altan, Ö. (2010) Maternal Socialization and Child Temperament as Predictors of Emotion Regulation in Turkish Preschoolers. Infant and Child Development 19: 275– 296.

Yağmurlu, B., & Sanson, A. (2009). Acculturation and parenting among Turkish mothers in Australia. Journal of Cross-Cultural Psychology, 40(3), 361-380.

Yağmurlu, B., Yavuz, M. ve Altan, Ö. (2012). Turkish mothers' coping with children's negative emotions: A brief report. Journal of Child and Family Studies, 22(3), 437-443.

Yap, M. B., Schwartz, O. S., Byrne, M. L., Simmons, J. G., & Allen, N. B. (2010). Maternal positive and negative interaction behaviors and early adolescents' depressive symptoms: Adolescent emotion regulation as a mediator. Journal of Research on Adolescence, 20(4), 1014-1043.

Yıldız, E. ve Erci, B. (2011). Anne baba tutumları ile adölesan saldırganlığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 1(3), 6-11.

Yılmaz, E. (2012). 60-72 aylık çocukların duyguları anlama becerilerinin sosyal problem çözme becerilerine etkisinin incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, E., Tepeli, K., ve Güven, G. (2019).48-72 Aylık Çocuklara Yönelik Denham Duygu Anlama Testinin geçerlik güvenirlik çalışması. Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi, 9(2), 603-622, doi:10.23863/kalem.2019.116

Yılmaz, E., Ural, O. ve Güven, G. (2018). 48-72 Aylık Çocuklara Yönelik Sosyal Problem Çözme Becerileri Ölçeği'nin geliştirilmesi ve geçerlik-güvenirlik analizi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 26(3), 641-652. doi: 10.24106/kefdergi.411752

Zeybekoğlu, Ö. (2013). Günümüz erkeklerin gözünde babalık ve aile. Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Antalya.

Zhang, N., Lee, S. K., Zhang, J., Piehler, T., & Gewirtz, A. (2020). Growth trajectories of parental emotion socialization and child adjustment following a military parenting intervention: A randomized controlled trial. Developmental psychology, 56(3), 652.

Zhang, N., Zhang, J., Gewirtz, A. H., & Piehler, T. F. (2018). Improving parental emotion socialization in military families: Results of a randomized controlled trial. Journal of Family Psychology, 32(8), 1046.

.

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Dilan PAMUKCU

Doğum Yeri – Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : 2016, Mevlana Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Okul Öncesi Öğretmenliği

Yüksek Lisans Öğrenimi :

Bildiği Yabancı Diller :

Bilimsel Faaliyetleri :

İŞ DENEYİMİ

Stajlar : Selçuklu Anaokulu

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar : MEB Evde Özel Eğitim

Tarih: 07 Şubat 2022

EK 1. ÇOCUKLARIN DUYGULARINA VERİLEN TEPKİLER (EBEVEYN FORMU)

Bu ölçeği doldurmak için, çocuğunuzun son bir ay içinde yaşadığı duyguları düşünün. Çoğu çocuk, bir dizi duygu hisseder ve gösterir. Son zamanlarda çocuğunuzun üzgün, öfkeli, korkulu veya aşırı neşeli olduğunu görmüş olabilirsiniz. Çocuğunuz bu duyguları son haftalarda bir veya birden fazla da göstermiş olabilir.

Anneler ve babalar çocuklarının duygularına çok farklı şekillerde tepkiler verebilirler. Bu formda, bir çocuğun üzgün, kızgın, korkulu veya aşırı neşeli olduğunda anne babasının ona verebileceği tepkiler yer almaktadır. Bunlardan bazıları, hiç bir zaman göstermediğiniz, bazen gösterdiğiniz veya sık sık gösterdiğiniz tepkiler olabilir. Lütfen aşağıdaki her bir maddeyi son bir ayda çocuğunuzun duygularına verdiğiniz tepkileri düşünerek cevaplayınız.

Eğer çocuğunuzun geçen ayda belirli bir duyguyu gösterdiğini hatırlayamıyorsanız, lütfen çocuğunuzun o duyguyu ifade ettiğini varsayın ve muhtemel tepkilerinizin ne olabileceğini düşünün.

A. Son bir ay içinde çocuğunuzun üzgün veya keyifsiz olduğu zamanları düşünün. Son bir ay içinde çocuğunuzun ÜZGÜN olduğu veya KEYİFSİZ hissettiği zamanlarda, aşağıdaki her bir tepkiyi ne sıklıkla gösterdiğinizi işaretleyiniz.

	Hiçbir zaman	**Nadiren**	**Bazen**	**Sık sık**	**Her zaman**
1. Çocuğum üzgün olduğunda, çocuğumun üzüntüsü ile ilgilendim.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
3. Çocuğum üzgün olduğunda, çocuğuma onu üzen durum ile başetmesi için yardımcı oldum.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
5. Çocuğum üzgün olduğunda, ona bebek gibi davrandığını söyledim.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**
7. Çocuğum üzgün olduğunda, endişe etmemesini söyledim.	**1**	**2**	**3**	**4**	**5**

EK 2. ÇOCUKLARIN OLUMSUZ DUYGULARIYLA BAŞETME ÖLÇEĞİ

• Aşağıda günlük yaşamınızda, çocuğunuzla ilişkilerinizde karşılaşabileceğiniz bazı durumlar maddeler halinde verilmiştir. Her durumun altına da anne-baba olarak gösterebileceğiniz bazı davranışlar sıralanmıştır.

• Lütfen bu davranışların her birini ne kadar sıklıkla yaptığınızı belirtiniz. Örneğin, birinci maddede belirtilen durumla ilgili olarak 6 davranış seçeneğinin her birini ne sıklıkla yaptığınızı 1'den 5'e kadar sayılardan uygun olanı daire içine alarak belirtiniz. Böylece her bir durumla ilgili 6 davranış için de cevap vermiş olacaksınız.

• Eğer çocuğunuzun daha önce böyle bir durumla karşılaşmadığını düşünüyorsanız, "böyle olsaydı ne yapardım" diye düşünerek yanıtlayınız.

1) Eğer çocuğum hastalandığı ya da bir yerini incittiği için arkadaşının doğum günü partisine veya oyun davetine gidemiyorsa ve bundan dolayı öfkeli olursa, ben;

	Hiç böyle yapmam	Nadiren böyle yaparım	Belki böyle yaparım	Büyük olasılıkla böyle yaparım	Kesinlikle böyle yaparım
a) Çocuğumu sakinleşmesi için odasına gönderirim.	1	2	3	4	5
c) Çocuğuma arkadaşları ile birlikte olabileceği başka yollar düşünmesi için yardımcı olurum (örneğin, bazı arkadaşlarını partiden sonra davet edebilir).	1	2	3	4	5
f) Çocuğumu yatıştırırım ve kendini daha iyi hissetmesi için eğlenceli bir şeyler yaparım.	1	2	3	4	5

EK 3. DENHAM DUYGU ANLAMA TESTİ

KUKLA TESTİ BÖLÜM 1-KALIP DİYALOGLAR

1. MUTLU:

ELİF/EREN: “Merhaba! Ben ELİF/EREN. Bu da benim kız/erkek kardeşim. O bana çikolata verdi. Hmmm çok lezzetli!!” (MUTLU)

KUKLA TESTİ BÖLÜM 2- DEĞİŞKEN DİYALOGLAR

1. [Anne/çocuk] İşte ELİF/EREN ve annesi.

A. MUTLU: ELİF/EREN: “Okula gitmeyi çok seviyorum! Okulda çok eğleniyorum.”

B. ÜZGÜN: ELİF/EREN: “Okula gitmeyi hiç sevmiyorum. Orda annemi çok özlüyorum. Beni burada bırakıp gitme anne!”

EBEVEYN FORMU

ÇOCUĞUN	ANNENİN
Adı-Soyadı:	Yaşı:
Doğum Tarihi:	Meslek:
Cinsiyeti:	Öğrenim Durumu:
Kardeş Sayısı:	BABANIN
Okul Öncesi Eğitim Kurumuna Devam Süresi:	Yaşı:
Ailenin Aylık Toplam Geliri:	Meslek:
	Öğrenim Durumu:

Değerli Anne- Babalar;

Çocuğunuza “Denham Duygu Anlama Testi” uygulanacaktır. Testin uygulanabilmesi için çocuğunuzun aşağıda verilen durumlarla karşılaştığını varsayarsak hangi duyguları gösterebileceğini işaretleyiniz.

1.Çocuğunuz anaokuluna gidiyor.

a) MUTLU b) ÜZGÜN

EK 4. SOSYAL PROBLEM ÇÖZME TESTİ

ÖRNEK HİKÂYE - ALAY ETME

Yer: Okul (Lavabo)

Materyal: Lavabo, Ela/Ali ve Arkadaşı

Hikâye: (Ela/Ali) okula gitmiş. Kahvaltı saati geldiğinde ellerini yıkamak için lavaboya gitmiş. Ama lavabo biraz yüksekmiş ve bu yüzden musluğa ulaşırken ayak parmakları üzerinde durması gerekiyormuş. Bunu gören bir arkadaşı,

Cem: "Hahahaha çok komik. Lavaboya boyu yetişmiyor. Küçük bu! Bebek! Bebek!" demiş.

Uygulayıcı: Sonra Ela/Ali ne yapmış?

ÇOCUĞUN

1. Kodu:
2. Okul Kodu:
3. Cinsiyeti : ( ) Kız ( ) Erkek
4. Doğum Tarihi: …../……./……

HİKÂYE 1- KURALLARA UYMA	
HİKÂYE 2- ISRAR	
HİKÂYE 3- ŞİDDET	
HİKÂYE 4- PAYLAŞMA	
HİKÂYE 5- İLETİŞİM KURMA	
HİKÂYE 6- DIŞLANMA	